

'OVER DE HORDEN VAN EXCLUSIVITEIT EN COTERIEËNDOM'

Een cultuurhistorische analyse van Nederlandse diplomatieke memoires, 1939-2000

A.F.H. (Frank) de Vries

afhdevries@hotmail.com

S1155350

Research Master History (Political Culture & National Identities)

Universiteit Leiden

Prof. dr. H. te Velde

13 juli 2021

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: Historiografische verkenning	9
1.1 Inleiding.....	9
1.2 Nederlandse diplomatie in de historiografie.....	9
1.3 Diplomatieke geschiedschrijving in internationaal perspectief.....	13
1.4 <i>New Diplomatic History</i>	15
1.5 Diplomatieke memoires als onderzoeksobject.....	16
1.6 Nederlandse memoirestraditie.....	19
1.7 Conclusie.....	21
Hoofdstuk 2: Achtergrond en afkomst	23
2.1 Inleiding.....	23
2.2 Het vooroorlogse BZ.....	25
2.3 Stereotypes nader bekeken.....	28
2.4 Memoiresschrijvers onder de loep.....	31
2.5 Corpora en diplomatie.....	37
2.6 Memoires en corpslidmaatschap.....	43
2.7 Conclusie.....	48
Hoofdstuk 3: ‘Een kameraadschappelijke vorm van egocentrie’	50
3.1 Inleiding.....	50
3.2 Keuken aan kant.....	52
3.3 ‘Oase van voorname rust’.....	56
3.4 Frictie vanaf de jaren zeventig.....	59
3.5 Chagrijn.....	65
3.6 <i>Esprit de corps</i>	67
3.7 Studentikoziteit.....	69
3.8 Epiloog.....	73
Conclusies	75
Bibliografie	80

*Afbeelding op het titelblad is afkomstig uit de memoires van Lodewijk van Gorkom. Het bijschrift vermeldt: ‘Ambassadeursconferentie over Oost-Europa in de ambtswoning te Wenen, 1990. Onder de aanwezigen zijn onder meer Hans van der Broek en Bernard Bot, als secretaris-generaal’, in L. van Gorkom, *Door Europa en de wereld. Een trektocht in Buitenlandse Dienst* (Amsterdam 2009), 160.

INLEIDING

Het kwam nooit meer helemaal goed nadat Minister van Buitenlandse Zaken Uri Rosenthal zich kort na zijn aantreden in 2010 in een interview met de *Volkskrant* liet ontvallen dat het klaar moest zijn met de ‘diplomatie als rustiek tijdverdrijf’. Hij kreeg ontstemde diplomaten over zich heen en Tweede Kamerleden vroegen om opheldering. Er was een gevoelige snaar geraakt.¹ Toch is die associatie hardnekkig en al heel oud. ‘Hoe kon ik later hartelijk lachen om den deftigen, ouderwetschen, zwaarwichtigen Minister van Buitenlandsche Zaken, den ouden heer mr. J.K. baron van Goltstein’, haalt Hendrick Quack zich voor de geest naar aanleiding van zijn sollicitatie in 1860. Quack was als pas gepromoveerd jurist op zoek naar ‘een of andere administratieve betrekking’, maar bleek ongeschikt: ‘op mijn betuiging, dat ik hard wilde werken, verzekerde [hij] dat ik hem niet paste, want dat er aan zijn departement niet hard te werken viel’.²

Anderhalve eeuw later wordt diplomaat Jean Baptiste Warnke, hoofdpersoon uit Arnon Grunbergs novelle *Het aapje dat geluk pakt*, opgevoerd als wandelend cliché. Warnke, tweede man op de ambassade in Peru, ‘begrijpt dat hij betaald wordt om niets te doen’, geeft ‘geen adviezen van enig belang’ en sluit de dag doorgaans af onder het genot van een glas Franse riesling, ‘die de ambassadeur speciaal naar Peru laat vliegen, want van de Chileense chardonnay krijgt hij maagklachten’.³ De terugblik van Quack en de literaire interpretatie van Grunberg hebben beide betrekking op het weinig inspannende en elitaire imago van de diplomatie. Dat is opmerkelijk omdat het vakgebied in de tussenliggende periode ingrijpend veranderde en er vanuit het ministerie steeds nadrukkelijker getracht werd om de publieke opinie gunstig te stemmen.⁴

In zijn handboek over diplomatie beklagt Jan Melissen zich over het feit dat ‘clichés over de diplomatieke praktijk uit de tijd van het zeilschip soms nog wel op de complexe realiteit van vandaag de dag [worden] geplakt’. ‘Onbekend maakt onbemind’, redeneert Melissen, waardoor de associatie in leven blijft van ‘enigszins van het vaderland vervreemde en door de tropenzon gebruinde heren (en een enkele dame), bij voorkeur van adellijke afkomst, die hun moeilijk te duiden werkzaamheden ondergeschikt maken aan een met cocktailparty’s gelardeerde,

---

¹ ‘Diplomatie als rustiek tijdverdrijf is voorbij’, in *de Volkskrant*, 11 december 2010; M. Kranenburg, ‘Diplomaten woedend op eigen minister’, in *NRC Handelsblad*, 15 december 2010.

² H.P.G. Quack, *Herinneringen uit de levensjaren van H.P.G. Quack, 1834-1914* (2e druk; Amsterdam 1915) 54; vgl. W.P. Secker, *Heren van stand: de Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken, 1848-1981. Doorlichting van een politieke elite* (Leiden 1981) 3-4; rust als *leitmotiv* is ook terug te zien in een sfeerimpressie door schrijver W.F. Hermans, die de Nederlandse ambassadeur in Libanon omschrijft als ‘een heer met een heel deftig accent, een sportief jasje van tweed, een pijp, en een broek met een glimmend, uitgezakt achterwerk. Hij praatte niet veel, maar ademde rust, wat, neem ik aan, belangrijk was voor zijn medewerkers.’ W.F. Hermans, ‘Oudejaar in Libanon’, in *NRC Handelsblad*, 2 maart 1984.

³ A. Grunberg, *Het aapje dat geluk pakt*, (2e druk; Amsterdam 2005) 8, 12; vgl. T. Hampton, ‘Literary diplomacy: the margins of representation’, *Diplomatica* 1 (2019) 26-32, aldaar 29-30.

⁴ A.C. van der Zwan, ‘Gepaste afstand. Buitenlandse Zaken en publiciteit’, in R.E. van Ditzhuyzen (e.a.), *Tweehonderd jaar ministerie van Buitenlandse Zaken* (Den Haag 1998) 101-122.

exuberante levensstijl'.⁵

Hoewel de ergernis van Melissen en de woede na Rosenthals uitspraken ongetwijfeld onderbouwd kunnen worden met argumenten over het belang en de intensiteit van de hedendaagse diplomatie, gaat men te gemakkelijk voorbij aan de herkomst van een imago, dat zo goed bestand is tegen de tand des tijds.⁶ Want wie de kritiek diskwalificeert als 'vooringenomen opvattingen' en een 'nauwelijks beredeneerde afkeer van het onbekende' ziet een belangrijk bronnencorpus over het hoofd. Veel Nederlandse diplomaten die de afgelopen decennia memoires publiceerden, lijken namelijk zeer bedreven in het op rustieke wijze verdrijven van tijd.⁷

Een aanjager van dit onderzoek is de spanning tussen enerzijds de last van een gedateerd imago dat de moderne diplomaat liever gisteren dan vandaag van zich afwerpt en anderzijds de carrièrebeschrijvingen van diplomaten die 'de indruk van ambtelijke ledigheid' eerder bevestigen dan ontkennen.⁸ Maar wat hebben Nederlandse diplomatieke memoires als cultuurhistorische bron te bieden? Wat gaat er schuil achter de vele *tongue-in-cheek* anekdotes die in de loop der jaren zijn opgetekend en ogenschijnlijk snel weer in de vergetelheid raakten? Kortom, wat levert het op wanneer we de stereotypes eens serieus nemen?

In dit onderzoek staan circa dertig memoires centraal die Nederlandse diplomaten tussen 1939 en 2008 publiceerden. Zij fungeren als lens op de ontwikkeling van de Nederlandse diplomatieke cultuur in de twintigste eeuw. Hoewel diplomatie een internationale aangelegenheid is en diplomaten als kosmopolieten te boek staan,⁹ maken memoires inzichtelijk hoe deze gemeenschap allereerst op nationaal niveau vorm krijgt.¹⁰

In vergelijkend perspectief zijn memoires belangrijke bronnen voor een beter begrip van de diplomatieke praktijk en de belevingswereld van de diplomaat. Waar de aandacht voorheen uitging naar de resultaten van het buitenlandbeleid, leggen memoires bloot door wie en onder welke omstandigheden dit beleid gevormd en uitgedragen werd. Het is, zoals één van de schrijvers

---

⁵ J. Melissen, *Raderwerk van de internationale politiek* (Assen 1999) 2.

⁶ Melissen, *Raderwerk*, 2-3.

⁷ Ook het gedrag voor het oog van de camera kan hier aan bijdragen: 'Het is klaarblijkelijk voor menig buitenstaander een ongrijpbare beroepsgroep van hoofdzakelijk streng geselecteerde academisch geschoolde heren (en dames) van gegoede afkomst, gemanierd, deftig grijs gekleed en voorzien van stropdas, bekakt Algemeen Beschaafd Nederlands sprekend. Dit clichébeeld wordt nog in de hand gewerkt door het openbare optreden van sommige diplomaten zelf.' in B.G.J. de Graaff en D. Hellema (red.), *Instrumenten van buitenlandse politiek. Achtergronden en praktijk van de Nederlandse diplomatie* (Amsterdam 2007) 16.

⁸ B.G.J. de Graaff, *Het belang van de anecdoten in diplomatenmemoires voor de historische kennis van de buitenlandse dienst* (geannoteerde versie van de jaarlijkse historische lezing gehouden op Ministerie van Buitenlandse Zaken, uitgesproken op 9 juni 2005) 1-24 (online via <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/308743>), 1; deze lezing resulteerde later datzelfde jaar in een kort artikel: B.G.J. de Graaff, 'Kijken of doen. De anecdoten in de memoires van Nederlandse diplomaten', *Biografie Bulletin* 15 (2005) 9-14; zie ook Baudet, F., 'Voordracht uitgesproken ter gelegenheid van de presentatie van Van Timor tot Jakarta' (23 april 2009) 1-3 (via https://www.researchgate.net/publication/283449594_Voordracht_uitgesproken_ter_gelegenheid_van_de_presentatie_van_Van_Timor_tot_Jakarta).

⁹ R. Coolsaet, 'Diplomatie en de tijdbreuk', *Internationale Spectator* 51 (1997) 527-533, aldaar 528; J. van den Berg, *De anatomie van Nederland. Deel een* (Amsterdam 1967) 169-170.

¹⁰ G. Wiseman, 'Pax Americana: bumping into diplomatic culture', *International Studies Perspective* 6 (2005) 409-430, aldaar 409-413.

zijn memoires betitelde, een blik op 'de achterkant van de diplomatie'.¹¹ De wisselwerking van publieke opinie, media-optredens en de dialoog die op gang kwam tussen diplomaten en de buitenwereld is een essentieel onderdeel van dit verhaal. Daarom maak ik ook gebruik van artikelen uit landelijke dagbladen en tijdschriften.

De memoires bieden een subjectieve ingang tot de sleutelmomenten van de geschiedenis van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en de diplomatieke dienst. Ook het wereldwijde diplomatieke bedrijf zou ingrijpend veranderen, maar komt hier alleen zijdelings aan bod.¹² Het ministerie transformeerde van een kleinschalige aristocratische herenclub tot een omvangrijk bureaucratisch apparaat.¹³ De afronding van deze periode situeer ik eind jaren tachtig, als de integratie van de Haagse ambtenaren op het ministerie (binnendienst) en de diplomaten (buitendienst) voltooid is en er een definitief einde gekomen is aan het exclusieve *corps diplomatique* als de *closed shop* die het tot dan toe was.

Waar diplomatie wel de smeerolie van de internationale betrekkingen wordt genoemd, wil ik aan de hand van de memoires vat te krijgen op de smeerolie van de Nederlandse diplomatieke cultuur.¹⁴ Welke rol speelde afkomst en opleiding in het binnentreden van de diplomatieke gemeenschap? Hoe ontwikkelen deze variabelen in de loop van de twintigste eeuw? En hoe verhouden de memoires zich tot de hardnekkige stereotypen die zo onlosmakelijk aan het diplomatenbestaan verbonden lijken?

Hoe en waarom de diplomaatschrijver een steeds grotere belangstelling geniet binnen de diplomatieke geschiedschrijving zet ik in het eerste hoofdstuk uiteen. Zo wordt duidelijk dat de invloed van cultuursociologische inzichten op de diplomatieke geschiedenis van grote betekenis is geweest voor de verdieping en verbreding van het onderzoek naar diplomatie. Memoires kunnen op een andere manier dan voorheen, met nieuwe invalshoeken, een belangrijke aanvulling bieden op kennis uit officiële archiefstukken en beleidsdocumenten.¹⁵

Vanuit deze situatieschets laat het eerste hoofdstuk zien hoe het onderzoek naar memoires licht werpt op de ontwikkeling van diplomatieke cultuur. Deze omtrekkende beweging start vanuit een internationaal perspectief, maar werkt toe naar de noodzaak van en de potentie voor een analyse van Nederlandse memoires. De historiografische verkenning introduceert de

---

¹¹ J.H.O. Insinger, *De achterkant van de diplomatie* (Baarn 1986).

¹² K. Gram-Skjoldager, 'Bringing the diplomat back in. Elements of a New Historical Research Agenda', *Robert Schuman Centre for Advanced Studies / European University Institute Working Paper* (2011) 1-22, aldaar 1.

¹³ B.G.J. de Graaff en E. Locher-Scholten, *J.P. Graaf van Limburg Stirum, 1873-1948. Een tegendraads diplomaat* (Zwolle 2007) 68-69; J. Moes, *Onder aristocraten. Over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland, 1848-1914* (Hilversum 2012) 99; M. Auwers, *The island and the storm. A social-cultural history of the Belgian diplomatic corps in times of democratization, 1885-1935* (niet gepubliceerde dissertatie; Antwerpen 2014) 20.

¹⁴ De Graaff en Hellema, *Instrumenten van Buitenlandse Politiek*, 15.

¹⁵ J.R. Pekelder en M. Segers (red.), *De wereld volgens Nederland. Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015) 41; A. van Staden, *Over de studie van de diplomatieke geschiedenis* [oratie; Leiden] (23 juni 1978) 9.

twee voornaamste wijzen waarop diplomatieke memoires tot op heden onder de aandacht zijn gebracht. In de eerste plaats probeerde men vat te krijgen op de vorm en functie van memoires door de aandacht te richten op motivaties van de schrijvers, gemeenschappelijke kenmerken van memoires en de voorwaarden die de productie stimuleren. Op basis hiervan kon, in de tweede plaats, de inhoudelijke meerwaarde van memoires als historische bron het uitgangspunt worden van nieuw onderzoek. Niet als feitelijke verslaggeving, maar als eigentijdse ingang in de cultuurhistorische aspecten van het diplomatieke bedrijf en de veranderende mentaliteit van haar vormgevers.

Daarnaast verschaft dit onderzoek helderheid over twee op het eerste gezicht paradoxale elementen rondom de memoires van Nederlandse diplomaten. Lange tijd werd gezegd dat Nederlanders niet graag over zichzelf schrijven. Dat is de laatste jaren aan het veranderen, maar diplomaten vormen al veel langer een uitzondering op die regel. De schijnbare tegenstelling is terug te voeren op het verschil tussen diplomatieke en politieke cultuur. Hoewel daar op sommige vlakken een constante overlap plaatsvindt, zijn het ook twee afzonderlijke werelden. Inherent aan het vak is het constante toekijken vanaf de eerste rang op het politieke wereldtoneel terwijl men gebonden is aan het kabinetsbeleid en bovendien discretie vereist is. De frustratie die dit kan opleveren, fungeert in diverse gevallen als katalysator voor latere schrijfdrift.

Diplomatieke en politieke cultuur zijn niet los van elkaar te zien en overlappen elkaar op cruciale punten, maar net zo goed kunnen beide werelden frontaal botsen. Door memoires in te zetten als spreekbuis van een beroepsgroep die zich voorafgaand aan pensionering ambtshalve zelden in het openbaar uitlaat over het snijvlak tussen diplomatie en politiek, wil ik tegenwicht bieden aan deze stilte.

Vanuit de historiografische verkenning in hoofdstuk 1 deel ik mijn analyse op in twee delen; de periode voor en de periode na indiensttreding bij het ministerie. De veronderstelling is dat bestudering van enkele memoires wellicht boeiend is voor de geïnteresseerde lezer, maar weinig gewicht in de schaal legt. Dat verandert bij een dwarsdoorsnede van circa dertig memoires, die gezamenlijk een breed palet aan ervaringen bestrijken. Deze op de prosopografie geënte methode, toegepast op diplomaten, ontleen ik aan Jennifer Mori. Net als haar analyse van Britse diplomaten is mijn onderzoek te bestempelen als ‘an exercise in the ‘thick prosopography that seeks to elucidate common beliefs and values from shared experience’.¹⁶ Een prosopografie of collectieve biografie beoogt dan ook structuren aan het licht te brengen door collectieve kenmerken van een specifieke groep met elkaar in verband te brengen. Dit onderzoek is geen uitputtende prosopografie, eerder staat de zoektocht naar een gedeelde mentaliteit centraal.¹⁷

---

¹⁶ J. Mori, *The culture of diplomacy. Britain in Europe, c. 1750-1830* (Manchester 2010) 1.

¹⁷ K.S.B. Keats-Rohan, ‘Biography, identity and names: understanding the pursuit of the individual in prosopography’, in idem (red.), *Prosopography approaches and applications. A handbook* (Oxford 2007) 139-181, aldaar 141; A.J. van

In hoofdstuk 2 sta ik stil bij de afkomst en achtergrond van aspirant-diplomaten. Hoe kijkt men terug op de eigen sociaaleconomische setting? In hoeverre is de studententijd een bepalende factor geweest? In dit hoofdstuk introduceer een koppeling tussen studenten- en diplomatieke cultuur, waarbij de brugfunctie van studentencorpora als voorbereiding op de maatschappelijke carrière het slotstuk vormt.

In hoofdstuk 3 staan de carrière en de veranderingen in habitus en persona van de Nederlandse diplomaat centraal. Welk beeld schetsen de memoires van de veranderende cultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw? In hoeverre en op welke manier werkt de studententijd door in de carrière? Hoe ontwikkelen de normen en waarden, het *esprit de corps* van BZ zich door de tijd heen? In beide hoofdstukken geldt dat een diachronische analyse hier zowel nuance als diepgang en gelaagdheid oplevert, omdat hetzelfde verschijnsel door de jaren heen wordt gevolgd.

Duidelijk wordt hoe processen van democratisering zich uiten in de ontwikkeling van diplomatieke cultuur, hier gedefinieerd als 'the structure of meaning through which members of the diplomatic corps develop ideas, perceive interests, and act on both'.¹⁸ Deze aan Michael Auwers ontleende benadering stelt mij in staat om het Nederlandse *corps diplomatique* te analyseren vanuit een cultuurhistorisch invalshoek. Een belangrijk uitgangspunt is het handelend vermogen dat aan diplomaten wordt toegekend, rekening houdend met de veranderende wisselwerking tussen 'cultural predispositions and the structural environment in which they exist'. Diplomatieke cultuur, kortom, gericht op 'human practice, and thus on the dialogue of ideas, beliefs and identities of diplomats with the structural environment in which action takes place'.¹⁹

Om grip te krijgen op die dialoog én de relatie tussen democratisering en diplomatieke cultuur op waarde te kunnen schatten is het belangrijk aan te geven hoe de rol van de publieke opinie en de journalistiek zich tot die twee verhoudt. Daarbij gebruik ik, in navolging van Auwers, het door Hucker geïntroduceerde onderscheid tussen *reactive* en *residual representations*.²⁰ Artikelen in kranten en tijdschriften waarin diplomaten en het diplomatieke bedrijf ter discussie staan, maar ook memoires waarin de auteur ingaat op stellingnames van buitenstaanders zijn *reactive representations*. De subtielere variant van *residual representations* betreft het complexe web van aannames, veronderstellingen, stereotypes, vooroordelen, zaken die gemakshalve voor waar worden aangenomen omdat men nooit anders gehoord heeft.

Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken. De 'buitenlandse dienst' van Nederland 1814-1946* (Leiden 2021) 23; Moes, *Onder aristocraten*, 27-31; vgl.: 'the fact that diplomats belonged to a clearly defined group makes them a prime object to examine, not because they were limited in numbers but mainly because their social and professional affiliations suggest a specific group consciousness – a central element of diplomatic culture.', in M. Mösslang en T. Riotte (red.), *The diplomats' world. A cultural history of diplomacy, 1815-1914* (Oxford 2008) 11.

¹⁸ Auwers, *The Island*, 38.

¹⁹ Auwers, *The Island*, 40.

²⁰ D. Hucker, 'International history and the study of public opinion: towards methodological clarity', *The International History Review* 34 (2012) 775-794, aldaar 776.

Deze *residual representations* 'are those that decision-makers refer to instinctively and intuitively; the accepted tendencies of opinion that are taken as a 'given', without any need for verification' en des te meer ongrijpbaar, want 'unspoken, unwritten, even 'second-nature', constituting part of what Pierre Bourdieu characterizes as 'the habitus'.²¹ Dit onderscheid tussen *reactive* en *residual* biedt de mogelijkheid om gerichter te analyseren hoe 'diplomat's perceptions of public opinion on diplomacy (...) altered over time'.²² Het biedt ook de ruimte om de stroom aan artikelen die vanaf de jaren '70 op gang komt bij deze ontwikkeling in perceptie te betrekken. Het is die publieke ruimte waar ook de media zich bevindt, waar beeldvorming rondom diplomaten een nieuwe dimensie krijgt wanneer diplomaten actief gaan interveniëren en deelnemen aan een dialoog die eerder vooral óver hen gevoerd werd.²³

---

²¹ Hucker, 'Public opinion', 787-788; P. Jackson, 'Pierre Bourdieu, the 'cultural turn' and the practice of international history', *Review of International Studies* 34 (2008) 155-181, aldaar 164.

²² Auwers, *The Island*, 35.

²³ Vgl.: 'Diplomats, while belonging to the established order, also formed part of society and thus of public opinion. As such, they too could be seen as producers of international political culture. They interacted dynamically and dialogically with their social, cultural, and political environments.', in Auwers, *The Island*, 34.

1. HISTORIOGRAFISCHE VERKENNING

1.1 Inleiding

De schrijfdrift onder Nederlandse diplomaten bleef in de geschiedschrijving grotendeels onaangeroerd. Bob de Graaff bracht het onder de aandacht, maar ondanks zijn aanknopingspunten voor verder onderzoek naar de 'buitenproportionaliteit van een beroepsgroep, die zich normaliter in de coulissen ophoudt', bleef het stil.²⁴ Memoires figureren weliswaar in de voetnoten van artikelen en monografieën, maar het collectief aan memoires, de ontwikkeling van het genre, de functionaliteit en representativiteit waren zelden onderwerp van discussie. In het licht van recente ontwikkelingen binnen de diplomatieke geschiedschrijving, waar de resultaten van het beleid niet meer de boventoon voeren, maar het diplomatieke proces en zijn vormgevers centraal kwamen te staan, bieden memoires echter een unieke kijk op de diplomatieke praktijk.²⁵

Na een historiografische verkenning plaatst dit hoofdstuk de memoires als onderzoeksobject binnen de context van *New Diplomatic History*, een jonge school binnen de diplomatieke geschiedschrijving.²⁶ Duidelijk wordt hoe het vakgebied zich de afgelopen decennia ontwikkelde in een richting die ruimte biedt voor cultuurhistorische invalshoeken. Toepassing van inzichten uit andere disciplines zorgt daarbij voor nieuwe mogelijkheden, maar brengt ook risico's met zich mee van terminologische spraakverwarring. Om dit te ondervangen zet ik, tot slot, uiteen hoe mijn onderzoek zich verhoudt tot de bredere academische interesse voor diplomatie die de disciplinaire grenzen definitief achter zich heeft gelaten.

1.2 Nederlandse diplomatie in de historiografie

Dat de (schrijvende) diplomaat zelden op de radar van historici verschijnt, reflecteert de bescheiden status van diplomatie als onderzoeksobject, dat vooral als onderdeel van het Nederlandse buitenlandbeleid ter sprake komt.²⁷ De actoren in het diplomatieke proces, hun omgangsvormen, eigenaardigheden, mentaliteiten, denkbeelden en persoonlijkheden; kortom fundamentele elementen in de Nederlandse diplomatieke cultuur, kwamen er bekaaid vanaf. Zo is de geringe aandacht voor memoires verklaarbaar, maar het doet weinig recht aan de

---

²⁴ B.G.J. de Graaff, *Het belang van de anecdote in diplomatenmemoires voor de historische kennis van de buitenlandse dienst* (geannoteerde versie van de jaarlijkse historische lezing gehouden op Ministerie van Buitenlandse Zaken, uitgesproken op 9 juni 2005) 1-24 (online via <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/308743>), 1; deze lezing resulteerde later datzelfde jaar in een kort artikel: B.G.J. de Graaff, 'Kijken of doen. De anecdote in de memoires van Nederlandse diplomaten', *Biografie Bulletin* 15 (2005) 9-14; zie ook Baudet, F., 'Voordracht uitgesproken ter gelegenheid van de presentatie van *Van Timor tot Jakarta*' (23 april 2009) 1-3 (via https://www.researchgate.net/publication/283449594_Voordracht_uitgesproken_ter_gelegenheid_van_de_presentatie_van_Van_Timor_tot_Jakarta).

²⁵ M. Ebben en L. Sicking, 'Nieuwe diplomatieke geschiedenis van de premoderne tijd. Een inleiding', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 127 (2014) 541-552, aldaar 547.

²⁶ 'About', *New Diplomatic History*, via <https://newdiplomatichistory.org/about/> (11 juli 2021).

²⁷ De Graaff en Hellema, *Instrumenten van Buitenlandse Politiek*, 9.

diplomaten die sinds 1798 eerst namens de Bataafse Republiek en later voor het Koninkrijk actief waren.²⁸ Het is bovenal onbenut potentieel, want zo blijft buiten beeld in welke contreien zij opereerden en welke externe invloeden hun leven en werk vorm en betekenis gaven.

Sinds de jaren negentig is wel geprobeerd om een einde te maken aan de relatieve onzichtbaarheid van de diplomaat. Zo was de bundel die het ministerie uitbracht ter gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan in meerdere opzichten een brug tussen heden en verleden. De nadruk ligt op de institutionele geschiedenis van het ministerie en het groeiend aantal beleidsterreinen van BZ, maar er is veel ruimte voor cultuurhistorische perspectieven op de Nederlandse diplomatie. Artikelen over de omgang met de pers, het toenemend belang van publieke opinie en het functionele decorum rond protocollaire aangelegenheden laten zien hoeveel er is veranderd. Bovendien maken de auteurs ook gebruik van egodocumenten om de ontwikkelingen tastbaar te maken.²⁹

Bijna tien jaar later grijpen de Graaff en Duco Hellema het afscheid van Albert Kersten aan om de diplomatie opnieuw op de kaart te zetten. Kersten, 'nestor van de geschiedenis over de buitenlandse politiek', wordt geëerd met een publicatie die beoogt 'de thematiek van de diplomaat in zo niet al, dan toch heel veel facetten te belichten'.³⁰ Hoewel ook hier de buitenlandpolitiek aan bod komt, dient het – en daarin zit de meerwaarde van de bundel – niet als uitgangspunt maar als decor om de rol van diplomaten, attachés en persvoorlichters uit te lichten. De luchtige toonzetting verhult niet dat de samenstellers ook een hoger doel nastreven. Zij constateren dat er 'ondanks het belang van de diplomatie (...) geen grote belangstelling voor de bestudering van dit fenomeen bestaat' en dit boek moet daar verandering in brengen.³¹

Ook hier figureert een aantal memoireschrijvers.³² Beknopte biografische beschrijvingen en korte case-studies zijn de voornaamste wijzen waarop men inzicht verschaft.³³ Vanaf de eeuwwisseling vindt die eerste werkwijze vaker navolging. De aandacht schuift van het strikt beleidsmatige richting de belevingswereld van ministers van en (voor het eerst ook) toonaangevende diplomaten.³⁴ De keuze voor de biografische invalshoek wordt verklaard vanuit de ambitie een beeld te willen schetsen van 'het type dat Buitenlandse Zaken en de Nederlandse

---

²⁸ C.D. Poldervaart, (red.), *Het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken ter gelegenheid van de officiële opening van het nieuwe Departementsgebouw door H.M. Koningin Beatrix op 7 mei 1985* (Den Haag 1985) 8.

²⁹ R.E. van Ditzhuyzen e.a., *Tweehonderd jaar ministerie van Buitenlandse Zaken* (Den Haag 1998).

³⁰ De Graaff en Hellema, *Instrumenten van Buitenlandse Politiek*, 10-11.

³¹ *Ibidem*, 11.

³² Van Kleffens, Linthorst Homan, Van Vredenburg en Van der Klaauw.

³³ De Graaff en Hellema, *Instrumenten van Buitenlandse Politiek*, 5-6; 11.

³⁴ D. Hellema, B. Zeeman en B. van der Zwan (red.), *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw* (Den Haag 1999); B. van der Zwan, B.G.J. de Graaff en D. Hellema (red.), *In dienst van Buitenlandse Zaken. Achttien portretten van ambtenaren en diplomaten in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2008); enkele oudere publicaties die hier toch het vermelden waard zijn: M.W. Jurriaanse, *De Nederlandse Ministers van Buitenlandse Zaken, 1813 – 1900* (Den Haag 1974); W.P. Secker, *Heren van stand: de Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken, 1848-1981. Doorlichting van een politieke elite* (Leiden 1981) en W.P. Secker, *Ministers in beeld. De sociale en functionele herkomst van de Nederlandse ministers (1848-1990)* (Leiden 1991).

posten' bevolkte. Bovendien was er de wens kennis te vergaren over de achtergronden van het buitenlandbeleid. De ontwikkeling van het beleid vormde nog steeds de ruggengraat van het onderzoek.³⁵ Toch is er door het consequente gebruik van het biografische perspectief sprake van een tweeledige doelstelling, die beschouwd kan worden als indicator van een verschuivende interesse naar de belevingswereld van de diplomaat. Ook de constatering dat er simpelweg nauwelijks geschreven was over ministers van Buitenlandse Zaken – 'onze historiografie is arm in dit opzicht' – geldt als een aanjager van de biografische opmars.³⁶

Opvallend is dat De Graaff e.a. in 2008 – de derde bundel in krap tien jaar tijd – voor het eerst ook diplomaten opnemen, waar voorheen uitsluitend ministers werden geportretteerd. Het onderscheid tussen de minister en zijn hoogste ambtenaar – vrijwel altijd een diplomaat – vergeleek secretaris-generaal in oorlogstijd Snouck Hugronje met het verschil tussen een chauffeur en zijn voorname passagier, waarbij de chauffeur het stuur in handen heeft en kan waarschuwen voor aanstormend gevaar, 'maar als de Minister bepaald tegen een boom wil rijden, dan is daar verder niets aan te doen'.³⁷ Het weerspiegelt het beeld van de minister als blikvanger en de ondergeschikte positie van de diplomaat. Waar de lacune in de geschiedschrijving vooral betrekking heeft op diplomaten, lijken de pogingen daar verandering in te brengen vooral ministers als uitgangspunt te nemen. Zo verschenen er de afgelopen jaren biografieën van de ministers Beyen, Luns, van Roijen, van der Stoel en van der Goes van Dirxland.³⁸ Daar valt iets voor te zeggen, de minister is het publieke gezicht van het ministerie. Bovendien waren veel ministers ooit diplomaten, wat het voor een biograaf aantrekkelijk maakt om de verhouding tussen beide ambten te analyseren. Het neemt niet weg dat op zichzelf staande monografieën over diplomaten op één hand te tellen zijn.³⁹

Een recente poging daartoe komt weer van de hand van de Graaff. Met Elsbeth Locher-Scholten schreef hij een biografie over J.P. Graaf van Limburg Stirum (1873-1948). Bij gebrek aan nagelaten egodocumenten blijven zij noodgedwongen op enige afstand van hun onderzoeksobject, maar leveren toch een omvangrijk portret af van de 'belangrijkste vooroorlogse diplomaat'.⁴⁰ De auteurs positioneren hun biografie als een ontmoeting tussen

---

³⁵ Van der Zwan e.a., *In dienst van Buitenlandse Zaken*, 10-11.

³⁶ Hellema e.a., *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw*, 5.

³⁷ Van der Zwan e.a., *In dienst van Buitenlandse Zaken*, 72; vgl. H.N. Boon, *Bagatellen uit de Diplomatieke Dienst. Herinneringen van 35 jaar Buitenlandse Zaken* (Rotterdam 1972) 176.

³⁸ W.H. Weenink, *Bankier van de wereld. Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen, 1897 – 1976* (Amsterdam 2005); A.E. Kersten, *Luns. Een politieke biografie* (Amsterdam 2010); R. van der Maar en H. Meijer, *Herman van Roijen, 1905-1991. Een diplomaat van klasse* (Amsterdam 2013); P. Waldeck, *Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826]. Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken* (Nijmegen 2017); A. Bleich, *De stille diplomaat. Max van der Stoel, 1924-2011* (Amsterdam 2018).

³⁹ C.D. Barkman en H. de Vries-van der Hoeven, *Een man van drie levens. Biografie van diplomaat, schrijver, geleerde Robert van Gulik* (Amsterdam 1993); A. Bloemendal, A., *Reframing the diplomat. Ernst van den Beugel and the Cold War Atlantic Community* (Leiden 2018).

⁴⁰ B.G.J. de Graaff en E. Locher-Scholten, *J.P. Graaf van Limburg Stirum, 1873-1948. Een tegendraads diplomaat* (Zwolle 2007).

diplomatieke, koloniale en adelsgeschiedenis en maken duidelijk welke hindernissen in het verschiep liggen wie zich waagt aan het portretteren van een diplomaat.⁴¹

Hoewel zij die hindernissen poneren als verklaring voor het geringe aantal diplomatenbiografieën – en dat contrasteren met het feit dat er relatief veel autobiografisch werk van diplomaten bestaat – is het in zekere zin ook een compliment retour afzender. ‘Het is daarom misschien niet verwonderlijk dat onder historici-auteurs tot nu toe het biografische artikel over de diplomaat verre favoriet is boven de veeleisende diplomatenbiografie’, vertrouwen ze de lezer toe voordat die zijn tanden zet in ruim vijfhonderd pagina’s aan diplomatenbiografie.⁴²

De hindernissen in kwestie: de karakteristieke vluchtigheid van het diplomatenbestaan brengt een hoop losse eindjes met zich mee die van biografen een bovengemiddeld inlevingsvermogen eist, waarbij ze het risico moeten vermijden om zelf de losse eindjes weg te werken.⁴³ Ook zal meespelen dat diplomaten toch ambtenaren zijn. Weliswaar van exotische snit, maar voor de buitenwereld anonieme radertjes in het overheidsapparaat en daarom minder aantrekkelijk om te biograferen.

Niet voor niets wordt naar Van Limburg Stirum in de ondertitel verwezen als “tegendraads landvoogd en diplomaat”. Pas wanneer diplomaten de kont tegen de krib gooien, buitengewone prestaties leveren of in de openbaarheid treden door het ministerschap te aanvaarden, komen zij bovendrijven als studieobject. De auteurs van *In dienst van Buitenlandse Zaken* erkennen ook dat hun selectie primair tot stand kwam door te filteren op ‘meer invloedrijke en in het oog springende diplomaten’.⁴⁴

Mijn werkwijze keert de zaken om: de diplomaten in mijn bronnencorpus bevinden zich daar vanwege hun memoires en niet door ambtelijke verdiensten. Daarmee beoog ik het tegenovergestelde van bovenstaande benadering. Uitzonderingen bevestigen de regel. De regel, de heersende cultuur, dát is wat ik probeer te vatten. Toch er is sprake van onvermijdelijke overlap. Omdat zij memoires schreven kwamen sommigen in aanmerking voor een portrettenbundel en onder de schrijvers bevindt zich een aantal secretarissen-generaal en ministers. Ook speelt mee dat zij die bewust hun sporen nalieten, per definitie zichtbaarder blijven. Dat is niet zonder risico. ‘There is a natural tendency’, merkte Zara Steiner dan ook op, ‘to regard the more prolific or more intelligent writers as the most influential and more important figures of their day’.⁴⁵

---

⁴¹ De Graaff en Locher-Scholten, *J.P. Graaf van Limburg Stirum*, 16-18.

⁴² *Ibidem*, 17.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Van der Zwan e.a., *In dienst van Buitenlandse Zaken*, 9.

⁴⁵ Z. Steiner, *The Foreign Office and Foreign Policy, 1898-1914* (Cambridge 1969) x.

1.3 Diplomatieke geschiedschrijving in internationaal perspectief

Er is een groeiende behoefte om aan de ondoorzichtigheid van de diplomatie en de ongrijpbaarheid van het diplomatenleven tegenwicht te bieden door een biografische invalshoek te hanteren. Dat is te herleiden tot bredere internationale ontwikkelingen in het vakgebied. In het voorafgaande beschreef ik de Nederlandse afspiegeling van die verandering. In het vervolg van dit hoofdstuk komt dit fenomeen zelf aan bod: de beweging van de diplomatieke geschiedschrijving in de richting van een *actor oriented approach*.⁴⁶ Ik rond af met de status van egodocumenten als onderzoeksobject en enkele kenmerken van het genre.

Diplomatieke geschiedschrijving leek immuun voor de theoretische en methodologische innovaties die vanaf de jaren '70, aangewakkerd door de *social* en *cultural turn*, ingang vonden binnen diverse historische disciplines.⁴⁷ Het leverde een reputatie op die overeenkomsten vertoonde met die van de diplomatie zelf. Melissen constateerde in 1999 dat de hedendaagse diplomatie tegen wil en dank lijkt 'omgeven door het aura van het verleden', en 'gebukt [gaat] onder een saai, conservatief-ouderwets en elitistisch imago'.⁴⁸ De overeenkomsten met het beeld dat Houssine Alloul en Michael Auwers, twee *New Diplomatic History*-exponenten, schetsen om de situatie binnen de academiemuren te duiden zijn overduidelijk: 'for several decades (...) the sub-discipline had wrestled to shed its reputation as a conservative, white, male-dominated, academic bastion characterized by meticulous positivistic reconstruction of events in often-chauvinistic and empiricist narratives'.⁴⁹

De scherpe bewoordingen van Alloul en Auwers staan niet op zichzelf. Kritiek op het als star en weinig innovatief aangemerkte vakgebied klonk al vanaf de Tweede Wereldoorlog. Een 'historical stick-in-the-mud' waarvan het bestaansrecht vanaf de jaren zeventig steeds meer op de tocht kwam te staan: 'diplomatic history, faced with these waves of innovation by fellow historians, was seeing its *raison d'être* being undermined'.⁵⁰ Dat laatste onderschreven erkende vertegenwoordigers van de oude school, zoals Gordon A. Craig, die in 1983 opmerkt dat zijn vakgebied 'has failed to engage the attention of the profession whose prevailing attitude has varied between condescension and antipathy'.⁵¹

De belangrijkste kritiek spitst zich toe op de eenzijdige benadering van diplomatie als puur inter-statelijke aangelegenheid waarbij het ontrafelen van het buitenlandbeleid en het analyseren

---

⁴⁶ Auwers, *The Island*, 21.

⁴⁷ Ebben en Sicking, 'Nieuwe diplomatieke geschiedenis', 542; M.J. Riemens, *De passie voor vrede. De evolutie van de internationale politieke cultuur in de jaren 1880-1940 en het recipiëren door Nederland* (Groningen 2005) 11-12.

⁴⁸ Melissen, *Raderwerk*, 2.

⁴⁹ H. Alloul en M. Auwers, 'What is (New in) New Diplomatic History?', *Journal of Belgian History* 48 (2018) 112-122, aldaar 112.

⁵⁰ Hucker, 'International history and the study of public opinion', 776; G. Scott-Smith en K. Weisbrode, 'Editorial', *Diplomatica* 1 (2019) 1-4, aldaar 1.

⁵¹ G.C. Craig, 'The historian and the study of International Relations', *The American Historical Review* 88 (1983) 1-11, aldaar 2.

van het gedrag en de betrekkingen tussen staten de enige aandachtspunten zijn.⁵² Te lang zou men zijn blijven hangen in het Rankeaanse *Primat der Aussenpolitik*: de buitenlandse politiek 'als een zaak van hogere orde waar de binnenlandse politiek zich naar te richten had', met een 'doorslaggevende rol van grote mannen'.⁵³

Cultuur als verklaringsmodel deed vanaf de jaren '70 zijn intrede. Dat ging hand in hand met het loslaten van het dominante machtsrealistische fundament. Werkelijk immuun voor veranderingen was het vakgebied ook nooit geweest. Met de *social turn* en onder invloed van de Franse Annales-school die via haar *longue duree* benadering van sociale en economische vraagstukken ook binnen de diplomatieke geschiedenis doorwerkte, breidde het onderzoeksgebied zich steeds verder uit.⁵⁴

De binnenlandse context werd in toenemende mate erkend als factor van belang voor het gevoerde buitenlandbeleid.⁵⁵ Onder de noemer *international history* wordt de conceptuele en thematische uitbreiding van wat begon als diplomatieke geschiedenis, voorzien van een nieuw label.⁵⁶ Daarachter gaat grens- en genre-overschrijdend onderzoek schuil waarbij in de laatste decennia van de twintigste eeuw verschillende innovaties tegelijkertijd plaatsvonden. Zodanig dat 'the field of diplomatic history has burst it seams at every level of analysis'. Het is de kruisbestuiving van vakgebieden die nieuwe mogelijkheden oplevert.⁵⁷

Voor de hernieuwde interesse in diplomatieke memoires is vooral de *cultural turn* van doorslaggevende betekenis geweest.⁵⁸ Jessica Gienow-Hecht, een prominente pleitbezorger van cultuur als verklaringsmodel, koppelt het aan een pragmatischere en minder ideologisch gedreven wijze van onderzoek doen die vanaf de jaren negentig gemeengoed werd.⁵⁹ Het strikt politieke aspect verdween naar de achtergrond om zo de beweegredenen, mentaliteit en atmosfeer te kunnen doorgronden van waaruit de vormgevers en uitvoerders van het buitenlandbeleid opereerden. Er wordt een brede interpretatie van het begrip cultuur gehanteerd, waardoor zaken die voorheen aan de aandacht ontsnapten, nu in het middelpunt van de belangstelling komen te staan. Daarbij kan bekend bronmateriaal met nieuwe invalshoeken toch waardevolle inzichten opleveren. Zo ontstaat er bijvoorbeeld ruimte om de rol van vrouwen

---

⁵² Alloul en Auwers, 'What is (New in) New Diplomatic History?', 112; Ebben en Sicking, 'Nieuwe diplomatieke geschiedenis', 541-542.

⁵³ Van Staden, *Over de studie van de diplomatieke geschiedenis*, 8.

⁵⁴ Z. Steiner, 'On writing international history: chaps, maps and much more', *International Affairs* 73 (1997) 531-546, aldaar 531.

⁵⁵ Riemens, *De passie voor vrede*, 32.

⁵⁶ Alloul en Auwers, 'What is (New in) New Diplomatic History?' 113; Z. Steiner, Z., 'Beyond the Foreign Office papers: the making of an international historian', *The International History Review* 39 (2017) 546-570, aldaar 567.

⁵⁷ Steiner, 'On writing international history', 533; Mori, *The culture of diplomacy*, 6; Auwers, *The Island*, 23.

⁵⁸ Jackson, 'Pierre Bourdieu', 155; Ebben en Sicking, 'Nieuwe diplomatieke geschiedenis', 545.

⁵⁹ J.C.E. Gienow-Hecht, 'On the division of knowledge and the community of thought: culture and international history', in idem en F. Schumacher (red.), *Culture and international history* (New York 2004) 3-26, aldaar 4.

in de diplomatie te historiseren met behulp van memoires, ook voor een periode waarin, blijkens de officiële documenten, vrouwen ogenschijnlijk afwezig waren.⁶⁰

1.4. *New Diplomatic History*

Het is op deze basis waar we *New Diplomatic History* situeren, waar meer dan ooit de *habitat* van vertolkers van diplomatieke rollen centraal staat.⁶¹ Inmiddels zijn bij het in 2011 opgerichte online platform *The Network for New Diplomatic History* (NNDH) ruim 200 onderzoekers aangesloten. De vernieuwing die zij voorstaan steunt op twee componenten:

'It is aimed specifically at the study of individuals and groups who perform diplomatic roles, rather than at international relations as a whole; and it integrates perspectives and methodologies such as prosopography, the sociology of knowledge, gender studies, and network analysis into historical, political and economic narratives.'⁶²

Twee oprichters, Giles Scott-Smith en Kenneth Weisbrode, begonnen bovendien een nieuw academisch tijdschrift, *Diplomatica*. De uitgangspunten van *Diplomatica* bieden perspectief voor historici, maar ook sociologen, politicologen, antropologen en psychologen – die de cultuurhistorische kant van diplomatie willen belichten. Een fundamentele doelstelling die *Diplomatica* propageert en die ik in dit onderzoek implementeer, vloeit voort uit de nadruk op *habitat*:

'Exploring the multiple identities, behaviors, rituals, and belief systems of diplomats and how they change according to time, place and space.'⁶³

Door de diplomaat als individu uit te lichten, in een periode dat de beroepsgroep verder in de openbaarheid treedt, komen patronen aan de oppervlakte die voorheen moeilijker waarneembaar waren. De veranderende wisselwerking tussen de diplomaat en de publieke sfeer laat zien welke (verdedigings-)mechanismen in werking treden wanneer diplomaten zich genoodzaakt zien de eigen relevantie onder de aandacht te brengen. Veranderingen in de beeldvorming zijn scherper zichtbaar wanneer dit over langere tijd in kaart wordt gebracht. Diplomaten zijn actief onderdeel van deze dynamiek. Onbewust was daar altijd al sprake van, maar met de groei van de journalistieke aandacht nam ook het besef bij BZ toe dat actieve interventie in de beeldvorming noodzakelijk was.⁶⁴

Habitat is afgeleid van het 'habitus' concept dat Pierre Bourdieu introduceerde om vat te

---

⁶⁰ S. Erlandsson, S. 'Off the record: Margaret van Kleffens and the gendered history of Dutch World War II diplomacy', *International Feminist Journal of Politics* 21 (2019) 29-46.

⁶¹ Scott-Smith en Weisbrode, 'Editorial', 2.

⁶² 'About', *New Diplomatic History*.

⁶³ 'Journal', *New Diplomatic History*, via <https://newdiplomatichistory.org/journal/> (11 juli 2021).

⁶⁴ 'It is a fallacy to assume that private identities are less constructed than public ones, much less that there are rigid distinctions between the two.', in Mori, *The culture of diplomacy*, 2.

krijgen op het gedrag van individuele actoren binnen een groter geheel. De potentie van zijn gedachtegoed voor de diplomatieke geschiedenis wordt onder meer uiteengezet door Peter Jackson. Hij past Bourdieus veldtheorie toe op het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken om te laten zien hoe zij zich tot elkaar en tot de buitenwereld verhouden en zich gedragen volgens allerlei (on)geschreven normen en richtlijnen.⁶⁵ Succesvol manoeuvreren binnen het eigen veld en ten opzichte van de vele, elkaar soms overlappende, velden daaromheen is niet alleen afhankelijk van conformisme aan dat normen en waardenpatroon, maar ook van de distributie van economisch, sociaal en cultureel kapitaal.⁶⁶

1.5 Diplomatieke memoires als onderzoeksobject

In lijn met de bescheiden positie voor de diplomatie als onderzoeksobject, kwam ook de aandacht voor diplomatieke egodocumenten in Nederland laat op gang. Buiten het Nederlandse taalgebied is meer aandacht voor schrijvende diplomaten. Dat is niet los te zien van het feit dat het schrijven van memoires elders al eeuwenlang gebruikelijk is. Vooral de Britten kennen een lange traditie: 'Old diplomats do not die; they write their memoirs', aldus Zara Steiner in haar analyse van Britse diplomatieke memoires uit de periode rondom de Eerste Wereldoorlog.⁶⁷

Steiner maakt duidelijk hoe schrijven een tweede natuur was; vrijwel uitsluitend afkomstig uit de hoogste maatschappelijke klassen maakten de diplomaten in spe op elitescholen kennis met klassieke talen en de retorische grondbeginselen. Toetreden tot de diplomatieke dienst was binnenstappen in een wereld die enkel kon bestaan bij de gratie van het geschreven woord. Memo's, nota's, diplomatieke brieven en telegrammen waren de belangrijkste vormen van communicatie. Bovendien was schrijven lange tijd de enige manier om vanuit verre oorden te communiceren met vrienden en familie.⁶⁸ Steiner maakt inzichtelijk hoe memoires bijdragen aan een beter begrip van het diplomatenleven. Aspecten als afkomst en opleiding, beschrijvingen van de werkzaamheden (of het gebrek daaraan), financiële moeilijkheden, inzicht in de sfeer op buitenlandse posten, omgang met collega's en leidinggevendenden, de mores en levensstijl; memoires bieden een dwarsdoorsnede van het diplomatieke leven.⁶⁹

Ook Italiaanse diplomaten blijken productieve schrijvers. Stefano Baldi en Pasquale Baldocci brachten publicaties in kaart van na 1946 en kwamen tot meer dan 760 titels van een kleine tweehonderd auteurs. Memoires vormen hier een subonderdeel van een corpus dat ook wetenschappelijk werk (geschiedenis, internationale betrekkingen, economie), romans, korte verhalen en poëzie bevat. Naast de wens meer te weten te komen over diplomaten zien de auteurs

---

⁶⁵ Jackson, 'Pierre Bourdieu', 167.

⁶⁶ Jackson, 'Pierre Bourdieu', 168.

⁶⁷ Z. Steiner, 'The diplomatic life: reflections on selected British diplomatic memoirs written before and after the Great War', in G. Egerton, (red.), *Political Memoir. Essays on the politics of memory* (Londen 1994), 167-188, aldaar 167.

⁶⁸ Steiner, 'The diplomatic life', 169.

⁶⁹ Steiner, 'The diplomatic life', 173-187.

hun onderzoek als een manier om iets te doen aan de onwetendheid over diplomaatschrijvers.⁷⁰

Ze staan stil bij de achtergronden, meerwaarde en risico's van memoires. 'Memoirs may tend to slip from the description of details with historical value to the description of minor details very close to gossip that satisfies only the nostalgia (if not the vanity) of the author', aldus de auteurs.⁷¹ Wat betreft redenen om te schrijven is er in de eerste plaats bij velen de drang om een getuigenis na te laten. Dat kan voortkomen uit het gevoelde plichtsbesef om een jongere generatie van wijsheid te voorzien die anders verloren zou gaan of uit het meer narcistische verlangen de wereld hoe dan ook deelgenoot te maken van het eigen levensverhaal.⁷²

In de tweede plaats zijn memoires een manier om betekenis te geven aan de rol die de schrijver gedurende zijn carrière vervulde. Present bij internationale brandhaarden, bewegend in voorname kringen, maar tegelijk de anonimiteit van het diplomatieke raderwerk en de gebondenheid aan orders van hogerhand; het zijn 'the exciting and frustrating implications of a sometimes suprising profession'. Memoires zijn dan een narratieve poging om samenhang aan te brengen die er in eerste instantie niet was: 'the meaning that has been evasive, nearly elusive, while events where taking place.'⁷³

Een Frans project onder leiding van Laurence Badel, Gilles Ferragu, Stanislas Jeannesson en Renaud Metz resulteerde in een reflectie op de 'lien ontologique entre l'exercice du métier de diplomate et l'art d'écrire'.⁷⁴ Het historiseren van de schrijvende diplomaat spitst zich toe op de negentiende en twintigste eeuw, maar de doelstelling is breder en beoogt een 'généalogie de l'écrivain diplomate' tot stand te brengen.⁷⁵ In deze ontstaansgeschiedenis figureren vooral literaire verdiensten van Franse diplomaten. Met professioneel chauvinisme wordt bovendien de grensoverschrijdende Franse invloed onderzocht aan de hand van case-studies uit onder meer Zwitserland, Italië en het voormalig Joegoslavië.⁷⁶ Daarnaast is met de integrale transcriptie van een ronde-tafel gesprek tussen zes actieve diplomaat-schrijvers getracht een brug te slaan tussen heden en verleden.⁷⁷

Specifieke aandacht voor diplomatieke memoires is in de Franse bundel beperkt, maar in hun bijdrage over Zweedse en Belgische memoires laten Michael Auwers en Nevra Biltekin niettemin op overtuigende wijze zien welke meerwaarde de studie van memoires biedt. Het is nagenoeg het enige artikel dat op basis van memoires de ontwikkeling van diplomatieke cultuur

---

⁷⁰ S. Baldi en P. Baldocci, *Through the diplomatic looking glass. Books published by Italian diplomats since 1946* (2007) (e-book via <http://baldi.diplomacy.edu/italy/diplomaticglass.htm>) 7.

⁷¹ Ibidem, 26.

⁷² Ibidem, 23.

⁷³ Ibidem, 24-25; vgl. M. Babík, *The poetics of international politics. Fact and fiction in narrative representations of world affairs* (Abingdon 2019) 8-12.

⁷⁴ L. Badel, G. Ferragu, S. Jeannesson en R. Meltz (red.), *Écrivains et diplomates. L'invention d'une tradition XIXe-XXIe siècles* (Parijs 2012) 11.

⁷⁵ Ibidem, 21.

⁷⁶ Ibidem, 227-278.

⁷⁷ Ibidem, 378-394.

tracht te duiden. Tegen de achtergrond van de transformatie die de diplomatie in de twintigste eeuw doormaakte, situeren zij hun onderzoeksobjecten als apologeten van het eigen vakgebied. De Westerse democratiseringsgolf die vanaf het interbellum de als aristocratisch bekendstaande Ministeries van Buitenlandse Zaken bereikte, stimuleerde de memoïrestraditie. Het genre stelde diplomaten in staat om de blijvende relevantie van het vak onder de aandacht te brengen wanneer daar in de publieke opinie vraagtekens bij geplaatst worden.⁷⁸

Auwers en Biltekin maken aannemelijk dat de opkomst van memoïres in kleinere Europese staten, zoals Nederland, niet los te zien is van enerzijds de democratisering van de diplomatieke wereld en anderzijds de totstandkoming van grote multilaterale overlegorganen (VN, NAVO, Europese Gemeenschap) die de diplomatieke infrastructuur na 1945 zouden domineren. Hoewel diplomaten van de oude stempel met weemoed terugdachten aan het bilaterale tijdperk, boden de onderhandelingstafels van de nieuwe instituties aan kleine lidstaten mogelijkheden zich te profileren op een wijze die voorheen niet mogelijk was. Dit besef, stellen de auteurs, 'gave them, too, the impression that they had valid reasons to write their own professional histories'.⁷⁹

De hypothese van Auwers en Biltekin steunt voornamelijk op twee componenten. In de eerste plaats is dat het werk van George Egerton, onder wiens leiding het *Political Memoirs Project* in 1994 resulteert in een gezaghebbende bundel op het gebied van politieke memoïres.⁸⁰ Egerton beschrijft hoe en waarom memoïres sinds de oudheid aantrekkingskracht uitoefenen op een steeds grotere groep lezers.⁸¹ Hij zag in de veelvormigheid van het genre een verklaring voor het feit dat, 'despite its antiquity, durability and ubiquity', een systematische en kritische analyse van deze bronnen zo lang op zich liet wachten.⁸² Diplomatieke memoïres typeert hij als subcategorie binnen het 'polygenre' van de politieke memoïres. Drie voorwaarden fungeerden van oudsher als aanjager van de productie van memoïres:

'(...) the occurrence of dramatic events such as war and revolution; the desire of participants or witnesses to record their observations on these events; and the provision of necessary leisure time for the memoirist to write their narrative.'⁸³

Behalve voor politiek leiders en militaire bevelhebbers, gelden deze voorwaarden net zo goed voor diplomaten. Auwers en Biltekin voegen daar terecht aan toe, verwijzend naar Egerton, dat

---

⁷⁸ M. Auwers en N. Biltekin, 'Remembering personal heroism in times of democratization: some thoughts about the functionality of Belgian and Swedish diplomatic memoirs', *Transnational Subjects: History, Society and Culture 2* (2012) 95-103, aldaar 95; dit is een Engelstalige bewerking van hun bijdrage in *Écrivains et diplomates*, aldaar terug te vinden als 'La diplomatie en mémoires. Étude sur les mémoires de diplomates belges et suédois du XXe siècle', 181-192.

⁷⁹ Ibidem, 102.

⁸⁰ G. Egerton (red.), *Political Memoir. Essays on the politics of memory* (Londen 1994).

⁸¹ Ibidem, xii-xiii.

⁸² Ibidem, xiii.

⁸³ Egerton, *Political Memoir*, xv.

behalve oorlog en revolutie, 'the democratization of the diplomatic profession throughout their career, too, could be substantiated as a dramatic event'.⁸⁴

Ook Jessica Stark baseert zich op het werk van Egerton. Zij analyseerde achtentwintig Britse en Amerikaanse memoires om de hypothese te toetsen dat diplomatieke memoires met recht te beschouwen zijn als een genre op zichzelf.⁸⁵ Het laat zien dat diplomatie ook voor linguïsten een serieus onderzoeksobject is geworden, waarbij de kenmerken van het genre te koppelen zijn aan specifieke gebruiken, taal en cultuur van de diplomatie. De linguïstische invalshoek biedt aanknopingspunten voor de cultuurhistorische benadering die ik hanteer.

1.6. Nederlandse memoirestraditie

Gezien de stroom publicaties na 2000 lijkt er in Nederland rond de eeuwwisseling een omslag te hebben plaatsgevonden. Dat geldt zowel voor de output aan nieuw (of heruitgegeven) materiaal gericht op het grote publiek, als voor de toenemende aandacht vanuit de universiteiten. Arianne Baggerman en Rudolf Dekker constateerden in 2004 dan ook dat 'egodocumenten thans in het brandpunt van de belangstelling staan'. Opmerkelijk is de snelheid waarmee dat gegaan is, want 'tot voor kort werd er nog over geklaagd dat Nederlanders zo weinig geneigd waren over zichzelf te schrijven'.⁸⁶

Er zijn wel redenen aangedragen voor dat gebrek aan geschreven zelfreflecties in het politieke domein. 'Misschien komt het doordat Nederlandse politici vanwege het consensusmodel tot elkaar zijn veroordeeld, wat gepaard gaat met discretie', opperde *De Groene Amsterdammer* in 2010. Ook de 'doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg'-mentaliteit, en de bijbehorende waardering voor bescheidenheid' zou eraan bijdragen.⁸⁷

Maar diplomaten vormen al lang een uitzondering op de regel dat de Nederlandse ambtenarij weinig memoires voortbrengt. Bovendien zijn discretie en bescheidenheid tijdens de carrière misschien belangrijk, daarna geldt dat veel minder. 'Met de vrijheid waarmee de pensionnering de mens begiftigd, raakt ook de ambtenaar enige hinderlijke remmen kwijt', schreef Han Boon, die in diverse publicaties terugblikte op zijn lange loopbaan bij BZ.⁸⁸ Boons openhartigheid werd niet door iedereen op prijs gesteld. Zijn eerste boek veroorzaakte ophef, vanwege een collega die 'zodanig door zijn vrienden werd geplaagd omdat zij – ten onrechte – meenden dat hij bij uitsluiting model had gestaan voor een bepaald schetsje, dat hij zijn bezwaren

---

⁸⁴ Auwers en Biltekin, 'Remembering personal heroism', 101.

⁸⁵ J. Stark, 'British and American diplomatic memoirs as factual narratives: a resource for the linguistic and cultural analysis of the specialised domain of diplomacy', *ILCEA* 31 (2018) 1-16 (online via <http://journals.openedition.org/ilcea/4680>) 1-16.

⁸⁶ A. Baggerman en R. Dekker, "De gevaarlijkste van alle bronnen". Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven', *TSEG/ Low Countries Journal of Social and Economic History* 1 (2004) 3-22, aldaar 6.

⁸⁷ Patrick van IJzendoorn, 'Routineklus', in *De Groene Amsterdammer*, 15 september 2010.

⁸⁸ H.N. Boon, *Uitgevaren, thuisgevaren. Schetsen en silhouetten uit het leven buitengaats en binnenboord* (Rotterdam 1978) 90.

schriftelijk deponeerde bij de Chef van het Protocol van Buitenlandse Zaken'.⁸⁹

Ook bescheidenheid is soms ver te zoeken. Odo Insigner spande daarbij de kroon, constateerde Kersten, die zelfs waarschuwde: 'enige immuniteit tegen de arrogantie van m.r. J.H.O. Insinger, Nederlands diplomaat (...) van 1946 tot 1983, is vereist om de lezing van zijn memoires te voltooien'.⁹⁰ Het zijn dan ook ontboezemingen als 'op de lange lijst van mijn voortreffelijke eigenschappen komt bescheidenheid niet voor', die de herinneringen van Insinger kleuren.⁹¹ Dat er simpelweg gezond zelfbewustzijn aanwezig moest zijn als voorwaarde voor het schrijven opperde Ben Telders al in een recensie van de oudste memoires in dit onderzoek: 'het is een bijna onvermijdbaar euvel van de meeste auto-biographieën, dat de auteur (...) op den lezer een indruk van niet geringe zelfingenomendheid gaat maken. Misschien zelfs is die indruk niet geheel onjuist en komt men zonder een zekere voldaanheid over eigen werk niet tot het schrijven eener auto-biographie'.⁹²

In de overvloed aan egodocumenten die vandaag voorhanden is een terugblikkende diplomaat niet direct een opvallende verschijning. Het grote publiek omarmt het persoonlijke relaas om redenen die academici er in eerste instantie van weerhielden daarmee aan de slag te gaan. Ondanks de Nederlandse herkomst van de term wilden serieuze historici hier de vingers niet aan branden.⁹³ Dat veranderde naarmate de invalshoek van historici wijzigde en men in egodocumenten juist mogelijkheden ontdekte om een tijdsbeeld te reconstrueren. Niet door feitelijke beweringen centraal te stellen, maar door subjectieve kenmerken uit te lichten om zo een beeld te schetsen van maatschappelijke groeperingen die eerder buiten beschouwing bleven. Het was het terrein waar sociaal-historici floreerden en pas later, met de hernieuwde academische interesse voor elite- en adels-cultuur vanaf de jaren zeventig, werd deze methode ook daar toegepast.⁹⁴

Op het kruispunt van de herwaardering van de Nederlandse adel door historici en sociologische analyses rond de handhaving van de adel in de hoogste maatschappelijke regionen, beschouw ik systematisch onderzoek naar diplomatieke memoires als een logische volgende stap.⁹⁵ Het heeft iets ironisch dat de *bottom-up* benadering die in eerste instantie voorbij wilde gaan aan de belangrijke mannen die de scepter zwaaiden, nu toch terug is bij representanten van de oude elite. Maar voor een beter begrip van de transformatie van de Nederlandse diplomatie en

---

⁸⁹ Boon, *Uitgevaaren, thuisgevaaren*, 89.

⁹⁰ A.E. Kersten, 'J.H.O. Insinger, De achterkant van de diplomatie', *BMGN - Low Countries Historical Review* 103 (1988), 305-306.

⁹¹ Insinger, *De achterkant van de diplomatie*, 177.

⁹² B.M. Telders, 'William J. Oudendijk, Ways and by-ways in diplomacy. - London, Peter Davies, 1939' *De Gids* 104 (1940) 253-255.

⁹³ H. te Velde, 'Egodocumenten en politieke cultuur', in Aerts, R., J. de Jong en H. te Velde, *Het persoonlijke is politiek. Egodocumenten en politieke cultuur* (Hilversum 2002) 9-32, aldaar 9-10; Baggerman en Dekker, "'De gevaarlijkste van alle bronnen'", 8; vgl. De Graaff, *Het belang van de anecdote*, 21.

⁹⁴ Te Velde, 'Egodocumenten en politieke cultuur', 11-12

⁹⁵ I. Montijn, *Hoog geboren. 250 jaar adellijk leven in Nederland* (Amsterdam 2012) 14.

de democratisering van de samenleving, zijn deze individuele getuigenissen van groot belang.

Niet om er in het wilde weg op los te verzamelen uit avontuurlijke diplomatenlevens 'of erger nog aan 'anecdotisme' ten onder te gaan, maar om grip te krijgen op de achterkant van de diplomatie.⁹⁶ Het is de mentaliteitsgeschiedenis van een groep die in deze hoedanigheid niet meer bestaat, het buitenlandbeleid vormgaf en uitdroeg in een turbulente periode in de recente geschiedenis. Juist dan, door memoires 'als het ware tegendraads te lezen', duiken de zaken op die de moeite waard zijn: 'de eigenaardigheden die voor de tijdgenoot vanzelf spraken maar die in een terugblik van belang zijn, de kleine dingen die het verleden tastbaar maken'.⁹⁷

Het is op datzelfde punt waar de historicus de socioloog en de antropoloog ontmoet. Die zoektocht vereist inleving in het leven van de hoofdpersonen, met als doel 'to grasp the native's point of view, his relation to life, to realise his vision of his world'.⁹⁸

1.7 Conclusie

De mogelijkheden die memoires bieden voor een beter begrip van de Nederlandse diplomatieke cultuur zijn slechts mondjesmaat benut. In het licht van recente ontwikkelingen in de diplomatieke geschiedenis heb ik uiteengezet hoe de Nederlandse casus zich verhoudt tot de memoirestradities in de haar omringende landen. Duidelijk is geworden dat zowel het schrijven van memoires als de aandacht voor dat fenomeen in Nederland later op gang kwam dan elders.

De Graaff spoorde historici aan diplomatieke memoires niet links te laten liggen of af te serveren vanwege beperkte feitelijke meerwaarde, maar om ze te bezien in het licht van de belangrijkste gemene delers van de auteurs. Met als doel te achterhalen of 'het voormalige beroep met al zijn vormende en deformerende kanten als het ware de zebra-code van het professionele DNA heeft achtergelaten in de herinneringen'.⁹⁹

Die veronderstelde beroepsdeformatie leidt inderdaad tot een reeks genrespecifieke kenmerken. De florerende anekdote komt daarbij veelvuldig terug.¹⁰⁰ Maar ook de toonzetting, veelal luchtig, neigend naar de ironie als dominant stijlfiguur, met alle aanverwante elementen uit het repertoire als veelvuldig terugkerende trekken. De eufemistische, vaak onderkoelde beschrijvingen van ellende en brandhaarden in de wereld dienen dan om het kwaad enigszins op afstand te kunnen houden. Een middel ter relativering waarbij het risico ongeëngageerd over te komen altijd op de loer ligt.

In de komende hoofdstukken zal de nadruk liggen op de beschreven leefwereld van de auteurs. De mentaliteit, de normen en gebruiken, de dominante denkbeelden en de

---

⁹⁶ Van Staden, *Over de studie van de diplomatieke geschiedenis*, 20.

⁹⁷ Te Velde, 'Egodocumenten en politieke cultuur', 13.

⁹⁸ Y. Kuiper, 'Naar een antropologie van adellijke identiteitsvorming. Een beschouwing over Ursula den Tex, Anna baronesse Bentinck 1902-1989, Een vrouw van stand', *Virtus. Jaarboek voor Adelsgeschiedenis* 10 (2003) 165-184, aldaar 168; het citaat ontleent Kuiper aan antropoloog Bronisław Malinowski

⁹⁹ De Graaff, *Het belang van de anecdote*, 9.

¹⁰⁰ L. Gossman, 'Anecdote and history', *History and Theory* 42 (2003) 143-168.

voortschrijdende inzichten binnen de Nederlandse diplomatieke cultuur zoals deze opdoemen in de memoires. Voorbij de reflecterende diplomaat die nog eenmaal de balans opmaakt, sla ik een brug van de sociaaleconomische achtergrond, via gecultiveerde opvattingen over gezagsverhoudingen in de maatschappij waarbij studentencorpora als cruciale tussenstations fungeren, naar de wijze waarop dit later tijdens de carrière tot uiting kwam.

2. ACHTERGROND EN AFKOMST

2.1 Inleiding

In het najaar van 1975 verschijnen in het *NRC* drie artikelen naar aanleiding van groeiende onrust op het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Het is geen geopolitieke aangelegenheid, hoewel de reikwijdte van de kwestie wel degelijk de nationale landsgrenzen overstijgt. Steen des aanstoots is de voorgestelde integratie van de Buitenlandse Dienst en de ambtenaren op het ministerie – tot dat moment twee gescheiden werelden – waarbij de Haagse ambtenaren vrezen dat de hoogste functies voortaan voorbehouden zijn aan diplomaten.¹⁰¹

Die angst komt niet uit de lucht vallen. Met de kop boven het drieluik: “revolutie” der referendarissen’, verwijst journaliste An Salomonson naar de “opstand der referendarissen” uit november 1970. Jonge ambtenaren beklagden zich toen in een open brief over het gebrek aan doorgroeimogelijkheden. ‘Als zelfs op het keurige departement van Buitenlandse Zaken opstandjes gaan uitbreken, is het voor vernieuwing de hoogste tijd’, concludeerde *de Volkskrant*.¹⁰² Voormalig staatssecretaris Max van der Stoep onderschreef die conclusie en pleitte voor een herziening van ‘de hele structuur bij Buitenlandse Zaken’, maar de minister op dat moment, Joseph Luns, deed het af als een ‘storm in een vingerhoed’.¹⁰³

Zijn bagatelliserende woorden leverden Luns kritiek op in de pers, in de Tweede Kamer en ook binnen het ministerie. Veel memoireschrijvers besteden aandacht aan het personeelsbeleid bij BZ. De selectie aan de poort, de toewijzing van ambassadeursposten en personele wijzigingen in de ambtelijke top zijn allemaal hete hangijzers. Han Boon, een invloedrijke naoorlogse diplomaat, schrijft in 1978: ‘de verstarring in het ambtelijk apparaat en de tegenstelling tussen de binnen- en de buitendienst die bij zijn [Luns] vertrek aan den dag traden, zijn onmiskenbaar het gevolg geweest van zijn geringe belangstelling voor de ambtelijke organisatie, (...) alle zorg werd besteed aan persoonlijke publiciteit en de noodzakelijke operaties om bij iedere nieuwe formatie op de BZ-zetel te blijven zitten’.¹⁰⁴

Dat deze kwestie breed werd uitgemeten door zowel journalisten als politici illustreert hoe de uitdagingen waar het ministerie zich voor geplaatst zag, van binnenuit ontstonden, te laat werden opgemerkt en niet geruisloos en binnenskamers konden worden opgelost. De discrete handelswijze die men bij BZ tot kunst had verheven, was ontoereikend geworden. Ingehaald door de tijdsgeest en onder druk van de publieke opinie kwam mondjesmaat het besef dat een

---

¹⁰¹ An Salomonson, ‘Ambtenaren van Plein in verzet tegen uitwisseling’ in *NRC Handelsblad*, 7 november 1975; vgl. C.B. Wels, ‘Netherlands: the foreign policy institutions in the Dutch Republic and the Kingdom of the Netherlands’ in Z. Steiner (red.), *The Times survey of foreign ministries of the world* (Londen 1982) 363-389, aldaar 383-384.

¹⁰² ‘Opstand bij BZ’, *de Volkskrant*, 28 november 1970; vgl.: Van Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken*, 497-498.

¹⁰³ ‘Ambtenaren ministerie geremd in carrière’, in *de Volkskrant*, 27 november 1970; ‘Luns kleineert actie van referendarissen’, in *Trouw*, vrijdag 11 december 1970.

¹⁰⁴ Boon, *Uitgevaaren, thuisgevaaren*, 105; vgl. D. Hellema, *Nederland in de wereld. De buitenlandse politiek van Nederland* (5e druk; Houten 2014) 261.

herziening van de archaïsche structuur van het ministerie en zijn omgang met de buitenwereld onvermijdelijk en noodzakelijk was.¹⁰⁵

Luns, die vanaf 1952 negentien jaar onafgebroken de ministerpost bekleedde, was een exponent van het vooroorlogse ministerie. Hij ‘zag wel in dat buitenlands beleid steeds meer bepaald werd door binnenlandse politiek en dat de publieke belangstelling toenam, maar hij kon zich daar moeilijk in schikken’, constateert diplomaat en voormalig staatssecretaris van Defensie Wim van Eekelen (1931).¹⁰⁶ De woorden uit een kritische brochure uit 1947, nog voor Luns aantrad, krijgen dan een profetisch gehalte:

“Aangezien een krachtige impuls tot hervorming van dienst en ministerie van de Minister dient uit te gaan, althans door hem dient te worden gesteund, wil die impuls succes hebben, is reeds door het gebruik, de hoogste post alleen aan een man uit de carrière toe te vertrouwen, enige diep-ingrijpende hervorming uitgesloten. Wie op het Plein zijn intrede doet als hoofd van het departement, heeft in de regel reeds zó lang meegelopen, is reeds zó doortrokken van de atmosfeer van de dienst, dat hij er de fouten en de beperktheid nauwelijks meer van ziet (...).

In Buitenlandse Zaken is een zekere geestelijke inteelt onmiskenbaar. Het systeem heeft nu zolang gefunctioneerd, er is door de onverschilligheid van volk en parlement in de loop der decennia zo weinig op aangemerkt, dat men niet uit zijn sfeer van behagelijke en degelijke plichtsbetrachting gewekt wil worden door scherpe kritiek van buitenstaanders.”¹⁰⁷

In dit hoofdstuk laat ik zien hoe de oorsprong van deze problematiek verbonden is met de sociaal-culturele achtergrond van Nederlandse diplomaten. Zij blikken terug op de jaren van hun jeugd en de periode voorafgaand aan de carrière. Daarin staan zij stil bij hun opvoeding en studententijd. Dit hoofdstuk beslaat de periode tot en met de toelating voor de diplomatieke dienst. Behalve het toelatingsbeleid staan de sociale milieus en denkbeelden van de schrijvers ter discussie. Hoe ontwikkelen deze variabelen zich gaandeweg de twintigste eeuw? Het zwaartepunt ligt bij het belang dat zij zelf toekennen aan deze elementen, al gaat de houding van de buitenwacht daarbij steeds meer een rol van betekenis spelen. De functionele brugfunctie van studentencorpora als voorbereiding op de latere carrière en de overeenkomsten in studenten- en diplomatieke cultuur vormen het slotakkoord van dit hoofdstuk.

Autobiografische reflectie geeft tegenwicht aan stereotyperingen die voor de

---

¹⁰⁵ A.E. Kersten, *Buitenlandse Zaken in ballingschap. Groei en verandering van een ministerie, 1940-1945* (Alphen aan den Rijn 1981) 73.

¹⁰⁶ W. van Eekelen, *Sporen trekken door strategische jaren* (Den Haag 2000) 47.

¹⁰⁷ G.J. van Heuven Goedhart e.a., *Democratisering van de Buitenlandse Dienst* (Amsterdam 1947) 20-21; een uitgave van het *Comité voor Actieve Democratie*, het rapport is geschreven door een commissie onder leiding van verzetsman en Parool-hoofdredacteur Gerrit Jan van Heuven Goedhart (1901-1956). De andere commissieleden waren hoogleraar geschiedenis P.C.A. Geyl (1887-1966), de latere NIOD-directeur L. de Jong (1914-2005) en hoogleraar B.W. Schaper (1907-1991), zie Van Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken*, 486-487.

buitenwereld de beeldbepalende factoren zijn. Het neemt de stereotypes ook serieus. Het kan ze bevestigen, nuanceren of ontkennen. Het legt bloot hoe zowel (denkbeeldige) obstakels als springplanken richting een diplomatieke carrière fungeerden. Tot slot laat het zien hoe in- en uitsluitingsmechanismen zich gaandeweg de twintigste eeuw ontwikkelden.

De memoires fungeren als subjectieve lens waardoor veranderingen een gezicht krijgen. Dit hoofdstuk vormt de opmaat en de noodzakelijke basis voor het derde hoofdstuk. Daar gebruik ik de carrièrebeschrijvingen om de functionaliteit (en de keerzijdes) van het *esprit de corps* van de Nederlandse diplomatie te ontleden, met de nadruk op de veranderende mores en de ontwikkeling van een kleinschalig masculien *corps d'elite* – dat grote overeenkomsten vertoonde met de gedragspatronen op studentensociëteiten – naar een moderne bedrijfscultuur met bureaucratische kenmerken.

2.2 Het vooroorlogse BZ

De onrust die in de dagbladen pas in de jaren '70 aan bod kwam, verhulde dat de roep om verandering al veel eerder te horen was. De kritiek richtte zich toen in algemenere zin op het exclusieve en elitaire karakter van BZ, die 'Haagse burcht waar van oudsher een onmiskenbaar conservatisme zich verschanste'.¹⁰⁸ Een van de eersten die de geprivilegieerde positie van het ministerie onder de aandacht bracht, was Teun Struycken.¹⁰⁹ Deze hoogleraar staats- en bestuursrecht was tussen 1914 en 1923 lid van de Raad van State en publiceerde in die hoedanigheid in 1918 een politiek pamflet waarin hij - na de vaststelling dat iedere constitutionele grond ontbrak voor het de facto solistisch opererende ministerie – antwoord zocht op de vraag 'waarom (...) een zekere stand bij machte [was], de diplomatie aan zich voor te behouden, waar toch de democratie duidelijk heeft getoond ter verwezenlijking harer doeleinden voor geen enkele traditie halt te willen houden?'.¹¹⁰

Het pamflet van Struycken was zijn tijd ver vooruit. Het zou bijna drie decennia duren eer men de tijd rijp achtte voor een grondige wijziging van het personeelsbeleid waarbij een voorzichtige aanzet gedaan werd om te hervormen. Dat was niet enkel de verdienste van Struycken en bovendien was het personeelsbeleid lang niet het enige agendapunt, maar de door hem aangestipte pijnpunten hadden weinig aan zeggingskracht verloren. Het ministerie, dat gedurende de Tweede Wereldoorlog in Londense ballingschap zo goed en zo kwaad als het ging de werkzaamheden had voortgezet, 'kraakte (...) door overbelasting in zijn voegen'.¹¹¹

---

¹⁰⁸ S. Davids, 'Tussen Plein en Oudemanhuispoort', *De Nieuwe Stem* 3 (1948) 44-49, aldaar 47.

¹⁰⁹ W.E. Siegmann, 'Struycken, Antonius Alexis Hendrikus (1873-1923)' in *Biografisch Woordenboek van Nederland* via <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn1/struycken>; Van Ditzhuyzen e.a., *Tweehonderd jaar ministerie van Buitenlandse Zaken*, 63; Secker, *Heren van stand*, 3; Van Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken*, 411-412.

¹¹⁰ A.A.H. Struycken, *Het bestuur der buitenlandsche betrekkingen. Een staatsrechtelijk en politiek vraagstuk* (1918) 26.

¹¹¹ Kersten, *Buitenlandse Zaken in ballingschap*, 72; H.F.L.K. van Vredenburg, *Den Haag antwoordt niet. Herinneringen van jhr. mr. H.F.L.K. van Vredenburg* (Leiden 1985) 175.

Door de dringende behoefte aan nieuwe diplomaten zagen progressievelingen binnen en buiten het ministerie hun kans schoon om met hernieuwd enthousiasme de door hen zo gewenste democratisering nogmaals te bepleiten. De aandacht was vooral gericht op de diplomatieke dienst, die selecte groep ambtenaren die, aldus een criticaster uit de jaren '40, symbool stond voor 'dàt Nederland, dat machtig was vóór de politieke bewustwording en opkomst van de kleine burgerij en arbeidersklasse – een Nederland, dat gepersonifieerd kon worden, naar binnen en naar buiten, door de combinatie adel-patriciaat. Een verleden Nederland'.¹¹²

Als de eerste diplomaatschrijvers hun intrede doen, is het elitaire karakter van het kleinschalige ministerie nog springlevend. De Graaff en Locher-Scholten schetsen de diplomatie op de drempel van twintigste eeuw als 'een van de weinige niches die voor aristocraten bij de Nederlandse overheid waren overgebleven', 'die kleine *beau monde*, die zich het langst aan democratisering wist te onttrekken'.¹¹³ Veelal wordt in dat verband gewezen op de grondwet van 1848 die formeel een einde maakte aan adellijke privileges.¹¹⁴ De aristocratie probeerde zich vanaf dat moment aan te passen aan en zich te handhaven in een steeds inclusievere democratie waar eerst met Thorbeckes grondwet en later met opeenvolgende kiesrechtuitbreidingen het speelveld van de maatschappelijke en bestuurlijke elite ingrijpend veranderde. Dit proces valt te typeren als een Bourdieusiaanse reconversie.¹¹⁵

Haar machtsaanspraak was niet langer vanzelfsprekend, al was de aristocratische aanwezigheid op het Binnenhof nog tot het interbellum significant, maar niet meer dominant. Van het numerieke overwicht van adel en patriciaat in de Eerste en Tweede Kamer was voor de Tweede Wereldoorlog iets minder dan twintig procent overgebleven.¹¹⁶ Onder diplomaten waren de notabelen van weleer nog onverminderd toonaangevend.¹¹⁷ Die situatie werd, paradoxaal genoeg, mede in stand gehouden door degenen die er het felst op tegen waren. Het hardnekkige pleidooi van kritische Kamerleden voor versobering van de in hun ogen overdadige diplomatieke levensstijl hield de salariering laag, wat de inbreng van eigen vermogen noodzakelijk maakte om diplomaat te kunnen worden.¹¹⁸

Elk van de onderzochte schrijvers diende op een ambassade, maar zij begonnen niet allemaal als diplomaat. Een enkeling startte als ambtenaar in de consulaire dienst, als tolk of in de

---

¹¹² Davids, 'Tussen Plein en Oudemanhuispoort', 44.

¹¹³ De Graaff en Locher-Scholten, *J.P. Graaf van Limburg Stirum*, 68; vgl. Moes, *Onder aristocraten*, 83-85.

¹¹⁴ Secker, *Heren van stand*, 7; Moes, *Onder aristocraten*, 61-62.

¹¹⁵ Moes, *Onder aristocraten*, 121.

¹¹⁶ *Ibidem*, 82.

¹¹⁷ Secker, *Ministers in beeld*, 54; Secker, *Heren van stand*, 8.

¹¹⁸ Van Ditzhuyzen e.a., *Tweehonderd jaar ministerie van Buitenlandse Zaken*, 59; De Graaff en Locher-Scholten, *J.P. Graaf van Limburg Stirum*, 72; Secker, *Ministers in beeld* 237; Van Vredenburg, *Den Haag antwoordt niet*, 12; Van Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken*, 483-484.

Indische Bestuursdienst.¹¹⁹ Anderen maakten carrière in het bedrijfsleven voordat zij op hoge posten bij het ministerie terechtkwamen, zoals de ministers Beyen en Stikker.¹²⁰ Ook is er de groep die kort na de Tweede Wereldoorlog in de diplomatie belandde zonder het gebruikelijke voortraject. 'Er was in de bezetting van het diplomatieke corps een gat gevallen, dat zo snel mogelijk moest worden opgevuld, desnoods met lieden, die niet 'van de carrière' waren. Zo ontstond de categorie, die (...) door de carrière-mensen werd aangeduid als 'de parachutisten', aldus Jacob van der Gaag, die tot deze groep behoorde.¹²¹

De Tweede Wereldoorlog geldt hier als belangrijkste cesuur. Deze keus is niet alleen gemaakt vanwege de institutionele veranderingen én de enorme groei van het ministerie na 1945, maar vindt zijn oorsprong ook in de replek op de stellingname dat BZ hét aristocratische departement bij uitstek is. 'Natuurlijk zijn er nog mensen van adel in de buitenlandse dienst, en het zou heel slecht zijn als die ervan zouden worden uitgesloten', 'maar die overmatige rekrutering uit een bepaalde groep of klasse is volledig verdwenen. Dat is helemaal een naoorlogs proces', klinkt het dan.¹²² De memoires dienen als lakmoesproef voor die bewering én als bewijsstukken van een transformatie die decennia zou bestrijken.

Tot 1945 was er sprake van drie afzonderlijke diensten: de diplomatieke, de consulaire en de tolkendienst.¹²³ De oorlog had bij de ambtelijke top het besef doen groeien dat samenvoeging van de drie diensten tot een efficiënter opererend ministerie zou leiden. Nederland was bovendien een van de laatste westerse mogendheden die nog afzonderlijke diensten hanteerde. De praktijk van uitsluitend rekruteren uit 'de eerste kringen' werd kritisch tegen het licht gehouden. De drempel moest naar beneden.¹²⁴ Het nieuwe Reglement van de Buitenlandse Dienst – geldig vanaf 1 januari 1946 – verving de reglementen die tot dan toe van kracht waren en bevatte een vernieuwde indeling van het personeel. Voortaan was, naast de consuls en de tolken, ook het ondersteunend en administratief personeel op de posten onderdeel van één Buitenlandse Dienst. Het reglement maakte onderscheid tussen vijf verschillende groepen binnen die dienst, waarbij diplomaten voortaan in de categorie *ambtenaar van de buitenlandse dienst* (ABD) vielen.¹²⁵

Formeel was er ook een einde gekomen aan de diplomatie als exclusief mannelijk domein. Vrouwen van drieëntwintig jaar of ouder konden in principe een poging wagen om diplomaat te

---

¹¹⁹ C. Fasseur, 'Hemelse godin of melkgevende koe: de Leidse Universiteit en de Indische ambtenaarsopleiding 1825-1925', *BMGN – Low Countries Historical Review* 103 (1988) 209-224; F. van Dongen, *Van Timor naar Jakarta. Bestuursambtenaar in diplomatieke dienst* (Amsterdam 2009) 15.

¹²⁰ M. Fennema en E. Heemskerk, *Nieuwe netwerken. De elite en de ondergang van de nv Nederland* (Amsterdam 2008) 54.

¹²¹ J. van der Gaag, *Vrijgevochten. Verzetsstrijder en diplomaat* (Naarden 1984) 90; Van Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken*, 413-414; 474-475.

¹²² L. Broeder en M. Polak, 'Buitenlandse Zaken. Gesprek met Mr. Max van der Stoel', *De Gids* 170 (2007) 1202-1215, aldaar 1205.

¹²³ Kersten, *Buitenlandse Zaken in ballingschap*, 74-75; in 1940 telt de diplomatieke dienst 59 leden, zie Kersten, *Buitenlandse Zaken in ballingschap*, 80; Boon, *Bagatellen uit de Diplomatieke Dienst*, 153.

¹²⁴ Kersten, *Buitenlandse Zaken in ballingschap*, 113-114.

¹²⁵ *Ibidem*, 117.

worden, al relativeert Kersten de 'veel ruimere toegankelijkheid' waar minister Van Kleffens destijds over sprak.¹²⁶ Het was nog maar een paar jaar geleden dat Van Kleffens, nadat Philipsdirecteur Herman van Walsem hem in Londen bezocht, in zijn dagboek noteerde: 'langdurig gesprek met Van Walsem (Philips) die een dochter heeft welke in diplomatieke dienst wil, waartegen ik bezwaar heb want de mooie meisjes huwen en de leelijken krijgen toch niets gedaan.'¹²⁷

Bovendien was trouwen desastreus voor de carrièrekansen, want 'vrouwelijke gegadigden, die gehuwd zijn of die op het tijdstip van hare aanmelding als gegadigde reeds het voornemen hebben spoedig in het huwelijk te treden, komen niet in aanmerking om als aspirant-ambtenaar in de buitenlandse dienst te worden opgenomen', aldus het reglement anno 1951.¹²⁸

2.3 Stereotypes nader bekeken

Om de frustratie van de referendarissen te duiden stelde Salomonson in 1975: 'achter dit protest zit natuurlijk ook een stuk oeroude wrok tegen de kaste van het corps diplomatique met zijn imago van ongenaakbaarheid, zoals het corps, en in het bijzonder de top ervan, nog steeds op velen overkomt. Als een "ramp" wordt die kaste door de rebellen van BZ gekarakteriseerd. De "r" staat daarbij voor "rechts", de "a" voor "autoritair", de "m" voor "meester in de rechten" (...) en de "p" voor de obligate patriciërsafkomst. (...) Het aannemingsbeleid leek zo ongeveer op dat van een aristocratische maffia en vormde veel te lang een onneembare hindernis voor buitenstaanders, hoe gekwalificeerd die verder ook waren.'¹²⁹

Die woorden resoneren twintig jaar later in een serie interviews met ambassadeurs, waar journalist Twan Huys haar aanhaalt om te illustreren hoe het er tot voor kort aan toeling. 'De recruitering van diplomaten had vaak meer te maken met adellijke afkomst dan met kennis van de wereld', aldus Huys, die ook vermeldt dat 'een studie aan de Leidse rechtenfaculteit en het bezit van blauw bloed', 'tot aanbeveling strekte' om binnen te komen.¹³⁰

Rik Kuethe, die het diplomatieke bedrijf halverwege de jaren '80 inruilde voor de journalistiek, verhaalt over de secretaris van de Examencommissie voor de Buitenlandse Dienst in de jaren '60. Deze 'had doen voorkomen alsof die opleiding een verlengstuk van Sociëteit Minerva in Leiden was'.¹³¹ Tot 1945 zou zelfs de vraag "waart U lid van het corps?" onderdeel hebben uitgemaakt van de officiële vragenlijst die voorafging aan het vergelijkend vooronderzoek voor aspirant-ambtenaren.¹³² Ook in het profiel dat *NRC* in 2008 publiceert over het

---

¹²⁶ Kersten, *Buitenlandse Zaken in ballingschap*, 119.

¹²⁷ M.J. Riemens, (red.), *'Majesteit, u kent het werkelijke leven niet'. De oorlogsdagboeken van minister van Buitenlandse Zaken mr. E.N. van Kleffens* (Nijmegen 2019) 181; vgl. Kersten, *Buitenlandse Zaken in ballingschap*, 119.

¹²⁸ *Gids van het Departement van Buitenlandse Zaken en de Buitenlandse Dienst* (1953) 435.

¹²⁹ Salomonson, 'Ambtenaren van Plein in verzet tegen uitwisseling' in *NRC Handelsblad*.

¹³⁰ T. Huys, *In opdracht van Hare Majesteit. Diplomaat in crisistijd* (Weert 1994) 7.

¹³¹ R. Kuethe, *Het badpak van mevrouw Bos. Enerverende ontmoetingen* (Amsterdam 2017) 54; Kuethe was in 1964-65, zelf lid van het Collegium geweest, het bestuur van het Leidse studentencorps.

¹³² Van Heuven Goedhart e.a., *Democratisering van de Buitenlandse Dienst*, 13.

diplomatenklasje van dat jaar is die echo te horen: 'een studie in Leiden, vanzelfsprekend lid van het studentencorps Minerva uit die stad en een dubbele naam. Dat blijft het beeld van het klasje en van Buitenlandse Zaken'.¹³³

Toch bewijst het artikel dat er een omslag heeft plaatsgevonden. Het mag symbool staan voor de ontwikkeling die het ministerie heeft doorgemaakt, want 'anno 2008 geeft de lijst van het klasje geen enkele baron of jonkheer meer te zien. De aristocratie is vervangen door namen uit het nieuwe Nederland: Timor El-Dardiry, Bina Saib, Lydia El Afi, Esra Yilmaz heten ze tegenwoordig.' Een ander opvallend element is de man-vrouwverhouding; met acht mannen en twaalf vrouwen is de samenstelling van de nieuwe lichter er een die de overgang naar de eenentwintigste eeuw in alle opzichten onderstreept.¹³⁴

***

In datzelfde jaar publiceert Petra Stienen haar memoires. 'Ontstaan uit liefde voor het vak van diplomaat', schrijft de enige vrouwelijke diplomaat-schrijver, om daar aan toe te voegen dat dat 'nog tot na de Tweede Wereldoorlog door adellijke heren onbezoldigd werd uitgevoerd voor koningin en vaderland'.¹³⁵ Het is opmerkelijk dat Stienen met haar openingsstatement direct dat hardnekkige stereotype benoemt. Zij is in veel opzichten het levende bewijs van de metamorfose van het diplomatenbestand, maar haar relaas laat zien hoe lang het vak in de publieke perceptie verbonden bleef aan een handvol elementen die terug te voeren zijn op sekse, sociaaleconomische achtergrond en afkomst. Zelfs Stienen, tussen 1995 en 2004 verbonden aan ambassades in Caïro en Damascus, zag eerst vooral obstakels: 'in mijn beleving was voor iemand uit een links arbeidersgezin een baan als diplomaat niet weggelegd'.¹³⁶

Die beleving, die in haar geval bij nader inzien niet klopte, kan gekarakteriseerd worden als een psychologische barrière. Dat deze al dan niet denkbeeldige barrière wel impact had, werd in 1947 al opgemerkt. In de eerder aangehaalde brochure lezen we: 'het enkele feit, dat – terecht of ten onrechte – de buitenl. dienst de naam heeft alleen open te staan voor mensen met relaties, vermogen, adellijke [sic] titels of dubbele namen, - dat feit werkt reeds in de richting van eenzijdige selectie'.¹³⁷

Vijfentwintig jaar later probeert Hans Niezing het personeelsbestand van de Buitenlandse Dienst in kaart te brengen, maar een 'onverzettelijk-negatieve houding' van minister Luns om medewerking te verlenen, verleidt hem tot de conclusie dat 'de Dienst zichzelf de mogelijkheid ontnemt om eventuele correcties aan te brengen op haar negatief imago'. Het beperkt hem tot

---

¹³³ M. Kranenburg, 'Het diplomatenklasje van 2008', in *NRC Handelsblad*, 6 september 2008.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ P. Stienen, *Dromen van een Arabische lente. Een Nederlandse diplomate in het Midden-Oosten* (Amsterdam 2008) 9.

¹³⁶ Ibidem, 10; 21.

¹³⁷ Van Heuven Goedhart e.a., *Democratisering van de Buitenlandse Dienst*, 14.

'het toetsen van de juistheid van één enkel onderdeel', namelijk 'de vaak gehoorde opvatting dat het percentage adellijke personen in de diplomatieke organisatie uitzonderlijk hoog is'.¹³⁸

Niezing kwam uit op een afname van 86% naar 15% tussen 1897 en 1967. Een forse daling, maar omdat het diplomatenbestand in die periode een enorme groei doormaakte, is dat beeld enigszins vertekend. Waar in 1897 het aantal diplomaten niet meer dan 17 bedroeg, was dat in 1967 toegenomen tot 380. De procentuele afname verhult hier een nominale toename (van 15 naar 57 adellijke diplomaten). Ook Niezing vermoedt dat beeldvorming en ontmoedigende rol speelt en 'bovendien vindt vaak, voorafgaand aan de formele selectie, een informele selectie plaats die de toetreding van personen met een elitair cultuurpatroon bevordert'.¹³⁹

Dat is ook het voornaamste pijnpunt dat Kersten signaleert in het eerste naoorlogse Reglement van de Buitenlandse Dienst. Daarin was bepaald dat de minister een vetorecht had om een kandidaat de toegang te ontzeggen tot het vergelijkend vooronderzoek. Dat had men beter over kunnen laten aan de commissie die belast was met het onderzoek, want deze procedure, stelt Kersten, 'kon alleen maar het odium van de buitenlandse dienst van een zichzelf beschermende en aanvullende elitaire club nieuw voedsel geven. Juist in dat opzicht was de procedure meer dan een schoonheidsfout'.¹⁴⁰ Ook omdat het vooronderzoek gebaseerd was op een eisenpakket met een weinig concreet en subjectief karakter waar persoonlijkheid de boventoon voerde. Er werd gelet op 'karaktereigenschappen, het optreden, de algemene ontwikkeling, het genoten onderwijs, mogelijke praktische ervaring, het verleden en de omgangsvormen'.¹⁴¹

Daarmee was de wettelijke verruiming van de mogelijkheden geen radicale koerswijziging ten opzicht van de vooroorlogse situatie. Ook het *Comité voor Actieve Democratie* concludeerde al in 1947 dat er sprake was van een wassen neus: 'moge het dus in theorie voor "iedere Nederlander" mogelijk zijn, in de buitenlandse dienst te worden opgenomen, in de praktijk blijft deze mogelijkheid voor een kleine minderheid gereserveerd. Wie zal zeggen, hoeveel talenten op deze wijze ongebruikt zijn gebleven!' Er volgt een korte klaagzang over onbenut potentieel door een gebrek aan financiële ondersteuning van staatswege, die treffend besluit: 'zulk een kandidaat zou ook nu niet over de horden van exclusiviteit en coterieëndom kunnen springen welke, nog steeds de weg tot opneming in de buitenlandse dienst versperren'.¹⁴²

---

¹³⁸ H. Niezing, 'De Nederlandse diplomaat: adel of niet-adel. Een incompleet stukje sociale kaart van Nederland', *Trans-aktie 1* (1972) 8-9, aldaar 8.

¹³⁹ *Ibidem*, 9; soortgelijke redenering bij Kersten die stelde: 'het grote aantal patriciërs en edellieden binnen de Dienst was voor buitenstaanders overtuigend genoeg om te denken dat het milieu van de kandidaten de doorslag had gegeven, meer dan hun karaktereigenschappen.', Kersten, *Buitenlandse Zaken in ballingschap*, 115.

¹⁴⁰ Kersten, *Buitenlandse Zaken in ballingschap*, 125.

¹⁴¹ Van Heuven Goedhart e.a., *Democratisering van de Buitenlandse Dienst*, 13. Van den Berg, *De anatomie van Nederland*, 177; Van Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken*, 38-39.

¹⁴² Van Heuven Goedhart e.a., *Democratisering van de Buitenlandse Dienst*, 15; Vgl: 'Het probleem was niet zozeer het verwisselen van de paarden, maar het aanpassen van de bespanning.', Kersten, *Buitenlandse Zaken in ballingschap*, 112.

2.4 Memoiresschrijvers onder de loep

Een inventarisatie onder de diplomaatschrijvers maakt duidelijk hoe de verhoudingen zijn veranderd wanneer dit wordt afgezet tegen het huidige personeelsbestand. Het toont ook de gelijkenissen met de stereotypes. Het betreft – op Stienen na – vijfendertig mannen, waaronder drie jonkheren, een aanzienlijk deel patriciërs (9), 19 juristen en achttien corpsleden. Als alma mater staan de universiteiten van Leiden (19) en Utrecht (9) op ruime afstand van Groningen (2), Amsterdam (3), Rotterdam (1) en Nijmegen (1), terwijl een enkeling buiten de landsgrenzen studeerde. Corpslidmaatschap blijft ook na '45 een pre, er zijn nagenoeg evenveel corpsleden voor als na de oorlog ingetreden.

De levensloop van de diplomaten laat zien dat er verschillende wegen naar Rome leiden, maar dat het merendeel van de routes sterk overeenkomt. Sommigen lijken voor het diplomatenleven in de wieg gelegd. *Nourri dans le sérail* concludeerde men dan, bijvoorbeeld in het geval van Van Vollenhoven, jhr. Van Vredenburg, Bot en Van Roijen, van wie de vaders allen ook diplomaat waren.¹⁴³ In een vergelijkbare categorie valt Coen Stork (1928-2017). Hij was zich daar van bewust: 'ach ja, ik kwam inderdaad wel uit een milieu waaruit de mensen voor de buitenlandse dienst werden gerecruteerd', tekent *NRC* in 1992 op.¹⁴⁴ Hoe zag dat eruit? 'Een echt *upper middle class* milieu, protestants, maar niet kerkgaand'.¹⁴⁵ Haast vanzelfsprekend is in zulke gezinnen in financieel opzicht nooit reden tot klagen. Het eenvoudige feit dat men een universitaire studie kon (laten) bekostigen was zeker tot aan de Tweede Wereldoorlog doorgaans een voorrecht voor welgestelde Nederlanders.¹⁴⁶

Ook Willem Beyen, tussen 1952 en 1956 minister van BZ, mag tot die groep gerekend worden. Zijn biograaf bestempelde hem als zondagskind, want 'hij had alles mee om in zijn verdere leven te slagen. Hij werd geboren in een stabiel en welvarend gezin (...) Hij had ouders die een brede horizon hadden, op Europa georiënteerd waren en dat op hun kinderen overbrachten. Hij kwam uit een geslacht dat zich in een paar generaties zou weten op te werken van soldaat van de prinselijke troepen in de achttiende eeuw tot, in Beyens geval, vertrouweling van het staatshoofd'.¹⁴⁷ Zondagskinderen in de categorie Beyen behoorden bij de Buitenlandse Dienst eerder tot de regel dan tot de uitzonderingen.

Met kleine variaties op dat patroon is de gemene deler duidelijk: een diplomaat moest zich kunnen handhaven in de habitat van de hoogste klassen, daar waar het diplomatieke bedrijf zich

---

¹⁴³ A. Pauw van Wieldrecht, *Vin-je dat we een hoed op moeten? Persoonlijke herinneringen aan een bijna vervlogen levensstijl* (Amsterdam 2003) 76.

¹⁴⁴ R. Meines, 'Coen Stork beëindigt verre van rimpelloze diplomatieke carrière', in *NRC Handelsblad*, 19 december 1992.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ B. Bot, *Achteraf bezien. Memoires van een diplomaat en politicus* (Amsterdam 2016) 44; De Graaff en Locher-Scholten, *J.P. Graaf van Limburg Stirum*, 36.

¹⁴⁷ Weenink, *Bankier van de wereld*, 41.

afspeelde. Rekrutering uit diezelfde groepen bespaarde het ministerie de moeite om diplomaten te voorzien van het daarvoor benodigde sociale en culturele kapitaal; dat hadden zij van huis uit meegekregen, ze wisten hoe het hoorde.¹⁴⁸ Gezien het kostenplaatje van het vak was eigen vermogen geen pre, maar een vereiste. Dat hoefde geen probleem te zijn want economisch kapitaal ging vaak hand in hand met sociaal en cultureel kapitaal. Het was eerder een logische eis dan een elitair obstakel, zoals een hedendaagse sollicitant op een koeriersfunctie ook zal begrijpen dat een rijbewijs een noodzakelijke voorwaarde is.

Toch is er geen twijfel over mogelijk dat men zich bewust was van deze drempel en het exclusieve karakter van de dienst. Dat was een gegeven in een maatschappij waar standsverschillen nu eenmaal aanwezig waren. Van de diplomaten die hierop reflecteren kun je grofweg stellen dat hoe korter geleden, hoe meer men geneigd is dit fenomeen als onnatuurlijk en onwenselijk te beschouwen. Anderzijds geldt dat hoe langer geleden, hoe meer men het onvermijdelijke en vanzelfsprekende benadrukt. Die houding is terug te zien bij Beyen. 'Dat er standsverschil bestond, dat dit standsverschil zekere voordelen medebracht, werd niet algemeen als ondemocratisch gevoeld', stelde deze.¹⁴⁹ Over de langs elkaar heen levende standen in Utrecht, waar hij gestudeerd had: 'dit was een toestand die door iedereen werd geaccepteerd, als ware hij vanuit den Hoge ingesteld. Men was er niet ongelukkig of ontevreden over. Het was nu eenmaal zo'.¹⁵⁰

Cruciaal is ook beheersing van de mores. Dat duikt op diverse plekken op. Bij Emile Schiff, een vertrouweling van Luns die tussen 1968 en 1977 secretaris-generaal van het ministerie was en in die hoedanigheid in *de Telegraaf* het verschil uitlegt tussen de diplomaat 'oude-stijl' en de moderne variant. Voorheen, aldus Schiff, 'werd er nauwelijks betaald. Het was meer een erebaan en daarbij voorwaarde, dat je geld van jezelf meebracht. Er werd bij de rekrutering vooral op gelet of men naast de basiseisen ook goed kon bridgen, vlotte tafelmanieren had en zich correct bewoog op jours.'¹⁵¹ Het kon je maken of breken, want, schrijft Robert Fack in 1984, 'het is nog niet zo lang geleden dat kandidaten die op onorthodoxe wijze asperges of artisjokken aten of decoraties op hun smoking wilden dragen, ongeschikt werden geacht voor het diplomatieke parket'.¹⁵²

Luns bewees zijn geschiktheid door 'onder toezien oog van jonkheer Frans Beelaerts van

---

¹⁴⁸ A. Groskamp-Ten Have, *Hoe hoort het eigenlijk* (Amsterdam 1939).

¹⁴⁹ J.W. Beyen, *De zin van het nutteloze. Rarekiek van de 19e eeuwse jaren der 20ste eeuw* (Rotterdam 1970) 35.

¹⁵⁰ Ibidem, 34; Beyen verklaarde de 'hardnekkigheid waarmede aan zekere uiterlijke aspecten dezer verschillen werd en wordt vastgehouden (ook al hebben die aspecten ieder nut en iedere zin verloren)' door onder meer hun lange voorgeschiedenis en uit het feit dat ze voortkomen 'uit de hechtheid van de structuur van iedere maatschappij', ibidem, 35. Opvallend is dat datzelfde 'hardnekkig' als adjectief gebruikt werd door criticasters van standsverschil in de Buitenlandse Dienst. Al zij het met een subtiel maar relevant verschil: 'terwijl andere, vooral de jongere takken van het staatsapparaat geleidelijk gedemocratiseerd werden, bleef Buitenlandse Zaken veelal het privilege van een kaste, die zich hardnekkig vastklampte aan een invloed, die die elders onherroepelijk had verloren', in Van Heuven Goedhart e.a., *Democratisering van de Buitenlandse Dienst*, 6.

¹⁵¹ F. de Jong en B. Lulofs, 'De machtigste man op het ministerie', in *De Telegraaf*, 4 februari 1971.

¹⁵² R. Fack, *Gedane zaken. Diplomatieke herinneringen* (Amsterdam 1984) 120.

Blokland, de vice-president van de Raad van State', 'een zeer grote en sappige perzik met een mesje voor consumptie geschikt [te] maken'.¹⁵³ Vlak na de jaarwisseling van 1953 kreeg Lodewijk van Gorkom (1925-2012), kersvers attaché, van de Directie Protocol te horen dat het geen kwaad kon om met zijn vrouw de 'jour' van mevrouw barones Van Tuyll van Serooskerken te bezoeken. 'Je kreeg er thee met koekjes en 'toute La Haye' was er. Mevrouw van Tuyll liet ons dan bij zich roepen, samen met een lid van het Internationaal Gerechtshof of een ambassadeur, om te kijken of we ons goed gedroegen en vlot aan de conversatie – liefst in het Frans – konden deelnemen'.¹⁵⁴

Het bezoek aan vooraanstaande Hagenaars was voor generaties jonge diplomaten een *rite de passage* in de prille carrière. Behalve om te bewijzen thuis te zijn in de omgangsvormen van de aristocratie, boden deze visites ook gelegenheid tot het opbouwen van een professioneel netwerk.¹⁵⁵ Terecht is dan ook de constatering van Alloul en Auers dat 'the quality to incorporate and reproduce certain social and cultural rationality, was more crucial to gain access to the diplomatic realm than integration in institutional structures or mastery of competences that – from today's perspective – would be regarded as objective or rational'.¹⁵⁶

Het reproduceren van omgangsvormen en een bepaalde sociabiliteit gaat logischerwijs gemakkelijker als het je met de paplepel is ingegoten. Dat was niet voorbehouden aan de diplomatie.¹⁵⁷ Maar dat de diplomatie zo onlosmakelijk verbonden was aan juist de aristocratische manier van leven, die per definitie een exclusief en behoudend karakter had, zorgde ervoor dat een complete overheidstak lange tijd onbereikbaar bleef voor sollicitanten uit andere milieus.¹⁵⁸

Het waren grensoverschrijdende kenmerken, concludeerde Zara Steiner in de jaren zestig in haar standaardwerk over de Britse *Foreign Office*: 'its aristocratic bias was shared by all the foreign offices and diplomatic services of Europe. Foreign secretaries were 'grand seigneurs'. (...) the foreign ministries remained the strongholds of aristocracy. Diplomatic life abroad was socially exclusive and expensive. Diplomats shared certain common traditions and assumptions which

---

¹⁵³ J.G. Kikkert, *De wereld volgens Luns* (Utrecht 1992) 26.

¹⁵⁴ Van Gorkom, *Door Europa en de wereld*, 19.

¹⁵⁵ Kersten, *Luns*, 58; Pauw van Wioldrecht, *Vin-je dat we een hoed op moeten?*, 263; I. Montijn, *Leven op stand, 1890-1940* (Amsterdam 1998) 135.

¹⁵⁶ Alloul en Auwers, 'What is (New in) New Diplomatic History?', 119.

¹⁵⁷ 'De omstandigheid dat sommige zoons de voetstappen van hun vaders volgen, komt ook bij dominee's, rechterlijke macht, militairen en in andere beroepen voor: zij is mede verklaarbaar omdat ieder vak nu eenmaal zijn eigen eisen stelt en talenkennis en gewendheid aan buitenlandse gebruiken nu eenmaal gemakkelijker in het buitenland worden opgedaan, waardoor kinderen van diplomaten op dit gebied beter beslagen ten ijs komen.', in H.N. Boon, *Afscheidsaudiëntie. Tien studies over de diplomatieke praktijk* (Rotterdam 1976) 14.

¹⁵⁸ Vgl.: '(...) the diplomatic expertise of most European powers included manners and traditions in a way that helped aristocratic candidates to keep their advantage over non-aristocratic competitors. (...) Characteristics of the diplomatic establishment, such as cosmopolitanism, appearance, manners, and the pursuit of certain activities, such as the collection of art, for example, were ultimately connected with the image of the aristocratic gentleman.', in M. Mösslang en T. Riotte (red.), *The diplomats' world. A cultural history of diplomacy, 1815-1914* (Oxford 2008) 13; Bedacht moet worden dat in het deze kringen een gangbare redenering was dat het verlies van deze vormelijkheid gold als kanarie in de kolenmijn voor de teloorgang van de beschaving, 'want alles wat zijn waren eigen vorm verliest, degenerereert tot minderwaardigheid', zie mevr. Van Zutphen van Dedem, *Goede manieren. Nieuwe begrippen over omgangsvormen, wellevendheid en etiquette. Voor allen die anderen daarin willen voorgaan* (Amersfoort 1928) 101, 104, 106-107.

were only partially obscured by national differences.¹⁵⁹ Diplomaten belichaamden zo de kenmerken van een kosmopolitische, aristocratische levenshouding. En conservatisme was daar vaak onderdeel van.¹⁶⁰

Binnentreden in die wereld vol vormelijkheid kon een voor de hand liggende optie zijn, maar anderen belanden eerder bij toeval in de diplomatieke dienst. Vanaf de jaren '80, met de voortschrijdende professionalisering van het rekruteringsysteem en daarmee de democratisering van de diplomatieke dienst, wordt dit steeds zeldzamer. Al is toeval in dit verband een relatief begrip. Het veronderstelt en vloeit voort uit de aanwezigheid van sociaal en cultureel kapitaal. Je komt op het juiste moment iemand tegen die je aan het denken zet of die je aanraadt eens een praatje te maken over een potentieel carrièrepad.

Chris van der Klaauw (1924-2005) belandde in 1949 niet per toeval in het Collegium van studentencorps Minerva. Hij werd gevraagd door aanstaand praeses Mauk de Brauw, de zoon van een diplomaat. In datzelfde jaar gaf Han Boon, reünist, oud-Collegiumlid en op dat moment secretaris-generaal bij BZ, een voordracht op de sociëteit waarbij hij de leden voorhield 'om bij het solliciteren dat Departement en de Buitenlandse Dienst niet te vergeten'.¹⁶¹ Als Van der Klaauw later een onderwerp zoekt voor zijn proefschrift, kruist zijn pad opnieuw dat van Boon, die oppert niet alleen een onderwerp – de Belgisch-Nederlandse verhoudingen in het interbellum – maar biedt hem ook toegang tot de archieven van het ministerie.¹⁶² Het zaadje was geplant en in de zomer van 1951 meldt hij zich aan voor het vergelijkend vooronderzoek.

Hoewel het voorgeslacht van de Van der Klaauws 'al spoedig in nevelen verdwijnt', was Van der Klaauw sr. wel hoogleraar aan de Universiteit Leiden. Het corpslidmaatschap was voor hem financieel onhaalbaar geweest en om die reden – hij had dat altijd betreurd – werd zijn zoon ruim mogelijkheid geboden het maximale uit de studententijd te halen en wél lid te worden. Voor taallessen ging jr. in aanloop naar zijn attaché examen naar Den Haag. Engels, Frans en Duits werden bijgespijkerd; 'er was nog geen georganiseerde opleiding zoals nu, het 'klasje'. Je moest individueel je eigen programma opstellen; je moest ook zelf de kosten ervan betalen. (...) Daartoe waren mijn ouders wederom bereid. (...) Maar democratisch kon je het systeem niet noemen. Er was een mogelijkheid tot ondersteuning bij je studie door het Rijk, maar voor de overgrote meerderheid gold dat je toch redelijk gefortuneerde ouders moest hebben'.¹⁶³

'Few men who did not conform to the generally accepted pattern applied and fewer still

---

¹⁵⁹ Steiner, *The Foreign Office*, 22; G. Leenders, 'Bolwerk van de oude adel? Een kwantitatieve benadering van de adellijke vertegenwoordiging in het Belgische diplomatieke korps (1840-1940)', *BMGN – Low Countries Historical Review* 131 (2016) 52-76.

¹⁶⁰ Mösslang en Riotte (red.), *The diplomats' world*, 13; vgl. Moes, *Onder aristocraten*, 77-78.

¹⁶¹ C.A. van der Klaauw, *Een diplomatenleven* (Amsterdam 1995) 47; vgl.: 'In 1963 ben ik in dienst getreden (...) Ik heb dat gedaan op aanraden van een studievriend, die zelf als zoon van een diplomaat altijd had geweten dat hij ook diplomaat wilde worden, maar voor mij lag deze stap veel minder voor de hand.', in P. van Walsum, *Verder met Nederland. De kritische terugblik van een topdiplomaat* (Amsterdam 2001) 25.

¹⁶² Van der Klaauw, *Een diplomatenleven*, 45-46;

¹⁶³ *Ibidem*, 47.

slipped through the net', aldus Steiner over de Britse casus.¹⁶⁴ Net zo goed gold dat voor Nederland. Onder de vroege memoireschrijvers bevindt zich een enkele buitenstaander. Zoals Willem Jacob Oudendijk (1874-1953), die in 1894 zijn loopbaan begint als leerling-tolk.¹⁶⁵ Hij is pas negentien en niet afkomstig uit een aristocratisch of patriciërsgezicht als hij wordt aangenomen bij de consulaire dienst, waar de tolken dan nog onder ressorteren. Onbemiddeld zal het gezin niet zijn geweest. Pa Oudendijk, wijnhandelaar in Kampen, kon zijn zoon laten studeren. Na afronding van de Amsterdamse Openbare Handelsschool in 1892, vertrok deze naar Leiden om rechten te studeren, waarna hij al 1894 werd uitgezonden naar het gezantschap in Peking.¹⁶⁶ Hij besteedde de carrière ladder met succes; van leerling-tolk in China tot consul-generaal in Teheran en later had hij de leiding over het gezantschap in St. Petersburg ten tijde van de Russische Revolutie in 1917.¹⁶⁷

Hij mag dan te boek staan als de eerste twintigste-eeuwse memoireschrijver, in het Engels notabene, hij bleef toch een vreemde eend in de bijt. Aan zijn inzet lag het niet en 'zijn gedrag conformeerde Oudendijk aan dat der hoogste kringen', maar 'de Nederlandse diplomatenwereld waardeerde de anglofiele Oudendijk ondanks zijn grote onderhandelingsgaven niet steeds ten volle, daar hij afkomstig was uit een buiten de voor de diplomatie traditioneel milieu'.¹⁶⁸ Dat was reden genoeg om met de nek te worden aangekeken, maar over hem werd ook gezegd: 'in zijn ijdelheid was hij zeer gesteld op decorum' en het is exact dat zwichten voor pracht en praal wat de *selfmade* diplomaat werd aangerekend. Sterker nog, als één van de keerzijdes van de democratisering van de buitenlandse dienst wordt hier meermaals op gewezen.

Bijvoorbeeld door Coen Stork, een eigengereide diplomaat die erg kritisch was op het ministerie – 'te conservatief en hiërarchisch' – maar ook een andere kant belicht. Na de tevreden vaststelling dat het Nederlandse diplomatieke milieu 'veel meer gedemocratiseerd' en 'opener' is geworden, stelt Stork: 'er komt zo langzamerhand een ander slag mensen in, het zijn niet alleen meer de adel en diplomatenzoontjes die aan de bak komen. Dat brengt ook wel een zeker risico met zich mee. Die vroegere mensen die (...) de buitenlandse dienst bevolkten hadden van huis uit een *savoir faire* meegekregen. (...) Het gevaar is dat bij sommige jongens en meisjes het aureool dat boven dit vak hangt, met alle privileges en alle deuren die zo makkelijk opengaan, hen naar het hoofd stijgt. Meer dan bij de traditionele kaste, die dat alles doodnormaal vond'.¹⁶⁹

Maurits Van Vollenhoven (1882-1976) bespeurde een soortgelijke tendens bij nieuwkomers: 'verwijderd men het geheimzinnig aureool, waarmede de diplomaten in het oog van

---

¹⁶⁴ Steiner, *The Foreign Office*, 19.

¹⁶⁵ A.E. Kersten, 'Oudendijk, Willem Jacob (1874-1953)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland* via <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn1/oudendijk>; Van Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken*, 375-376; 706-707.

¹⁶⁶ W.J. Oudendijk, *Ways and by-ways in diplomacy* (Londen 1939) 8.

¹⁶⁷ Van Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken*, 706.

¹⁶⁸ A.E. Kersten, 'Oudendijk, Willem Jacob (1874-1953)'.

¹⁶⁹ C. Zoon, 'Pottenkijker Stork verlaat verbanningsoord', in *de Volkskrant*, 11 mei 1993.

het *vulgus profanum* omstraald zijn, dan blijft er dikwijls niets over dan een van trots opgeblazen burgermannetje'.¹⁷⁰ Het was problematiek die voor de oorlog nauwelijks voorkwam en het wordt door sommigen betreurd. In 1996 voert *NRC* diplomaat 'van de oude stempel' J.H. Lubbers op, die van 1980 tot 1984 ambassadeur in Washington was, in een profiel over het klasje van dat jaar, waar 'dubbele achternamen plaats [hebben] gemaakt voor dubbele studies' en de helft uit vrouwen bestaat. 'Hij neemt het woord liever niet in de mond, maar de 'elite' vind je niet meer in dit gezelschap. Prima lui hoor, maar niet meer de mannen en vrouwen van *effortless superiority* die wat Lubbers betreft nodig zijn voor internationale topfuncties'.¹⁷¹

Patrick Rutgers (1927-2013) voorzag ook strubbelingen: 'De wijsheid van het ministerie om zijn deuren te openen voor mensen die deze en aanverwante finesses niet bezitten, kan men dan ook in twijfel trekken'. Zelfs het kritische pamflet uit '47 erkende: 'de sociale groep, die aan reële macht heeft ingeboet, heeft echter veelal een, op geslachten-lang regeren gebaseerde vormelijkheid overgehouden, welke haar vertegenwoordigers in dit opzicht althans, voor representatieve functies geschikt maakt'.¹⁷²

In die categorie is Van Vollenhoven zeker terug te vinden. Dat hij ondanks het vroege overlijden van zijn vader terugkijkt op een 'zeer gelukkige jeugd' schrijft hij toe aan zijn moeder, 'die alles deed wat in haar vermogen lag, om mijn kinderjaren zoo zonnig mogelijk te maken'. Afwisselend woonde hij gedurende de zomermaanden met zijn moeder, een jonkvrouw uit het geslacht Van de Poll, in een 'mooi, in Louis XV-stijl gebouwd buitenhuis te Driebergen', terwijl zij overwinterden 'in Italië, aan de Fransche Riviera, in Zwitserland of in Oostenrijk'.¹⁷³

Met het oog op zijn studie archeologie – hij stond enkele jaren ingeschreven aan de universiteit van Rome – waren deze uitvalsbases ook aantrekkelijk. De comfortabele omstandigheden van de familie waren grotendeels te danken aan het fortuin dat de Van Vollenhovens vergaarden met hun bierbrouwerij, die vanaf 1791 uitgroeide tot de grootste van het land.¹⁷⁴ Als *nouveau riche* van de 19de eeuw werd de maatschappelijke opmars van de familie bestendig door partners te kiezen die vrijwel uitsluitend tot de hoogste kringen behoorde.

---

¹⁷⁰ M.W.R. van Vollenhoven, *Memoires. Beschouwingen, belevenissen, reizen en anecdoten* (Brussel 1946) 116.; vgl.: 'aangemoedigd door de strijkages van het diplomatieke protocol gaan sommigen buiten hun schoenen lopen', in Van Eekelen, *Sporen trekken*, 9.

¹⁷¹ R. Giebels, 'Diplomaten worden handelslieden; braaf zijn in de buitendienst', in *NRC Handelsblad*, 20 april 1996; *effortless superiority* verwijst naar een uitspraak van de Britse premier Herbert Asquith (1852-1928), die over de mannen van het prestigieuze Balliol College in Oxford - waartoe hij zelf ook behoorde – beweerde dat ze allen voorzien waren van 'the tranquil consciousness of an effortless superiority', zie R. Anderson, *British universities. Past and present* (Londen 2006) 51.

¹⁷² Van Heuven Goedhart e.a., *Democratisering van de Buitenlandse Dienst*, 6.

¹⁷³ Van Vollenhoven, *Memoires*, 9.

¹⁷⁴ M. de Bruijn, 'De tempel van de Herfstlaan: de grafkapel van Van Vollenhoven', *HeerlijkHeden. Tijdschrift over de geschiedenis van Heemstede en Bennebroek* 42 (2015) 40-45, aldaar 40-41. De brouwerij zou in 1949 overgenomen worden door Heineken.

Dergelijke strategische huwelijken waren eerder regel dan uitzondering.¹⁷⁵

De internationale uitkijk en het netwerk van weduwe Van de Poll legde haar zoon geen windeieren: ‘reeds vroeg leerde ik tal van interessante persoonlijkheden kennen (...) herinner ik mij – ik was toen vijf jaar – dat de groote politicus Mgr. Dr. Schaepman dikwijls bij ons op bezoek kwam en dan op handen en voeten rondkroop, om mij op zijn rug paardje te laten rijden.’ Op zijn zestiende maakte hij kennis met Keizerin Elisabeth van Oostenrijk, daarna volgde een ontmoeting met de Italiaanse koning en op twintigjarige leeftijd mocht hij met zijn moeder op particuliere audiëntie bij paus Leo XIII.¹⁷⁶ Weinig moeders zullen zo naadloos in de rol van ‘hoedster van het sociaal-culturele kapitaal’ hebben gepast, als weduwe van de Poll.¹⁷⁷

Joseph Luns (1911-2002) kon terugvallen op de kennissenkring van zijn vader, kunstschilder Huib Luns. Deze informeerde al ruim voor de eerste sollicitatie van zijn zoon, rond 1935, bij minister van Buitenlandse Zaken, A.C.D. de Graeff naar de mogelijkheden voor een carrière als diplomaat. Ook de minister van Sociale Zaken, C. Romme, wordt ingeschakeld. Beide ministers waren oude vrienden uit het corporale netwerk van zijn vader. Navraag bij professoren en anderen uit zijn Amsterdamse tijd door de voorzitter van de examencommissie, Ernst Heldring, leverde een positief beeld op, ‘daar de jongenman ook, naar ik hoor, onder zijn tijdgenooten gezien is, acht ik hem voor de carrière geschikt behoudens dan de overweging dat hij vermoedelijk niet gefortuneerd is’.¹⁷⁸

2.5 Corpora en diplomatie

Het corpslidmaatschap als gemene deler komt bij meer dan de helft van de diplomaatschrijvers terug. Het was een belangrijke tussenstap met het oog op de latere carrière. Traditiegetrouw melden telgen uit vooraanstaande families zich aan bij één van de studentencorpora die in de loop van de 19de eeuw door het hele land waren opgericht.¹⁷⁹ Een onderdompeling in een socialisatieproces dat hen klaarstoomde voor een maatschappelijke carrière en hen voorzag van een functioneel netwerk.¹⁸⁰

De studentencorpora fungeerden sinds hun oprichting als voorportalen van de

---

¹⁷⁵ Moes, *Onder aristocraten*, 200-201; ‘Een huwelijk voegde zich naar een moderne bankreclame: volg je hart, gebruik je hoofd’, in E. Locher-Scholten, E., ‘Gelukkig heb ik tenminste mijn eigen zilver meegebracht.’ Adellijk zelfbesef bij mr. J. P. graaf Van Limburg Stirum (1873-1948)’, *Virtus, Jaarboek voor adelsgeschiedenis* 20 (2013) 108-126, aldaar 114.

¹⁷⁶ Van Vollenhoven, *Memoires*, 9.

¹⁷⁷ Moes, *Onder aristocraten*, 92-94.

¹⁷⁸ Kersten, *Luns*, 52-53.

¹⁷⁹ ‘Voor corpsleden zelf was hun lidmaatschap vanzelfsprekend; het hoorde bij hun milieu, soms bij de traditie in de familie. Het was even natuurlijk als het soort kleren dat je droeg, de woorden die je níét gebruikte, de families die je wel en die je niet kende.’, in H. Arlman, *De eeuw van J.L. Heldring (1917-2013). Een biografie* (Amsterdam 2018) 62; de geboortegeschiedenis van Dirk Stikker vermeldt dat Stikker sr. de avond waarop Dirk geboren werd, ‘nog de dies-bijeenkomst van het Groninger Studentencorps [had] meegevierd’, in D.U. Stikker, *Memoires. Herinneringen uit de lange jaren waarin ik betrokken was bij de voortdurende wereldcrisis* (Den Haag 1966) 3.

¹⁸⁰ Moes, *Onder aristocraten*, 92

maatschappelijke en bestuurlijke elite.¹⁸¹ Anderhalve eeuw later was deze functionaliteit nog springlevend, al was het niet meer de enige manier om de top te bereiken. Nederland begon een meritocratisch ideaal te omarmen. Maar tussen ideaal en praktijk zat een hoop licht en de oude springplank bleef in gebruik, terwijl de buitenwereld in de veronderstelling leefde dat die verworven was tot een fossiele constructie. Hoe dit werkte en waarom het zo kon blijven functioneren zijn vragen die vooralsnog minder aan bod kwamen.¹⁸²

Meritocratie in zijn kortste samenvatting betreft de in de sociologie beschreven overgang van *ascription* naar *achievement* als doorslaggevende factor voor de uiteindelijke plaats in de maatschappij. Niet afkomst, maar opleiding en expertise, zelf verworven capaciteiten, zouden bepalend zijn voor rekrutering en uiteindelijk maatschappelijk succes.¹⁸³ De adel wist echter gedurende de twintigste eeuw zijn sociale en culturele kapitaal succesvol aan te passen aan de eisen van een nieuwe tijd en was daardoor onverminderd relevant gebleven in de maatschappelijke bovenlaag. Bovendien was de bestaande voorsprong op het verkrijgen van elitefuncties in stand gebleven.¹⁸⁴

Studentencorpora waren een essentiële schakel in dat proces, 'de verbindingsschakel tussen het aristocratische en het *scholaire* proces van elitevorming'.¹⁸⁵ Wanneer een academische opleiding steeds meer een harde eis wordt voor toetreding tot de maatschappelijke elite, versterkt dat automatisch het prestige van de corpora. Het oefende een aantrekkingskracht uit die naast adel en patriciaat ook de *nouveau riche* en andere ambitieuze sociale stijgers lokte. De verbinding tussen studentencorpora en de diplomatieke wereld typeer ik als een niche binnen het bredere verband van corpora en elitevorming. Het zet een beroepsgroep in de schijnwerpers die sinds mensenheugenis tot de maatschappelijke elite behoort. Dat er generaties diplomaten via corpora uiteindelijk terechtkwamen bij BZ, is een significante verbinding die tot ruim na de Tweede Wereldoorlog stand hield.¹⁸⁶

Die conclusie sijpelt vanaf de Tweede Wereldoorlog door in de publieke opinie, maar ook

---

¹⁸¹ S. Hillege en M. Fennema, 'Studentencorpora en elitevorming', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 19 (1992) 96-117, aldaar 101.

¹⁸² J. Dronkers en H. Schijf, 'Van de publieke naar de culturele of economische sector? Een vergelijking tussen de Nederlandse adel en het patriciaat in de twintigste eeuw', *Virtus. Jaarboek voor Adelsgeschiedenis* 11 (2004) 104-117, aldaar 105.

¹⁸³ J. Dronkers en S. Hillege, 'Het lidmaatschap van besturen van drie verschillende studentenverenigingen (Corps, RK, SSR) tussen 1920 en 1960 en de toegang tot de Nederlandse elites tussen 1960 en 1980', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 24 (1997) 253-267, aldaar 255-256.

¹⁸⁴ J. Dronkers, *De maatschappelijke relevantie van hedendaagse Nederlandse adel* (Amsterdam 2000) 8-9; Moes, *Onder aristocraten*, 37.

¹⁸⁵ J. Dronkers en F.N. Stokman (red.), *Nederlandse elites in beeld. Rekrutering, samenhang en verandering* (Deventer 1984) 19; Hillege en Fennema, 'Studentencorpora en elitevorming', 100-102.

¹⁸⁶ Ook in de beroemde studentenschetsen van de Leidse Klikspaan – pseudoniem van Johannes Kneppelhout (1814-1885) – was het type van de diplomaat prominent aanwezig: 'De diplomaat! eene rampzalige rol op het Academisch tooneel. (...) Ik weet waarachtig niet waarom die heertjes maar liever niet bij papa t'huis blijven. Meestal komen zij naar Leiden afzakken uit de grote steden van ons land. Hunne familie is in aanzien aan het hof, hun vader bekleedt een hoogen post of is millionair. (...) Zij zijn opgevoed in de onbewustheid der armoede, in de verachting van den burgerstand en den hoogmoed van het geld (...)', in A. Kets, M. Lenders en O. Praamstra (red.), *Klikspaan: Studentenschetsen, Studieuitgave Deel I* (Den Haag 2002) 47.

diplomaten bevestigen dat. Van Eekelen verklaart niet alleen zijn keuze voor de studie rechten, maar ook zijn aanmelding voor het Utrechts Studentencorps vanuit carrièreoverwegingen. De buitenlandse dienst was zijn doel en 'lidmaatschap van het Corps was daarvoor min of meer een vereiste'.¹⁸⁷

Het corps links laten liggen was een optie, maar dat kon consequenties hebben. Dat merkte Edy Korthals Althes (1924) kort na de oorlog: 'wat mij afschrikte was de nogal hoge deurknop van het statige Plein. Letterlijk en figuurlijk. Bij mijn eerste gesprek (...) werd mij duidelijk gemaakt dat er eigenlijk voor economen uit Rotterdam geen plaats was, liever zag men juristen. Daar kwam bij dat men graag corpsleden had, omdat die zich zo goed zouden weten te handhaven. Mijn verklaring dat ik in Rotterdam bewust geen corpslid was geworden omdat ik uit de bezettingstijd een hartgrondige hekel had overgehouden aan het fysieke groenen en het menonwaardige afbekken, viel slecht.'¹⁸⁸

Onderwijsinstituten waar de elite haar kinderen naartoe stuurde om ze klaar te stomen voor hun rol in de maatschappij waren geen Nederlandse vondst. In lijn met de aristocratische gelijkenissen binnen de Europese diplomatie waren er vergelijkbare voortrajecten in Engeland, Frankrijk en Duitsland met uitgestippelde routes die de *homines novi* op privéscholen en elite-universiteiten voorbereidde op de carrière en onderdompelde in de normen en waarden van de bestuurlijke elite.¹⁸⁹

Een logische stap dus, want de corpora vormden de habitat waar adel en patriciaat elkaar ontmoetten en zich vermengden, het zijn de 'broedplaatsen voor de macht in Nederland' en gelden als '*antichambre* van de (politieke) elite'.¹⁹⁰ De functie en het karakter van deze habitat ontwikkelen zich op de drempel van de twintigste eeuw in een meer exclusieve richting. Corpora gingen integraal deel uitmaken van een verzuilde samenleving en hadden vanwege hun samensmeltende functie een belangrijk aandeel in de langdurige dominantie van adel en patriciaat bij BZ.¹⁹¹

Waarom was het zo lang zo'n gelukkig huwelijk? Wat voor licht werpt dat op de overlappende kenmerken van de studenten- en diplomatieke cultuur? Om een beeld te schetsen van de functionaliteiten van het corpslidmaatschap voor de carrière is het noodzakelijk om de socialisatie en de reproductie van cultureel kapitaal die gedurende de studentenjaren plaatsvond te contextualiseren.¹⁹² Vervolgens maak ik een koppeling tussen de ontwikkeling van de corporale

---

¹⁸⁷ Van Eekelen, *Sporen trekken*, 22.

¹⁸⁸ E. Korthals Altes, *Mens of marionet. Waarom verlaat een ambassadeur de Buitenlandse Dienst. Het conflict tussen gehoorzaamheid en geweten* (Amsterdam 1987) 27-28.

¹⁸⁹ T.G. Otte, T.G., "Outdoor relief for the aristocracy? European nobility and diplomacy, 1850-1914" in M. Mösslang en T. Riotte (red.), *The diplomats' world. A cultural history of diplomacy, 1815-1914* (Oxford 2008) 23-58, aldaar 44-45.

¹⁹⁰ I. Montijn, *Hoog geboren*, 22; J. Janssen en P. Voestermans, *Studenten in beweging. Politiek, universiteit en student* (Nijmegen 1984) 78.

¹⁹¹ Van Heuven Goedhart e.a., *Democratisering van de Buitenlandse Dienst*, 8.

¹⁹² Hillege en Fennema, 'Studentencorpora en elitevorming', 99.

studentencultuur vanaf halverwege de negentiende eeuw en de transformatie van de buitenlandse dienst in de twintigste eeuw.

Het is Pieter Caljé die aannemelijk maakte, met de Groningse studentenwereld als uitgangspunt, hoe studentencultuur vormen van volwassencultuur reflecteerde. Studentencorpora waren de organisatorische uitdrukking van wat eerder in losse studentenverbanden werd gepraktiseerd.¹⁹³ Vindicat wordt als verlengstuk gepresenteerd van een burgerlijke genootschapscultuur waarmee de elite haar dominante rol in de samenleving legitimeerde. Deugdzaamheid en maatschappelijk nut stimuleren, met als uiteindelijk doel het leveren van: 'participanten in de burgerlijke civil society die Nederland in de negentiende eeuw zou regeren'. Studentencorpora fungeerden zo als trainingsgronden waar een impliciete politieke waardenoverdracht plaatsvond, de waarden van een 'liberale burgerlijke samenleving'.¹⁹⁴

Maar van die hoogdravende voornemens bleef gaandeweg de negentiende eeuw steeds minder over. Wat volgde was een 'zelfgekozen isolement' dat Caljé verbindt aan een nieuwe studentenideologie die de grote verschillen en schijnbaar onoverbrugbare afstand tussen student en samenleving accentueerde. Een geïnstitutionaliseerd en aangekweekt standsbesef, want 'de kern daarvan was het gevoel dat de student een volstrekt superieur wezen is. Hij representeerde het nobele, het edele en het waarachtige'.¹⁹⁵

Dat wordt onderstreept met een partijstrijd die eind negentiende eeuw binnen het Groningse corps tussen aristocraten en democraten wordt uitgevochten. Het was een gevolg van de verschuivende verhoudingen binnen de studentenwereld waar de regentenzonen getalsmatig niet meer dominant zijn, maar zich daar op bestuurlijk vlak niet bij neerleggen.¹⁹⁶ De democratisch gezinde leden braken met het corps en dat markeerde een bredere trend. Corpora door het hele land verloren op de drempel van de twintigste eeuw hun monopolie-positie als vertegenwoordigende lichamen van alle studenten. Ondanks het getalsmatige verlies presenteerden corpora zich naar buiten toe nog altijd als de toonaangevers.¹⁹⁷

De uitkomst van de strijd om de macht op Vindicat was het ontstaan van een nieuwe sociaal-politieke alliantie van professionals en voormalige regenten. Deze zou niet alleen het Corps, maar ook het land tot diep in de twintigste eeuw domineren. (...) Het was de uitstraling van de macht - de glamourpolitiek van de aristocraten, zo men wil - die de middelengroep van Bildungsbürger verleidde haar kamp te kiezen.¹⁹⁸

---

¹⁹³ Ibidem, 102; R. Hagendijk, *Het studentenleven. Opkomst en verval van de traditionele studentenkultuur* (Amsterdam 1980) 151.

¹⁹⁴ P. Caljé, 'Introvert engagement. Student en politiek in de tweede helft van de negentiende eeuw', in L.J. Dorsman en P.J. Knegtman (red.), *Stille wijkplaatsen. Politiek aan de Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum 2006) 13-25, aldaar 15.

¹⁹⁵ Ibidem, 17.

¹⁹⁶ Ibidem, 23.

¹⁹⁷ Caljé, 'Introvert engagement', 23;

¹⁹⁸ Ibidem 23-24; Moes, *Onder aristocraten*, 110; 223.

De nieuwe aanstaande elite onderstreepte haar machtsaanspraak met statige sociëteitsgebouwen die onbereikbaar terrein werden voor minder kapitaalkrachtige studenten. Het is niet verwonderlijk dat juist in deze periode, waarin de studentengemeenschap steeds heterogener wordt, er ook steeds meer nieuwe verenigingen worden opgericht.¹⁹⁹ Het is een voorafschaduwning van een verzuilde studentengemeenschap.²⁰⁰

Ik plaats deze ontwikkeling tegen de achtergrond van een democratiserend Nederland dat in de twintigste eeuw ontwikkelde van een standsbewuste maatschappij met een beperkt, elitair electoraat en regentesk bestuursapparaat tot een inclusievere samenleving die zich steeds meer liet voorstaan op een democratisch gelijkheidsbeginsel, meritocratische principes omarmde en de ideologische veren afschudde.

Uit wat de memoires over deze ontwikkelingen prijsgeven valt vooral de 'klassegebonden vertekening van de werkelijkheid' op.²⁰¹ Zo was er voor Van Kleffens geen twijfel over mogelijk: 'dat niet-corpslid-zijn geenszins wees op herkomst uit een armelijk gezin en vooral dat menig niet-corpslid naderhand tot de hoogste ambten en posities in den lande is opgeklommen. (...) In tegenstelling tot staatsrechtelijke ongelijkheid werd maatschappelijke ongelijkheid in mijn studententijd aanvaard als ware het een natuurverschijnsel (waar is in de natuur gelijkheid?), en was toen nog geen 'dirty word' zoals het door overtrekking van het gelijkheidsbegrip langzamerhand geworden schijnt, met name in Nederland'.²⁰²

Hillege en Fennema onderscheidden drie kenmerkende elementen van de habitus van de corpsstudent.²⁰³ Ten eerste de representatie als dominante factor. 'Een nadruk op *lifestyle*' waarbij de vorm altijd belangrijk was. Het leven werd ingekaderd door mores, het uitgebreide systeem van 'ongeschreven spreek- en kleedregels'. In de tweede plaats waren de corpora een mannelijke aangelegenheid, op den duur ontstonden wel vrouwelijke tegenhangers, maar vrouwen waren in principe niet welkom in de sociëteitsgebouwen. Tot slot is er de strikte op anciënniteit gebaseerde hiërarchie die het geheel van een logisch fundament voorzag.²⁰⁴

In dat licht is het niet verwonderlijk dat de habitus van de corpsstudent net zo goed een weerspiegeling was van de habitus van de diplomaat. Het betrof nagenoeg dezelfde habitus. Fundamenteel in de corpstraditie was bovendien 'de gezamenlijke overtuiging tot een elite te behoren, een elite die aan andere regels gebonden was dan de burgerij'. Om die overtuiging kernachtig uit te drukken duikt op verschillende plaatsen een koppeling op tussen enerzijds *quod*

---

¹⁹⁹ Caljé, 'Introvert engagement', 24.

²⁰⁰ 'Tot mijn aanvankelijke verbazing ontdekte ik dat er ook onder de studenten een soort kastensysteem bestond, waar niemand bij stilstond. Men was in de verzuilde maatschappij van die tijd namelijk gewend aan hokjesdenken. Na verloop van tijd raakte ik eraan gewend, misschien wel omdat ik als lid van het corps en sociëteit Minerva enigszins geprivilegieerd was.', in B. Bot, *Achteraf gezien*, 44; Moes, *Onder aristocraten*, 100.

²⁰¹ Montijn, *Leven op stand*, 38.

²⁰² E.N. van Kleffens, *Belevenissen I, 1894-1940* (Alphen aan den Rijn 1980) 91-92.

²⁰³ Fennema was zelf lid geweest van het Utrechts Studentencorps, zie M. Fennema, *Goed fout. Herinnering van een meeloper* (Amsterdam 2015).

²⁰⁴ Hillege en Fennema, 'Studentencorpora en elitevorming', 105.

licet Iovi non licet bovi en anderszijds *noblesse oblige*.²⁰⁵ Waar het verplichtende adeldom doorgaans de positieve bijklank heeft van maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef, is dat met de eerste uitdrukking minder het geval. 'Wat Jupiter is toegestaan, is voor de stier verboden', duidt op dubbele standaarden en klassenjustitie. De biografen van Van Limburg Stirum kiezen in eerste instantie voor de positieve invalshoek: 'het was het standpunt van de ideale regent: zich verplicht voelend tot maatschappelijke inzet, maar ook onafhankelijk'.²⁰⁶

Net zo goed is de andere kant van de medaille zichtbaar, die van een diep gevoeld superioriteitsbesef dat de facto niet meer stutte op wettelijke voorrechten, maar zich nog altijd liet gelden in een neerbuigende kijk richting alles wat zich buiten de sociëteit afspeelde. Dat kon op onschuldige wijze, zoals Boon die na zijn eerste sollicitatie eind jaren dertig in een weemoedige huiswaarts keert:

Met de blauwe tram kwam ik na verloop van tijd in Leiden, waar ik op de sociëteit onmiddellijk aan het raam ging zitten bij een aantal ouderejaars om op de burgers buiten neer te kijken, veilig in de omgeving waar ik nog luidkeels kon roepen om een glas bier.²⁰⁷

Het is ook het verhaal van de jonge jonkheer Van Vredenburg die een dodelijk auto-ongeluk veroorzaakt en na milde straf en een paar maanden 'disponibiliteit' alsnog aan een lange loopbaan kon beginnen.²⁰⁸ Of het akkefietje van Graaf van Limburg Stirum, die in zijn studententijd een vuurpijl afschoot die aan de andere kant van de Breestraat een benedenverdieping in de as legt. De overburen kunnen het pand levend verlaten, de schade wordt vergoed en na zeven dagen cel komt de eenentwintigjarige student er zonder strafblad vanaf. Baldadig gedrag en het opzettelijk in gevaar brengen van levens kon niet worden bewezen. Later zou hij de overbuurman nog eens om een vuurtje voor zijn sigaret hebben gevraagd, 'had hij daar misschien nog niet iets van over?'.²⁰⁹

Ergernis over dergelijk gedrag was destijds al aanwezig. In zijn cultuurhistorische analyse over het Nederlandse studentenleven uit de late jaren twintig neemt Gerard Brom juist dat aspect op de korrel:

Deze dubbele moraal moet een laffe dubbelhartigheid opleveren. Als Jan Student zijn avonturen aan vrienden vertelt, kan hij ze niet groot genoeg maken; als hij ze door de rechter hoort noemen, kan hij ze niet klein genoeg voorstellen; (...) Dat is schooljongensmoed, die niet langer duurt dan tot aan de strafkamer.

---

²⁰⁵ Ibidem, 106.

²⁰⁶ De Graaff en Locher-Scholten, *J.P. Graaf van Limburg Stirum*, 12.

²⁰⁷ Boon, *Bagatellen uit de Diplomatieke Dienst*, 16.

²⁰⁸ 'Gezantschapsattaché veroordeeld', in *Algemeen Handelsblad*, 13 februari 1934.

²⁰⁹ De Graaff en Locher-Scholten, *J.P. Graaf van Limburg Stirum*, 47-48.

In de ongeschreven codex van studentikositeit waren alle wetten voor de burgers vervangen door een paar bepalingen over eer en mos. Het was nog te kort geleden, dat regenten met privileges grootgebracht werden als schoothondjes met koekjes. “Stand ophouden” was hun levenstaak, omdat heel hun onderscheiding in afscheiding lag. Zo’n feodaal gevoel gaat in ’t bloed zitten (...).²¹⁰

2.6 Memoires en corpslidmaatschap

Hoewel een enkeling zijn lidmaatschap niet van groot belang acht blijkt de meerderheid daar uitgebreid op terug.²¹¹ Achtereenvolgens ga ik in op het belang wat men hecht aan de relaties die tijdens de studententijd worden opgedaan, aan de karaktereigenschappen en vaardigheden die er tot bloei komen en tot slot een enkele kritische noot. De meest in het oog springende ‘nadelen’ die terugkomen zijn de hoge kosten die het lidmaatschap meebracht, de groentijd en de vicieuze cirkels van nachtbraken en uitbrakken die niet bevorderlijk waren voor de serieus aangelegde student.

De groentijd was de eerste kennismaking met de hiërarchische verhoudingen en de mores die de studententijd maar vooral de interactie binnen de muren van de sociëteit voorzagen van een ondoorzichtig normatief kader. Over mores wordt zelden geschreven. Als dat toch gebeurt, in etiquetteboeken of uitgaven van corpora, zoals lustrumboeken of almanakken, dan vallen overeenkomsten op tussen de studentikoos traditionalisme en het aristocratische conservatisme waarbij geput wordt uit dezelfde bron.²¹²

De vriendschappen die op de sociëteit ontstaan zijn terugkerende elementen gedurende de carrière. Hoe verder je terug gaat in de tijd, hoe groter de kans op overlappende netwerken; deze logica zit hem vooral in de kleinschaligheid van het vooroorlogse ministerie, waar het ‘ons-kent-ons’ gehalte aanzienlijk was. Studeren in de zin van kennisverwerving na het middelbaar onderwijs, stond niet bovenaan de prioriteitenlijst. Het ging in de eerste plaats om student zijn, door Piet de Rooy gedefinieerd als ‘het zich bewegen in een door de samenleving geaccepteerd tussenstadium, een moratorium waarin maatschappelijke verantwoordelijkheden vooruit werden geschoven naar een verre toekomst’.²¹³

---

²¹⁰ G. Brom, *De omkeer in ’t studenteleven* (Delft 1923) 37.

²¹¹ Van Walsum, stelt tot zijn verbijstering vast dat zijn studentenleven tot de periodes behoort die voor zijn ‘politieke oordeelsvorming van weinig betekenis zijn geweest’ en daarom niet aan bod komt, in Van Walsum, *Verder met Nederland*, 7.

²¹² ‘Dat mores de tand des tijds overleven komt door de betekenis van traditie voor ons Corps. Veel van de gebruiken die er op de sociëteit zijn, bepalen goeddeels hoe de leden zich gedragen. (...) Verandering is veel mensen van nature een gruwel, maar bij de cultivering van de mores wordt deze zienswijze juist positief opgepakt: deze behoudende atmosfeer heeft een heel geruststellende werking op de leden. Vanzelfsprekend veranderen sommige mores van karakter (...), maar verandering van gewoonten wordt slechts geaccepteerd als dit echt noodzakelijk is en als handhaving ervan niet meer te verdedigen is.’, in E.W.A. Henssen (red.), *Het Corps als Koninkrijk. 150 jaar Delftsch Studenten Corps* (Hilversum 1998) 172.

²¹³ P. de Rooy, “Kapitalist moet je geloof ik niet zijn”. Over de heruitvinding van de student in de jaren zestig’, in L.J. Dorsman en P.J. Knegtman (red.), *Stille wijkplaatsen. Politiek aan de Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum 2006) 97-106, aldaar 98.

De vader van Linthorst Homan, commissaris van de Koningin in Drenthe, zwaaide zijn zoon in 1921 uit toen deze naar Leiden vertrok, met de afscheidsgroet: 'Pas op, want je bent wild'. Hij moest zijn vader achteraf gelijk geven. 'Ik heb in Leiden heerlijke jaren gehad, ik heb er veel geleerd en veel genoten', 'maar het wérden wilde jaren en een gebroken knokkel na een vechtpartij en een paar andere littekens herinneren me daaraan'.²¹⁴ Toen Van Limburg Stirum in 1890 als corpslid geïnaugureerd werd, kreeg hij van de praeses stichtelijke woorden mee, 'waarin een blauw oog, door een der medeleeden opgelopen, wordt gewroken door een oorlog op leven en dood aan al het Leidsch gepeupel'.²¹⁵

Dat spelelement, waarbij het er soms ruig aan toe ging, is kenmerkend voor de corpsstudent, 'men oefende zich, zonder dat expliciet te maken, dus als het ware spelenderwijs, in de omgangsvormen der maskulieene maatschappelijke elite (...). Tegelijkertijd kon men zich daarbij overwegen aan een zorgeloos soort jongelingenromantiek, die zowel prettige herinneringen en saamhorigheidsgevoel voor later betekende, als een manier om zich zolang als dat mogelijk was weg te houden van de kille maatschappij'.²¹⁶

Dat was niet voor iedereen weggelegd. 'Je hoorde in het Corps thuis of je hoorde er niet. Als je er niet hoorde, dan was je een 'rotte peer', heel eenvoudig, en niemand miste je als je uiteindelijk onherroepelijk met de stille trom verdween'. Het corps was een plaats waar meritocratische idealen niet direct weerklank vonden. Succes en status waren niet afhankelijk van hard werken. Integendeel, het ging er meer om *hoe* je iets deed en 'te veel presteren was ongewenst'. Stijl was doorslaggevend, 'stijl werd in Leiden beschouwd als het allerbelangrijkste: niet wát je deed, maar hóé je het deed, vooral als je niets deed'.²¹⁷

Het is Erik Hazelhoff Roelfzema, generatiegenoot van aantal memoireschrijvers, die de subtiliteiten van die corporale dynamiek onder woorden bracht: 'maar wat het Corps van onuitstaanbaarheid redde was dat het zichzelf nooit helemaal *au sérieux* nam. Het trok een ernstig gezicht, maar kon ieder ogenblik in lachen uitbarsten. Het was de meest belangrijke zaak ter wereld, maar de herinnering eraan bleef een glimlach. Als je erin thuishoorde. Ik, plat op m'n smoel op de vloer in Minerva, in het vuil en bier en gebroken glas, met mijn kale kop en gescheurde hemd en generaties van Leidenaars in mijn familie, hoorde erin thuis'.²¹⁸

De latere ministers Kleffen en Beyen ontmoetten elkaar voor het eerst in 1916 bij een travestie opvoering van het Utrechts Studenten Toneel. Beyen was ook als vrouw verkleed: '(mijn moeder had mij uit medelijden een "droit devant" gekocht, (...), die aanleiding gaf tot de beledigende

---

²¹⁴ J. Linthorst Homan, *Wat zijt ghij voor een vent'. Levensherinneringen* (Assen 1974) 6.

²¹⁵ De Graaff en Locher-Scholten, *J.P. Graaf van Limburg Stirum*, 38.

²¹⁶ Hagendijk, *Het studentenleven*, 151.

²¹⁷ E. Hazelhoff Roelfzema, *Soldaat van Oranje, '40-'45* (Den Haag 1971) 10.

²¹⁸ Ibidem, 11; vgl: 'het Corps is een spel, maar wie het zegt is een spelbreker', in Henssen (red.), *Het Corps als Koninkrijk*, 224.

uiting: “le seul droit de la femme est le droit devant”). (...) de Leidse studentensociëteit, was vertegenwoordigd door haar President Eelco van Kleffens, die als hoge gast in de pauze de dameskleedkamers mocht bezoeken, een groot privilege, niet vanwege de dames maar omdat daar en alleen daar champagne werd geschonken’. Het was een vreemde gewaarwording, toen hij de kalende Kleffens zonder pruik van pijpenkrullen enkele jaren later op het ministerie trof.²¹⁹

Max van der Stoel, naar eigen zeggen een ‘beetje atypische corpsbal’, was van dezelfde Leidse lichterling als Chris van der Klaauw, 1945-46. Hij was behalve corpslid ook actief bij de socialistische studentenvereniging Politeia én bij de PvdA, geen veelvoorkomende combinatie en dat leverde hem een speciale behandeling op van ouderejaars die hem steevast begroetten met “rooie rótzak!” als hij de sociëteit binnenkwam.²²⁰ Zijn uitgesproken politieke voorkeur, die ook nog afweek van de liberale norm, was een zeldzaamheid in het corporale milieu. De heersende gedachte was dat het uitdragen van politieke voorkeuren toch vooral iets was voor na de studie, ‘voor de ‘kille’ maatschappij’.²²¹ ‘Wij waren zonder uitzondering roestoud liberaal’, herinnert Stikker zich²²² Men conformeerde zich doorgaans aan het mos om politiek buiten de deur te houden, maar dat wil niet zeggen dat geen mogelijkheden tot ontplooiing waren.²²³

Onder de aanstormend diplomaten was er wel activiteit te bespeuren op politiek gebied. In de marges was er gelegenheid aan politieke idealen uiting te geven, zolang je er niemand mee lastig viel. De gedachte dat er voor politiek eigenlijk geen plaats was, leidt hier en daar tot ergernis, zo spreekt Van Gorkom over het ‘stupidie taboe van de ‘apolitieke student’ dat in de meeste corpora werd gehuldigd’.²²⁴ De hoogtijdagen van politiek engagement onder corporale studenten liggen in de jaren rond de Tweede Wereldoorlog.²²⁵

Die betrokkenheid was van korte duur. Als het stof is neergedaald moeten progressieve aanjagers in naoorlogse jaren bekennen dat veel bij het oude was gebleven. Terug naar de veilige *en vooral afstandelijke* conversatie op de sociëteit. Die was terug van nooit weggeweest: ‘altijd was er de ruime fauteuil van de sociëteit waarin oeverloos, eindeloos en zonder consequentie gefilosofeerd kon worden’.²²⁶

Van Kleffens windt er geen doekjes om: ‘het corpslidmaatschap bood inderdaad zeer grote voordelen’. Vooral de onderlinge interactie was een bron van veel goeds. Dat ‘kweekte ‘entregent’ aan: gemak in de omgang met mensen, gevoel voor betamelijk geven en nemen, vaardigheid in

---

²¹⁹ Beyen, *De zin van het nutteloze*, 74; een droit devant was ‘een soort van nieuwmodische Parijse inventie’, een iets comfortabeler korset dan de adembenemende kledingstukken die zijn tegenspelers moesten dragen.

²²⁰ Bleich, *De stille diplomaat*, 44.

²²¹ Van der Klaauw, *Een diplomatenleven*, 39.

²²² D.U. Stikker, *Memoires. Herinneringen uit de lange jaren waarin ik betrokken was bij de voortdurende wereldcrisis* (Den Haag 1966) 7.

²²³ Van der Maar en Meijer, *Herman van Roijen*, 34.

²²⁴ Van Gorkom, *Door Europa en de wereld*, 11.

²²⁵ Janssen en Voestermans, *Studenten in beweging*, 69;

²²⁶ *Studenten in beweging*, 69.

gedachtewisseling buiten het eigenlijke werk, verdraagzaamheid, een ongekunstelde maar zeer reële mate van vriendelijkheid jegens anderen' en de kans die geboden werd om 'zijn eigen aard tot meerdere ontplooiing te brengen en mindere gelukkige trekken daarin te corrigeren'; kortom 'kostbare dingen die men zich uit leerboeken niet eigen kan maken'.²²⁷

Daarnaast wijst hij op de mogelijkheden die commissie- en bestuurswerk met zich meebrachten: 'dat gaf zelfvertrouwen, het ontwikkelde vaardigheid in debat en flair voor representatie naar buiten; het gaf zin voor verantwoord financieel beheer, voor het vinden van aannemelijke oplossingen voor twistvragen; voor het eerbiedigen van anderer overtuiging; strijdvaardig optreden (...), overredding en ontzien van gevoeligheden (...)'. Diepgeworteld lijkt ook gevoel van onderscheid met de grijze massa buiten het corps, want 'veel van die waardevolle dingen moest een niet-corpslid in aanmerkelijke mate ontberen'.²²⁸

Beyen liet zich ook uit over van de toegevoegde waarde van het corps. 'Men leerde zich handhaven in een wereld, die een eigen, vrij strenge, maar zeker niet fascistische of militaire erecode had. (...) "Leugenaars" hadden het niet gemakkelijk. De hoofddeugd was "zichzelf te zijn". (...) Men leerde ook de slechte menselijke eigenschappen kennen: jaloersheid, intriges, gemene streken'.²²⁹ Beyen zal daarmee ook bedoeld hebben op de clubvorming; waarbij de eerstejaars jaarclubs vormden, 'de nucleus van het bestaan binnen het corps'.²³⁰ Als miniatuur van de grotemensenwereld zag hij in het sociëteitsleven overeenkomsten met de verhoudingen in de buitenwereld. Hij signaleerde 'een zekere vormelijkheid, bepaalde vaste formules voor toespraken, linten om de schouders van besturen, geklede jassen en jacquets'.²³¹

Luns, wiens publieke optredens vaak voor entertainment konden doorgaan, koppelde dat vermogen *linea recta* aan zijn studententijd.²³² 'Ik heb in die tijd geleerd om eerlijk gemeend eerbetoon niet te verwarren met onderdanigheid. Dat leerde ik al jong als rector van het Studentencorps in Amsterdam, waardoor ik met veel autoriteiten in aanraking kwam. (...) Ik wil maar zeggen: toen ik tot de rijen der diplomaten toetrad, was ik al het een en ander gewend. En dat is vermoedelijk ook later mijn *oninponneerbaarheid* ten goede gekomen'.²³³

Wat men als waardevol beschouwt van de corpstijd verschilt en ook de kritiek is niet eenduidig. Duidelijk is wel dat lang niet iedereen zich in dezelfde mate onderdompelde in het feestgedruis van de apolitieke ivoren torens die de corpora volgens velen behoorden te zijn.

Ben Bot (1937) hield niet alleen louterende ervaringen over aan zijn ontgroening en is kritisch op enkele aspecten waar corpora in de naoorlogse decennia ook definitief afscheid van

---

²²⁷ van Kleffens, *Belevenissen I*, 92.

²²⁸ Ibidem.

²²⁹ Beyen, *De zin van het nutteloze*, 66.

²³⁰ Bot, *Achteraf bezien*, 44.

²³¹ Beyen, *De zin van het nutteloze*, 67.

²³² O. Kuijk en M. Deelen, *Bepaaldelijk... Luns* (Amsterdam 1965) 40.

²³³ Kikkert, *De wereld volgens Luns*, 23.

namen. Zoals 'het eerste offer op het altaar van Minerva': de verplichte kale koppen in de groentijd, 'een dwaze gewoonte, die gelukkig is afgeschaft'.²³⁴ De weerstand daartegen was niet nieuw, de vader van Wim Beyen zag er al in 1914 de meerwaarde niet van in en had 'als oud-corpslid, (...) nog een poging gewaagd in een brief aan de Senaat (van het Corps wel te verstaan) gedaan te krijgen in dit oorlogsjaar de speciale kleding en het kaalgeschoren hoofd der novieten achterwege te laten'. Tevergeefs, zo bleek, want 'in hoffelijke termen vroeg de Senaat hem "to mind his own business"'.²³⁵

Andere ergernissen waren de vele uren aan inspanning die het sociëteitsleven vergde, 'de lange nachten en de bezoeken aan de corpora in andere studentensteden droegen niet bij tot een gezonde levensstijl of grote studie-ijver. Daarvoor was je te moe of te weinig gemotiveerd', geeft Bot toe.²³⁶ Maar het corps bood toegang tot een legio aan andere activiteiten, voornamelijk door het rijke aanbod aan subverenigingen en verticale verbanden. Van Eekelen 'hield niet van laat op de sociëteit zitten' en 'deed liever iets concreets, zoals toneel of roeien bij Triton'.²³⁷

De diplomaten blijken geen corporale eenheidsworst. Zo schrijft Patrick Rutgers: 'Jarenlang placht ik maar zelden mijn onvrede te luchten over het achter mij liggende studentenleven. De teutoonse rituelen waarmee dat bestaan gepaard ging, heb ik nooit kunnen verteren, maar velen die dat wel konden, zelfs vaandeldragers van het gedoe waren, bleken na ommekomst van de vlegeljaren, zelf zeer wel verteerbare personen te zijn geworden'. Rutgers hanteerde om die reden een soort 'don't-ask-don't-tell'-beleid - 'dat was 'diplomatie' op het persoonlijk vlak' - om ongemakkelijke situaties te voorkomen: 'door mijn privé-'geloofsovertuiging' niet moedwillig te confronteren met de hunne, heb ik het opblazen van bruggen van onderlinge verstandhouding weten te voorkomen'.²³⁸

Het vormen van de jaarclubs, de kleinere groepjes met jaargenoten 'die werd geacht een vriendenclub voor het leven te worden' haalde, vooral vanwege het dwangmatige aspect van vrienden *moeten* maken binnen een gegeven tijdsbestek, voor veel schrijvers niet enkel positieve associaties naar boven. Het veelgebruikte 'clubkonkelen' als synoniem voor wat in wezen de uitbreiding van de sociale kring is, spreekt wat dat betreft boekdelen. Maar, moest Bot, aankomstjaar 1956, bijna zestig jaar na dato toegeven, 'inderdaad ontmoeten veel leden van mijn jaarclub elkaar nog steeds'.²³⁹

Bram Schneiders legde uit: 'het gaat erom in een van de 'betere' clubs terecht te komen en

---

²³⁴ Bot, *Achteraf bezien*, 44.

²³⁵ Beyen, *De zin van het nutteloze* 61.

²³⁶ Bot, *Achteraf bezien*, 44.

²³⁷ Van Eekelen, *Sporen trekken*, 22.

²³⁸ Pelegrinus (Rutgers, P.S.J.), *Voor Buitenlandse Zaken met de koffers op stap. Somtijds ondiplomatieke herinneringen* (Rotterdam 2000) 16.

²³⁹ Bot, *Achteraf bezien*, 44; vgl. E.L.C. Schiff, *Van Plein tot Apenrots. Ambtenaar in Buitenlandse Dienst* (Amsterdam 2005) 15.

vooral niet achter te blijven als 'Rotte Peer', het verschrikkelijkste lot denkbaar'. Maar zo eenvoudig was dat niet, want 'wie het gezag toekwam anderen uit te nodigen c.q. af te wijzen, welke de betere clubs waren en waarom, ik vond dat allemaal moeilijk te doorgronden'. Dat zal voor velen ook niet hebben meegevallen, je moest naast de juiste bagage dan ook vooral een beetje geluk hebben: 'intelligentie, eruditie, talenten, geestigheid, dat speelde wel een rol maar zeker niet de hoofdrol. Het was toch vooral een kwestie van de positie van papa, van afkomst en vooral die bijna te ruiken potentie om zelf zo'n solide, vertrouwenwekkende en rondgeslepen pijler van het establishment te worden'.²⁴⁰

Voor velen zal na het clubgekonkel de grootste hindernis genomen zijn, maar voor de ambitieuze types hield dat nooit op: 'zij die zich het collegium inkonkelden, het hoogste corpsbestuur, werden door de leiders van de regering en industrie gekenmerkt als 'mannen voor de toekomst', schreef Hazelhoff Roelfzema. Dat liet hen niet onbewogen, want 'zij liepen met statige stap, hielden te pas en te onpas toespraken en omringden zich met een aura van schier ondraaglijke verantwoordelijkheid, die zich echter veelal uitte in het aanzitten aan intieme dineetjes en het proeven van legendarische wijnen'.²⁴¹

Lodewijk van Gorkom wijst op het Toneel als onderdeel van het Utrechtse Corps waar hij bijzonder veel aan had. 'Via het Utrechts Studenten Toneel kreeg je toegang tot de grote wereld', aldus van Gorkom, die hele rits BZ'ers opnoemt die hij daar al tegenkwam: 'Beyen, latere secretaris-generaal Van Tuyll van Serooskerken, verschillende ambassadeurs als Valck Lucassen (...) en Van Boetzelaer waren oud-bestuurslid van 'het Toneel''. Het was voor hem een plek waar hij behalve 'veel plezier' ook nuttige vaardigheden opdeed, zoals 'zelfkritiek en een zekere mate van bescheidenheid', 'goede manieren, optreden en spreken in het openbaar' en 'ook wat tegenwoordig 'netwerken' heet'.²⁴² Van Eekelen had ook bijzondere herinneringen aan het toneel. Bij uitstek een subvereniging waar leeftijd er minder toe deed en waar de nadruk lag op de verticale structuur: 'de band met de honorairen was uitzonderlijk sterk en bleef dat door de jaren heen'.²⁴³

2. 7 Conclusie

Na de Tweede Wereldoorlog voert het ministerie hervormingen door. In theorie is het vanaf 1947 mogelijk dat iedere Nederlander die over voldoende capaciteiten beschikt, in aanmerking komt voor de Buitenlandse Dienst, maar in werkelijkheid duurt het dan nog enkele decennia voordat

---

²⁴⁰ A.L. Schneiders, 'Als stikstof in de lucht', in *Hollands Maandblad* 35 (1994) 22-26, aldaar 24.

²⁴¹ Hazelhoff Roelfzema, *Soldaat van Oranje*, 12; vgl. Hillege en Fennema, 'Studentencorpora en elitevorming', 107.

²⁴² Van Gorkom, *Door Europa en de wereld*, 12.

²⁴³ Van Eekelen, *Sporen trekken*, 24; vgl. 'Juist de nadruk op stijl als herkenningsteken, op anciënniteit als ordenend principe, op mannelijkheid als basis voor solidariteit, maakte de sociale netwerken bijzonder effectief. De betreffende netwerken waren daardoor niet afhankelijk van persoonlijke vriendschappen of politieke overtuigingen. Men kon zich als corplid verstaan met de corpsleden die twintig jaar eerder gestudeerd hadden, want de bekendheid met de mores, de gedeelde lifestyle en het gevoel voor anciënniteit deed de sociale afstand krimpen.', in Hillege en Fennema, 'Studentencorpora en elitevorming', 106-107.

deze wijzigingen terug te zien zijn in het personeelsbestand. Drempels worden langzaam lager en worden doorgaans minder goed waargenomen door hen die aan zich aan de goede kant van de streep bevinden.

Er werd groot belang gehecht aan vormelijkheid, aan het kunnen reproduceren van omgangsvormen en het normen- en waardenpatroon van de aristocratie. Studentencorpora hadden daarin een belangrijke rol. Te meer omdat de netwerken die hier gevormd werden functioneel blijken voor de latere carrière. Er was altijd wel iemand in de nabije omgeving met een lijntje naar BZ. Men is doorgaans positief over de studententijd. Vriendschappen zijn bestand tegen de tand des tijds en de opgedane levenslessen komen later uitstekend van pas. De onderdompeling in het corporale universum behelsde daarnaast een breed scala aan activiteiten. Zoveel, dat je eigenlijk nooit niet-corpsleden tegen hoefde te komen.

Studentencorpora fungeerden als voorportalen voor de diplomatieke dienst, zowel in het heterogene adel-patriciaatslandschap als voor ieder daaronder die ambities koesterde. Natuurlijk werd niet ieder corpslid diplomaat, maar lange tijd waren diplomaten zonder corpsverleden wel een zeldzaamheid. De corporale studentencultuur reflecteerde vormen van volwassencultuur en in dit specifieke geval, diplomatieke cultuur. In een democratiserend Nederland vertoonde de diplomatieke dienst als laatste bolwerk van adel en patriciaat grote overeenkomsten met studentencorpora. Zij bood voor veel corpsleden mede daarom een aantrekkelijk loopbaanperspectief. En als je daar zelf niet op kwam, was er altijd wel een reünist die het zaadje kon planten of een huisgenoot wiens vader diplomaat was.

Cruciaal in het corporale socialisatieproces was het daar aangekweekte standsbewustzijn. Hoewel dat op enig moment in de maatschappij geen geaccepteerde status quo meer was, leefde het besef binnen de corpora als in een vacuüm, nog enige tijd door. Het werd nooit meer als voorheen, want wie het krampachtig in stand probeerde te houden, kon dat vanaf de jaren '60 niet doen 'zonder zich tegelijkertijd onsterfelijk belachelijk of gehaat te maken in de ogen van medestudenten en het grote publiek'.²⁴⁴

De scheiding tussen voor en na de Tweede Wereldoorlog was niet zo hard en definitief als vaak wordt voorgesteld. Het gaat om een heel geleidelijk en soms grillig proces van verandering. Hoe die veranderingen op de werkvloer aan de oppervlakte kwamen, komt in het derde hoofdstuk aan bod. Daarbij wordt de *habitus* van de corpsstudent gekoppeld aan de kenmerken van de traditionele diplomaat.

---

²⁴⁴ Hagendijk, *Het studentenleven*, 159.

3. “EEN KAMERAADSCHAPPELIJKE VORM VAN EGOCENTRIE”

3.1 Inleiding

Een opvallende passage in de biografie van Max van der Stoel duikt op als beschreven wordt hoe hij in 1965 als eerste sociaaldemocratische staatssecretaris binnentreedt op het Plein. ‘Laten we oppassen om geen karikuraal beeld van het ministerie van Buitenlandse Zaken te schetsen’, klinkt het, ‘niet iederéén was van adel (...) en niet iederéén was oerconservatief (...)’.²⁴⁵ Het risico van een karikuraal of stereotypisch beeld was in de eerste naoorlogse decennia was dan ook groot. Het adellijke contingent bij BZ was een geclusterd, herkenbaar en daardoor dankbaar doelwit waar progressief Nederland de pijlen op kon richten.²⁴⁶

Voorals omdat in deze periode, waarin verzuimd Nederland langzaam ontzuilde en standsbesef een vies woord werd, BZ tot ver na de oorlog een ‘bastion van de Nederlandse adel en het patriciaat’ bleef.²⁴⁷ De toegang aan de poort mocht dan verruimd zijn, wanneer het *Algemeen Dagblad* begin jaren zeventig de directeur-generaal Politieke Zaken, Diederic W. baron van Lynden, voor een interview weet te strikken, ‘[doet] het grapje (...) niettemin nog steeds de ronde dat op het departement (...) één timmermanszoon als diplomaat in voorraad wordt gehouden om te bewijzen hoe democratisch de dienst wel is geworden’. Toch toonde baron van Lynden zich van zijn pragmatische kant en zich bewust van de veranderende maatschappelijke verhoudingen: ‘(...) adeldom is in feite een beetje uit de tijd en we moeten met beide benen op de grond staan, anders gaan we in een soort mokkerij ten onder’.²⁴⁸

Het sinds de jaren ‘50 uitdijende corpus van memoires speelt in de beeldvorming een dubbele rol. Regelmatig ‘prikt met kennelijke gretigheid’ een diplomaat daarin ‘het intens beschaafde vliesje aan flarden, dat hangt over de spelregels van het corps bekakte koele kikkers’. Vaak ging dat gepaard ‘met *petites histoires*, waaruit soms een gave ironie opbloeit’.²⁴⁹ Het is de subjectieve blik van de deelnemer, waar ‘de taal soms [wordt] gekleurd door oubolligheid en een verlate studentikoziteit’.²⁵⁰ Die toon werd niet altijd begrepen. Gecombineerd met toenemende interesse van buitenaf en een assertievere houding jegens pers en publiek vanuit de diplomatie culmineerde dat in de tweede helft van de twintigste eeuw tot een intensieve dynamiek.²⁵¹ Juist

---

²⁴⁵ Bleich, *De stille diplomaat*, 78. ; vgl. ‘De politieke bewustwording van de Nederlandse kleine burgerij en die van de arbeidersklasse ontnam veel van de scherpte aan de tegenstelling tussen adel en bourgeoisie. De beide laatste groepen verdedigden gemeenschappelijk hun dominerende positie aan Buitenlandse Zaken. Het gevolg is geweest dat, tot op de huidige dag, Buitenlandse Zaken in Nederland in hoofdzaak in handen is gebleven van adel en patriciaat.’, in Van Heuven Goedhart e.a., *Democratisering van de Buitenlandse Dienst*, 8.

²⁴⁶ Montijn, *Hoog geboren*, 23.

²⁴⁷ Bleich, *De stille diplomaat*, 77; Van Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken*, 485-486.

²⁴⁸ L. Sinner, ‘Geen voorrang voor adel’ in *Algemeen Dagblad*, 10 april 1972.

²⁴⁹ H. Hansen, ‘Memoires oud-diplomaat boeiend en eigenzinnig’ in *de Volkskrant*, 7 januari 1987.

²⁵⁰ R. Soetenhorst, ‘De waarnemingen van een deelnemer’, in *NRC Handelsblad*, 8 juni 1985; Oubolligheid wordt Luns ook toegeschreven door zijn voormalig rechterhand Emile Schiff, vgl. Schiff, *Van Plein tot Apenrots*, 79.

²⁵¹ Hellema, *Nederland in de wereld*, 314-316; Van Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken*, 389.

de beeldvorming – en niet zozeer het geclaimde waarheidsgehalte - is hier het uitgangspunt.

Journalisten en diplomaten hadden daarin hun eigen belangen en perceptie is daarbij het sleutelwoord. 'Alsof diplomaten al bij hun opleiding leren hoe ze een kritiekbestendige laklaag op het circuit moeten aanbrengen', schreef *het Parool* toen souschef Directie Buitenlandse Dienst Godert Willem baron de Vos van Steenwijk zich in de jaren tachtig beklaagde over aanstaande bezuinigingen. 'Met een licht emotionele toets in de stem' werden ook de zware omstandigheden onder de aandacht gebracht waarin diplomaten tegenwoordig hun werk moesten doen.²⁵² 'Het zou verstandig zijn om meer begrip te tonen voor perceptie' raadde diezelfde De Vos van Steenwijk een kleine veertig jaar later aan. 'Want percepties zijn in de politiek domweg feiten', aldus de inmiddels gepensioneerde baron. Hoewel de perceptie van diplomaten over de buitenwereld en vice versa niet altijd feitelijke materie betrof, ging er van die beeldvorming wel dwingende kracht uit.²⁵³

De groeiende aandacht van buitenaf was het gevolg van een democratiserende samenleving. Dat proces had naast een gegroeid electoraat ook een stroom van kritiek op gang gebracht die er tot dan toe nauwelijks was geweest. Nederland had inmiddels alle kenmerken van een 'democracy of expectation'. Notabelenbestuur had plaatsgemaakt voor partijpolitiek, maar Buitenlandse Zaken bleef in handen van haar traditionele vormgevers, die niet van zins waren hun regenteske bestuursvorm op te geven.²⁵⁴ Opgejaagd – antropoloog Yme Kuiper bestempelde de uittocht uit het openbare leven in de jaren zestig en zeventig als 'het Grote Wegkruipen van de adel' – begon men zich wel te voelen, maar weggekropen uit de diplomatie was zij allerm minst.²⁵⁵

In andere Europese hoofdsteden was die tendens al vanaf de Eerste Wereldoorlog merkbaar, waar vaak als onbedoelde bijwerking van de roep om hervormingen de hakken in het zand gingen. Dit resulteerde in 'reinforced patterns of elitist self-appraisal', waarvan ook de memoires blijk geven.²⁵⁶ Zo vond Boon dat er 'in de strijd tegen de baronnen in de buitenlandse dienst (...) bedenkelijke ondertonen te beluisteren' waren. Hij nam het woord discriminatie niet in de mond, maar hij zag wel een onjuiste interpretatie van democratisering, zelfs 'het tegendeel van wat democratie moet zijn, nl. gelijke kansen voor iedereen en gelijke bescherming door de wet. Zij ontaardt dan in een stelsel waarin grotere of exclusieve kansen worden gegeven aan bepaalde groeperingen die zichzelf de verdienste van een beter of meer verantwoord inzicht

---

²⁵² B. Bommels en P. Grijpma, 'Corps is altijd nog een kaste', in *Het Parool*, 5 juni 1982.

²⁵³ P. Groenendijk, 'Oud-ambassadeur: Koude Oorlog? Volstreekte nonsens', in *de Stentor*, 13 april 2018; Bij BZ werd dit effect versterkt door de factor adel, dat sprak tot de verbeelding, vgl. Montijn, *Hoog geboren*, 16-20.

²⁵⁴ 'In other words, the evolution from parliamentarianism to party democracy generated a political culture of expectation that the sovereignty over political decision-making would come to reside truly with the people.', in Auwers, *The Island*, 30-31.

²⁵⁵ Y. Kuiper, 'Naar een antropologie van adellijke identiteitsvorming. Een beschouwing over Ursula den Tex, Anna baronesse Bentinck 1902-1989, Een vrouw van stand', *Virtus. Jaarboek voor Adelsgeschiedenis* 10 (2003) 165-184, aldaar 183.

²⁵⁶ Mösslang en Riotte (red.), *The diplomats' world*, 6.

toekennen'.²⁵⁷

Voorbij de historiografische verkenning en de narratieve kenmerken van het genre en bouwend op geanalyseerde kenmerken in afkomst en wereldbeeld staat in dit derde hoofdstuk de inhoudelijke transformatie centraal waar de diplomaten gewild of ongewild onderdeel van uitmaakten. Ik richt mij vooral op de periode vanaf de Tweede Wereldoorlog tot omstreeks 1990, als de integratieplannen zijn voltooid en er een einde is gekomen aan de Buitenlandse Dienst als *closed shop*.²⁵⁸ Ik maak duidelijk hoe het elitaire karakter van BZ en vooral de Buitenlandse Dienst in de naoorlogse jaren steeds meer onder druk kwam te staan. De corporale sfeer, in stand gehouden door de toonaangevers van het vooroorlogse *esprit de corps* en de behaaglijke warmte van het besef voortdurend te verkeren tussen 'ons soort mensen'; vanaf de jaren vijftig begint het zijn glans te verliezen. Niet van de een op de andere dag, het was een jarenlang proces dat grillig verliep. De overeenkomsten tussen enerzijds het in de studentencorpora gecultiveerde wereldbeeld en hiërarchische structuur als normatief kader en anderzijds de Nederlandse diplomatieke cultuur die hier in veel opzichten een voortzetting van was, illustreer ik aan de hand van wat diplomaten hierover prijsgeven.

3.2 Keuken aan kant

Kenmerkend voor de kloof tussen BZ en de buitenwereld was de niet geheel ontorechte gedachte dat het de burger simpelweg niet interesseerde. Als Robert Fack (1917-2010) kort na de oorlog zijn intrede doet in de Buitenlandse Dienst legt Herman van Roijen (1905-1991) hem uit hoe het komt dat het Nederlandse volk maar weinig geïnteresseerd is in buitenlandse politiek en het 'voor de meeste van onze landgenoten een onhandelbare, irritante en vaak onbegrijpelijke zaak bleef'. Hij verwees naar de 'goedgeregelde, ordelijke maatschappij' in eigen land. 'De keuken is bij ons aan kant' en 'aangezien op het wereldtoneel de keuken nog nooit aan kant was geweest en naar Nederlandse maatstaven ook nooit aan kant zou komen', waren ontwikkelingen buiten de landsgrenzen al snel 'een ondoorzichtige en frustrerende materie'.²⁵⁹

Dat de activiteiten van het ministerie tot aan de Tweede Wereldoorlog nauwelijks een rol speelden in de publieke opinie droeg er aan bij dat BZ in relatieve rust opereerde.²⁶⁰ Er werd ook weinig moeite gedaan het publiek enig inzicht te verschaffen.²⁶¹ In een portret van de eerste perschef van BZ wordt het katholieke kamerlid Schaepman opgevoerd, die daarover in 1930 zijn

---

²⁵⁷ Boon, *Afscheidsaudiëntie*, 15.

²⁵⁸ Van Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken*, 31; die integratie vond uiteindelijk plaats in 1987, maar zowel de aanloop als de naweën hadden een zeer langdurig karakter.

²⁵⁹ Fack, *Gedane zaken*, 119; Van Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken*, 475-477.

²⁶⁰ Struycken, *Het bestuur der buitenlandsche betrekkingen*, 27-28; Van Heuven Goedhart e.a., *Democratisering van de Buitenlandse Dienst*, 22.

²⁶¹ 'De persafdeling zetelde ergens op zolder, in een stoffig kamertje, waar een oud en ziekelijk heertje zich enige uren per dag met een aantal bezigheden onledig hield waarvoor niemand de geringste interesse toonde', in Van Vredenburg, *Den Haag antwoordt niet*, 13-14; verwezen wordt hier naar de eerste persvoorlichter van het ministerie, L.J. Plemp van Duiveland (1868-1940), zie Van der Zwan e.a., *In dienst van Buitenlandse Zaken*, 15-28.

ergebnis liet blijken: ‘van enige voorlichting, laat staan regelmatige door den chef van den persdienst heb ik zeldzaam, om niet te zeggen nooit, iets gemerkt. (...) een persafdeeling, die zelfs maar een flauwe afspiegeling vormt van de organisaties, zoals ik ze persoonlijk gezien heb in tal van Europeesche landen, zoek ik er tevergeefs’.²⁶²

Minstens zo belangrijk voor die kalme afzijdigheid was het gevoerde beleid. Dat was gericht op neutraliteit, bescherming van de koloniale belangen en het bevorderen van internationaalrechtelijke samenwerking. Een handelsnatie als Nederland was niet gebaat bij wapengekletter; de geopolitieke vuist op tafel kon zij nauwelijks toepassen en vrijhandel floreerde bij functionerende internationale afspraken.²⁶³ Handhaving van de status quo gold daarom als eerbiedwaardig doel en omgekeerd werd alles gewantrouwd wat daar ook maar enigszins een bedreiging voor kon vormen.²⁶⁴ Publiek gemor over diplomatiek falen tijdens de Eerste Wereldoorlog, wat in de oorlogvoerende landen het einde inluidde van het tijdperk van ‘old diplomacy’, ging aan Nederland voorbij.²⁶⁵ Integendeel, hier was een kunststukje geleverd door gevrijwaard te blijven van oorlogsgeweld op eigen bodem, een laatste hoogtepunt van de neutraliteitspolitiek.²⁶⁶

Schaepman was niet de enige die ageerde tegen gebrek aan informatie. Vlak na de Eerste Wereldoorlog had Struycken opgemerkt dat de toch al ‘bescheiden taak in een waas van geheimzinnigheid gehuld’ werd, ‘waardoor het gewicht ervan voor het oog der groote menigte werd verhoogd’.²⁶⁷ Dat vond hij onterecht. Hoewel hij volk en parlement niet vrijpleitte, zag hij het gebrek aan interesse vooral als resultaat van een geslotenheid die ‘verre de grenzen van het noodzakelijk ambtsgeheim overschreden’. Als grootste boosdoener beschouwde hij de ‘overtuiging, dat ook ’s lands belang daardoor het best wordt gediend, omdat het buitenlandsch bestuur alleen veilig in handen is van den daartoe van ouds geroepen stand’.²⁶⁸

De andere kant van de medaille was het idee dat ‘iedere inmenging van het groote publiek (...) moet worden beschouwd als eene bemoeiing van ondeskundigen, (...) van personen, die de bekwaamheid en de “feeling” missen, welke voor eene richtige beoordeling van den arbeid der

---

²⁶² Van der Zwan e.a., *In dienst van Buitenlandse Zaken*, 26; Overigens is dit dezelfde Schaepman bij wie diplomaat Van Vollenhoven in zijn jonge jaren op de rug klom om paardje te rijden, zie HFS 2, p. 37.

²⁶³ H.H. Dingemans, *Bij Allah's bureu* (Rotterdam 1973) 66; Van Vredenburg, *Den Haag antwoordt niet*, 14-15.

²⁶⁴ Vgl.: ‘In het algemeen vertoonden de gezanten een vooringenomen houding naar de criteria van discipline, orde, netheid, activiteit, doorzettingsvermogen en zij hadden de neiging zich in badinerende termen of sarcastisch over andere volken uit te laten. Men ziet als het ware de frikkige schoolmeester uit de provincie voor zich (...)’, in A. Goudoever, ‘Nederlandse diplomaten rond Rusland en het bolsjewisme’, in J. Driessen, M. Jansen en W. Roobol (red.), *Rusland in Nederlandse ogen. Een bundel opstellen* (Amsterdam 1986), 152-162, aldaar 154.

²⁶⁵ ‘the (...) expression was widely used after the First World War to describe the inadequacy of a largely autonomous and elitist diplomatic establishment in coming to terms with the demands of the modern world’, in Mösslang en Riotte (red.), *The diplomats' world*, 1-2.

²⁶⁶ M.M. Abbenhuis, *The art of staying neutral. The Netherlands in the First World War, 1914-1918* (Amsterdam 2006) 23-30; H.P. Tuyl van Serooskerken, *The Netherlands and World War I. Espionage, diplomacy and survival* (Leiden 2001) 1-14; 331-358.

²⁶⁷ Struycken, *Het bestuur der buitenlandsche betrekkingen*, 75.

²⁶⁸ *Ibidem*, 74.

diplomaten nodig is'.²⁶⁹ De paternalistische houding binnen de diplomatie, 'de laatste staatkundige reserve (...) van een stand, bij welken voorheen de leiding van het geheele staatsbestuur beruste', leek op een verdedigingsmechanisme. Struycken zag een reflex van een bedreigde soort die 'van nature alles aanwendt, om wat er van hare bevoorrechte positie overbleef, tegen den alom opwellenden stroom te beveiligen'.²⁷⁰

In 1918 stond het water ze nog niet aan de lippen op het Haagse Plein, maar na 1945 waren de kaarten anders geschud. Aan de zo gekoesterde droom van neutraliteit was hardhandig een einde gekomen. Behalve de overtuiging dat er iets gedaan moest worden aan het 'organisatorische monstrem' bij BZ was men echter op beleidsmatig vlak niet van zins het over een compleet andere boeg te gooien. Er volgde een terugkeer naar 'vooroorlogse denkbeelden en illusies'.²⁷¹

Er duiken meer sympathisanten van Struycken op. Met als vertrekpunt de constatering dat Nederland zichzelf 'niet langer als een eiland van zelfgenoegzame rust' kan beschouwen, pleit het Comité voor Actieve Democratie kort na de oorlog voor een grondige koerswijziging, zowel bij het ministerie als bij de burgers. Zij meent dat niets 'zozeer aanspraak maakt op de hartstochtelijke belangstelling van de Nederlander, als de ontwikkeling van de buitenlandse politiek'.²⁷² Net als Struycken dringt het Comité aan op bezinning. Een cruciaal contextueel verschil tussen de twee klokkenluiders was het hardhandige einde aan de neutraliteitspolitiek door de oorlog.²⁷³

'Maar de tijdsgeest klopt aan de deur, en men moet, om te beginnen, die deur op een kier zetten', schreef een andere criticaster in 1948. 'Nog altijd is het in de politiek vaak zo, dat links wikt en rechts beschikt (...). Het is voortreffelijk links gewik, en op den duur ook kracht, doch twijfel er niet aan', klonk het waarschuwend, 'voorshands blijft rechts beschikken op het Plein'. Sem Davids (1897-1969), de journalist die deze beschouwing schreef, had goed aangevoeld dat veranderingen tijd in beslag zouden nemen. Hij had zijn hoop gevestigd op de intellectuele voorhoede van het ministerie: 'de helderste koppen aan Buitenlandse Zaken beseffen natuurlijk zeer wel, dat de mogelijke waarde van conserverende continuïteit niet mag omslaan in de stellige onwaarde van continu conservatisme'.²⁷⁴ Van de burger verwachtte Davids ook meer, want 'de oorlog heeft het Nederlandse volk gedwongen vele denkbeelden te herzien' en 'al wat er nog aan zelfgenoegzaamheid kon resten, is verdwenen'.²⁷⁵

Ook de Tweede Kamer kon zich in deze jaren moeilijk neerleggen bij de gewijzigde verhoudingen in de wereld. Exemplarisch in dat verband is dat de eerste moderne partij-politicus als minister op BZ, VVD'er Dirk Stikker, steeds in botsing kwam met het parlement vanwege zijn

---

²⁶⁹ Ibidem, 75.

²⁷⁰ Struycken, *Het bestuur der buitenlandsche betrekkingen*, 74; Auwers, *The Island*, 32.

²⁷¹ Hellema, *Nederland in de Wereld*, 139-140; Arlman, *De eeuw van J.L. Heldring*, 167.

²⁷² Van Heuven Goedhart e.a., *Democratisering van de Buitenlandse Dienst*, 2-3.

²⁷³ Hellema, *Nederland in de Wereld*, 139.

²⁷⁴ Davids, 'Tussen Plein en Oudemanshuispoort', 49.

²⁷⁵ Ibidem, 45.

te 'flexibele opstelling' over de teruggave van Nieuw-Guinea, het laatste overzeese bezit in de regio na de onafhankelijkheidsoorlog in Nederlands-Indië. Het maakte zijn positie als minister op den duur onhoudbaar; hij vertrok na de verkiezingen in 1952 als ambassadeur naar Londen.²⁷⁶

Het duo-ministerschap van Beyen en Luns dat daarop volgde was een noviteit.²⁷⁷ Het zorgde voor uitdagingen wat betreft de taakverdeling. In plaats van halve smart was er vaak sprake van dubbele frustraties door hun sterk uiteenlopende meningen.²⁷⁸ Emile Schiff (1918-2007) die als persoonlijk secretaris beide bewindslieden tegelijk bediende en er 'als een soort *glorified* wisselwachter' zorg voor droeg dat ze de juiste poststukken ontvingen, was getuige van de grappen en de onmin tussen de twee karakters. 'Was Luns afwezig dan tekende Beyen alleen. Was daarentegen Beyen in het buitenland, dan tekende Luns tweemaal: 'Luns/Luns'. Dat was natuurlijk nogal dwaas', vond Schiff.²⁷⁹

De dubbele bezetting tekent ook het op twee gedachten hinkende buitenlandbeleid in de jaren vijftig. Er waren veranderingen in gang gezet bij het rekruteringsbeleid en de organisatiestructuur werd aangepakt, maar de koloniale mentaliteit met een sterke conservatieve inslag, was in de persoon van Luns nog onverminderd aanwezig.²⁸⁰ Het einde van Nederland als koloniale machthebber was een gevoelige klap. Net als de hopeloze exercitie om zeggenschap over Nieuw-Guinea te behouden. Nederland werd met de neus op de feiten gedrukt.²⁸¹ Dat was te danken aan de buitenwereld, 'die heeft ons gedwongen ons te veranderen van een groot koloniaal land met een provinciale elite naar een kleine natie die verplicht was, internationaal te denken'.²⁸²

Jhr. Huydecoper van Nigtevecht (1922-2011), die in 1962 aanwezig was bij de onderhandelingen over Nieuw-Guinea, kreeg na de zoveelste vergeefse poging om via juridische weg aan het langste eind te trekken van een Britse diplomaat te horen: 'You are always right but that never seems to be relevant'.²⁸³ Uitzonderingen waren er wel, zoals Van Roijen, die in tegenstelling tot veel van zijn collega's 'getuigde van een gematigd progressieve opinie'.²⁸⁴ Dat was zeldzaam in een periode waarin de toonaangevers bij BZ het zich nauwelijks voor konden stellen dat er een einde zou komen aan Nederland als koloniale mogendheid. Dat onvermogen tekende de complete Haagse politieke wereld. 'Er heerste in het kabinet een Nederland-centrische opstelling' en 'men leed aan illusies over hoe de kaarten internationaal lagen', schreef Van Roijen

---

²⁷⁶ Hellema, *Nederland in de Wereld*, 170-171.

²⁷⁷ Het riep bij de Britse Koningin Elizabeth de vraag op wat zo'n klein land met twee ministers van Buitenlandse Zaken aan moest. 'Majesteit, dat komt omdat ons buitenland zo groot is' had Luns geantwoord, in Boon, *Uitgevaren*, 103.

²⁷⁸ Van der Zwan e.a., *In dienst van Buitenlandse Zaken*, 162.

²⁷⁹ Schiff, *Van Plein tot Apenrots*, 77.

²⁸⁰ Hellema, *Nederland in de Wereld*, 180; Van der Maar en Meijer, *Herman van Roijen*, 173-174.

²⁸¹ Hellema, *Nederland in de Wereld*, 209-210.

²⁸² H.J.A. Hofland, *Tegels lichten of ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten* (Amsterdam 1972) 205.

²⁸³ J.L.R. Huydecoper van Nigtevecht, *Nieuw-Guinea: het einde van een koloniaal beleid* (Den Haag 1990) 23.

²⁸⁴ Van der Maar en Meijer, *Herman van Roijen*, 169.

in oktober 1945 in een brief aan zijn vrouw.²⁸⁵

Tegen die achtergrond wist het diplomatieke bedrijf de democratiseringsdans lange tijd te ontspringen. Journalistieke aandacht werd in eerste instantie überhaupt niet gewaardeerd. Diplomaten achtten dat niet bevorderlijk voor hun werkzaamheden, de combinatie van brede politieke bewustwording en opkomst van massamedia werd door de gevestigde orde eerder gevreesd dan toegejuicht.²⁸⁶ Het ministerie stelde in 1920 zijn eerste persvoorlichter aan, maar het zou tot aan de jaren zestig duren voordat de kritische houding terugkeerde die kort na de oorlog enige tijd te bespeuren was. Onder de mediagenieke minister Luns, wiens initiële populariteit mede toegeschreven werd aan de 'bewieroking' door journalisten, kantelde het sentiment.²⁸⁷

Luns meende dat zijn werk 'niet makkelijker wordt gemaakt door de toegenomen tendens te eisen dat alles publiek wordt gemaakt'. Hij voorzag zijn zorgvuldig opgebouwde netwerk in de journalistieke wereld enkel van hem welgevallige informatie en hij stelde de grenzen, want 'de pers zit, overigens begrijpelijk, te veel op het vinkentouw, terwijl het landsbelang soms eist om te zwijgen'.²⁸⁸ Voor we de sprong maken naar de jaren zestig, is een impressie van de ambtsopvatting en de atmosfeer van de uitgangssituatie in de Buitenlandse Dienst noodzakelijk.

3.3 'Oase van voorname rust'

Van beide kanten werd de status quo in stand gehouden en lange tijd geaccepteerd als een logische gang van zaken.²⁸⁹ Het 'primaat der buitenlandse politiek' rustte nu eenmaal bij een van oudsher aanzienlijke en vermogende groep. 'Hoe de arbeidsdag van die mensen gevuld was – daarvan had men geen flauw vermoeden; hoogstens zag men hen in fantasie hoofse gebaren maken en, in het Frans, gewiekste en snedige gesprekken voeren tot verondersteld nut van het algemeen'.²⁹⁰ De verklaringen die intern de ronde deden hebben het karakter van een rechtvaardiging. Het is het verhaal van de diplomaat als brandweerman, waarbij de doorsnee landgenoot helaas niet altijd beseft 'dat het ideaal is: de brandweerman, c.q. de diplomaat, *zonder* vuur. Desondanks *moet* er wel een brandweer zijn. Zo ontleent ook een ambassade haar bestaansrecht dikwijls louter aan haar bestaan'.²⁹¹

---

²⁸⁵ Van der Maar en Meijer, *Herman van Roijen*, 172, 548; // B.G.J. de Graaff, *'Kalm temidden van woedende golven'. Het ministerie van Koloniën en zijn taakomgeving, 1912-1940* (Den Haag 1997) 185.

²⁸⁶ Mösslang en Riotte (red.), *The diplomats' world*, 5; M. Auwers, 'Framed in times of democratization. The changing representation of Belgian diplomats in the newspaper press, 1890s-1930s', *Media History* (2020) 1-14, online publicatie via <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13688804.2020.1827379>.

²⁸⁷ Van Ditzhuyzen e.a., *Tweehonderd jaar ministerie van Buitenlandse Zaken*, 116-117.

²⁸⁸ Bibeb (E.M. Lampe-Soutberg), *Bibeb & VIP's* (Amsterdam 1965) 262; Luns hield volgens diplomaten die met hem werkten ook onwelgevallige berichtgeving tegen en gaf ambtenaren opdracht nota's in te trekken als de inhoud hem niet beviel, zie P. Buwalda, P., *De laatste vlag gestreken. Een persoonlijke herinnering aan Djakarta: 17 augustus 1960* (Amsterdam 2002) 66.

²⁸⁹ Beyen, *De zin van het nutteloze*, 34-35.

²⁹⁰ Davids, 'Tussen Plein en Oudemanshuispoort', 44.

²⁹¹ Pelegrinus (Rutgers, P.S.J.), *Voor Buitenlandse Zaken met de koffers op stap*, 57.

Een perspectief dat ook legitimeert dat een diplomaat weinig uitvoert als er nergens brand te blussen is. Als er iets duidelijk wordt uit de memoires, dan is dat de rust die heerste op het vooroorlogse ministerie en de buitenlandse posten. Daar wordt niet geheimzinnig over gedaan. Het kan een strategisch doel dienen, bijvoorbeeld om de naoorlogse drukte beter uit de verf te laten komen door het scherpe contrast met het *dolce far niente* van voor 1940. Toch staat buiten kijf dat de memoires op dit vlak de stereotypes eerder bevestigen dan ontkennen. Op sommige posten bleef deze ambtsopvatting tot ver na de oorlog gebruikelijk. Zolang bestond er enerzijds consensus over het buitenlands beleid en anderzijds was bij de beleidsbepalers de gedachte niet verdwenen dat dit domein het best zou gedijen zonder al te veel bemoeienis van buitenaf. Er was bij de uitvoerders geen grote aandrang dit te wijzigen.²⁹²

Het Haagse Plein, waar het ministerie tot 1984 zetelde, gold als een 'oase van voorname rust'.²⁹³ Jonkheer Van Vredenburg (1905-1981) maakte in 1932 zijn entree en voelde zich direct thuis onder de bezielende leiding van 'oude vriend van de familie' minister Beelaerts van Blokland en zijn secretaris-generaal Snouck Hurgronje.²⁹⁴ Onder leiding van die 'twee uitzonderlijk sympathieke persoonlijkheden', trad Van Vredenburg jr. met gepaste trots in de voetsporen van zijn vader. De situatie vergelijkend met diens verhalen, stelde hij vast 'dat die goede oude tijd lang vervlogen was'. Weliswaar was er sprake een 'voortreffelijke en dikwijls een zeer vrolijke stemming', maar 'damesbezoek op het koffieuur, schering en inslag in de tijd dat de tintelende geest van minister de Marees van Swinderen leiding (...) gaf', was voorgoed verleden tijd.²⁹⁵

Verwijzend naar diezelfde secretaris-generaal, 'uit de zorgeloze voor-oorlogse jaren' wijst Boon op de standaardvraag die deze aan aspirant-diplomaten stelde, 'of de betrokkene gesteld was op goed eten en drinken'. Dan volgde een aarzelende knik, waarop Snouck Hurgronje reageerde: 'dat is maar goed ook, want meer van je collega's zijn gestorven aan overeten en teveel drinken dan van overwerken'.²⁹⁶ Het waren de tijden waarin het ministerie het 'gulden beginsel' hanteerde 'dat BZ de mens en ambtenaar een passende bezigheid diende te verschaffen, die echter niet in werk mocht ontaarden'.²⁹⁷ Boon herinnert zich ook verloren gegane tradities, zoals het ooit geaccepteerde kappersbezoek onder werktijd, 'aangezien het haar ook in ambtelijke tijd groeit' en daarom 'als een verkregen recht mag worden beschouwd'.²⁹⁸

Hij wijdde een hoofdstuk aan de ambtenaar die 'de vroege morgenuren schuwt'. Pogingen daar iets aan te doen waren tevergeefs, het was een 'nimmer aflatende maar per saldo

---

²⁹² P.R. Baehr e.a., *Elite en buitenlandse politiek in Nederland. Een onderzoek naar de structuur, houdingen en opvattingen van de Nederlandse buitenlands-politieke elite* (Den Haag 1978) 1.

²⁹³ Van der Maar en Meijer, *Herman van Roijen*, 50.

²⁹⁴ Van Vredenburg, *Den Haag antwoordt niet*, 7.

²⁹⁵ Ibidem; jonkheer Reneke De Marees van Swinderen (1860-1955) was tussen 1908 en 1913 minister van Buitenlandse Zaken in Kabinet-Heemskerk, zie Van Galen Last, *Diplomaten, consuls en tolken*, 687.

²⁹⁶ Boon, *Bagatellen uit de Diplomatieke Dienst*, 166.

²⁹⁷ Ibidem, 40.

²⁹⁸ Ibidem, 39.

verliesgevende strijd'.²⁹⁹ De beruchte laatkomer was niet van zins zijn gedrag aan te passen, want 'een Heer werkt toch niet vóór half twaalf'. Ook 'het intensieve Clubleven in Den Haag' werd als verzachtende omstandigheid aangevoerd. Dat juist in de hogere regionen men vaak onderdeel was van het probleem, bracht een oplossing niet dichterbij.³⁰⁰

Net als veel zaken op het hiërarchische BZ was ook hier sprake leeftijdsgebonden privileges, 'afdelingen die in beginsel weinig en andere die aanzienlijk te laat ten burele plachten te verschijnen', wat Boon tot de conclusie bracht van 'hoe later, hoe beter'. Een bezoek aan het nabijgelegen strand – een geliefde uitvalsbasis tijdens het middaguur – verliep in ieder geval volgens die stelregel: 'wie zich in de zomer in de bekende Scheveningse badhokjes ophield, [had] de keuze tussen de auto van de Handelsafdeling van half drie en die van Kabinet en Protocol om drie uur!'.³⁰¹

Van Vredenburg maakte bewust mee hoe het ministerie zo kleinschalig was, dat je iedereen bij naam kende en het allemaal in het 'Logement van Amsterdam' paste. Het postennetwerk was uitgewaaierd over alle continenten, maar de personele bezetting was minimaal. Ook in Europese hoofdsteden was er behalve de *chef de poste* vaak maar een enkele diplomaat aanwezig en 'wie hieruit zou moeten concluderen dat deze ongelukkigen derhalve wel permanent overwerkt moesten zijn, zou zich vergissen'. In de directe buurlanden kon je nog spreken van 'een volle dagtaak', in het Verenigd Koninkrijk en Amerika was dat al veel minder het geval en 'op de meeste andere posten heerste een weldadige en waardige rust, tenzij ergens om de een of andere reden een crisis ontstond'.³⁰²

Dingemans (1908-1985) beschouwde de weinig assertieve werkhouding van BZ als een logisch uitvloeisel van het gevoerde beleid en de 'geringe mate van appreciatie welke men in Nederland voor hun even ongevaarlijke als exclusief bedrijf opbracht'. Dat was wederzijds, want vanuit het ministerie 'diende de houding tegenover dit binnenlandse Nederland te zijn "gematigd onverschillig"'.³⁰³ Niemand is daarbij zo openhartig als Jacob van der Gaag, die optekende: 'ik stel er prijs op met de hand op mijn hart te verklaren dat ik van 1945 tot 1950 in Mexico op het gezantschap of daarbuiten geen minuut produktief werk heb geleverd'.³⁰⁴ Zijn reflectie op de jaren

---

²⁹⁹ Ibidem, 35.

³⁰⁰ Ibidem, 36.

³⁰¹ Boon, *Bagatellen uit de Diplomatieke Dienst*, 36; de traditie van het strandbezoek zou de eerste moderniseringsrondes overleven, want ook als Van Gorkom van 1958-61 in Den Haag gestationeerd is, maakt men tijd voor strandbezoek. 'Soms zwommen de minister en Van der Beugel er ook. Dan zwom de souschef Protocol, Dirk van Thiel Coovels, om de bewindslieden heen en maande ons met zijn Helmondse zachte g: 'Niet te dicht bij de minister zwemmen, mensen!' in Van Gorkom, *Door Europa en de wereld*, 49.

³⁰² Van Vredenburg, *Den Haag antwoordt niet*, 12-13.

³⁰³ Dingemans, *Bij Allah's burens*, 67; vgl. 'Ik heb jarenlang in de diplomatieke dienst gewerkt. Daar werd ons geleerd elke felheid af te leggen. 'Wees een stootkussen, maar stoot zelf nooit door,' zei mijn eerste chef.', in R. Kuethe, *De eeuwige drenkeling en andere waargebeurde verhalen* (Amsterdam 2013) 39; gematigd onverschillig is een verwijzing naar de Marees van Swinderen, die zichzelf zo omschreef, zie C. Smit, 'Marees van Swinderen, jhr. Reneke de (1860-1955)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland* via <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn1/marees>.

³⁰⁴ Van der Gaag, *Vrijgevochten*, 93.

vijftig en zestig maakt duidelijk hoe lang er nog kon worden vastgehouden aan het vooroorlogse ritme en dat zeker op kleine, afgelegen posten niet veel veranderde. Ook op zijn volgende post in Chili, waar hij in 1954 arriveerde, kwam hij al snel tot de conclusie ‘dat ook hier de werkzaamheden beheerst werden door een gezapig dolce-far-niente, dat blijkbaar tot de sfeer van een tweederangs ambassade behoorde’.³⁰⁵

3.4 Frictie vanaf de jaren zeventig

‘Als er meer beweging komt in het sociale bouwwerk, vlamt wederzijdse afkeer eerder op, en gaat ‘hoog’ zowel als ‘laag’ zich uitdagender gedragen’, concludeerde Montijn over de late nadagen van Nederland als standenmaatschappij.³⁰⁶ Als er één plek was waar die frictie zichtbaar werd, dan was dat het ministerie van Buitenlandse Zaken en het postennetwerk in de naoorlogse decennia. Een lange aanloop die startte met de democratisering van het rekruteringsysteem en langzaam zijn weg naar boven vond. Begin jaren zeventig kwam er een einde aan een tijdperk met het vertrek van minister Luns, die in 1971 werd opgevolgd door Norbert Schmelzer (KVP). Die was dan wel partijgenoot van Luns en op het eerste gezicht een klassieke diplomaat – een van zijn oude professoren ‘vond hem altijd typisch iemand voor de diplomatieke dienst. (...) een helder hoofd, met een grote mate van wellevendheid en kunstgevoel die levendig deelnam aan het gezelschapsleven.’ – maar daar hielden de overeenkomsten ook op.³⁰⁷

Treffend kwam dat tot uiting in de ministerskamer, die na de wisseling van de wacht een metamorfose onderging. Schmelzer wilde voortvarend van start: ‘het antieke decoratieve bureau is verdwenen. (...) De vale oude, schaars lichtgevende schemerlampen zijn weggehaald’ en ‘overtollige tierlantijnen in de aankleding zijn opgeborgen’. De kamer was ‘een strak, licht vertrek geworden, dat een zakelijke, maar vriendelijke sfeer ademt’. Zonder ‘onnodige franje’ en met ‘heldere moderne lampen’, moest de ijver van de nieuwe minister verder geaccentueerd worden door een eenvoudig bureau. Alles stond in dienst van de beleidsmatige koerswijzigingen die Schmelzer ambieerde, maar de stijlbreuk moest ook zichtbaar zijn: ‘het met veel uiterlijk vertoon verfraaide beeld van de op en top diplomaat, solist, improvisator, wereldreiziger en acteur, heeft plaatsgemaakt voor de koele zakelijke efficiënte aanpak van raspoliticus, thuisblijver, teamwerker en manager achter de schermen’.³⁰⁸

Een daaropvolgende mijlpaal was het ministerschap van Max van der Stoep (1973-77,

---

³⁰⁵ Ibidem, 143.

³⁰⁶ Montijn, *Leven op stand*, 26.; vgl. ‘Toch lijken me voor het onderzoek naar een traditionele, geboorte-elite als de adel nog altijd ook de klassieke inzichten van Max Weber relevant: hoe meer elites zich bedreigd voelen, des te gevoeliger worden ze op het punt van status en eer; én bij geboorte-elites worden statusverschillen niet alleen door conventies en wetten bepaald, maar ook door rituelen’, in Kuiper, ‘Naar een antropologie van adellijke identiteitsvorming’, 184.

³⁰⁷ R. Ammerlaan, *Het verschijnsel Schmelzer. Uit het dagboek van een politieke teckel* (Leiden 1973) 25.

³⁰⁸ Ibidem, p. 341.

1981-82), de eerste sociaaldemocraat aan het roer bij BZ. Eerder had hij, in 1965, als staatssecretaris geen warme herinneringen overgehouden bij zijn kennismaking op het Plein. Secretaris-generaal baron Tuyll van Serooskerken vertrouwde hem toe: 'wij hebben ons tot het uiterste tegen uw komst verzet'.³⁰⁹

Toch slaagde Van der Stoel er als minister in om het ambtelijk apparaat en de diplomatieke dienst voor zich te winnen. 'Het lukte hem de tijger te berijden, of hij er ook in slaagde het roofdier helemaal te temmen, is een andere vraag', aldus zijn biograaf Anet Bleich.³¹⁰ Vraagtekens bij dat vermogen plaatste ook partijgenoot en minister van Defensie Henk Vredeling. Hij had weinig vertrouwen in het overwicht van zijn collega: 'M'n ambtenaren... als ik moet loop ik over al die lui heen. Max van der Stoel niet. [...] Baron van hier tot gundert, laat ze barsten. Max van der Stoel loopt er achteraan met z'n bekkie. Krijgt ie daarvoor 120.000 per jaar?'.³¹¹

Maar Van der Stoel durfde juist wel in te grijpen, kreeg daar waardering voor en wist ook klassieke BZ-ers voor zich te winnen.³¹² Zo liep Ben Bot in 1982 een plaatsing als plaatsvervangend Permanent Vertegenwoordiger bij de VN in New York mis omdat hij door Van der Stoel naar het NAVO-hoofdkwartier in Brussel werd gestuurd om daar Segher baron van Voorst tot Voorst te vervangen. Bot was daar in eerste instantie niet gelukkig mee, maar respecteerde de standvastigheid van zijn minister. De voorbereidingen voor zijn vertrek naar de Verenigde Staten waren in volle gang. Het besluit stond vast, 'Van der Stoel was niet te vermurwen', want 'hij meende dat Van Voorst te veel het type 'Koude Oorlog-krijger' was, die de instructies uit Den Haag regelmatig aan zijn laars lapte en in zijn opvattingen 'nog rechts van Luns stond'.³¹³

Van der Stoel had al ervaringen opgedaan met het adellijke contingent bij BZ. Zo was er de ontmoeting met Dirk van Eysinga, eind jaren zestig ambassadeur in Roemenië en 'een verschrikkelijk reactionaire donder'. Die typering kwam van zijn collega Van Walsum, die hem omschreef als 'het type van de Friese landjonker die, als hij ergens binnenkomt, rondkijkt of er misschien pachters zijn die op hun gemak gesteld moeten worden'. Zo kwam hij op Van der Stoel af die in 1968 als lid van een parlementaire delegatie Boekarest aandeed: '(...) wat geweldig om u nou es te ontmoeten! U bent toch staatssecretaris op ons departement geweest, nietwaar?' Na een verbouwereerde bevestiging vroeg Eysinga door: 'Ik heb u altijd al eens willen vragen: vertelt u eens, waarom bent u daarmee opgehouden? Beviel het niet?' Zoveel onwetendheid ging er bij Van

---

³⁰⁹ Bleich, *De stille diplomaat*, 77; vgl. Struycken p. 74 'Daartoe nu is de afsluiting van den kring een eerste vereischte; iedere vreemde inmenging wordt het beste afgeweerd, wanneer ervoor wordt gezorgd, dat alles was het buitenlandsch bestuur raakt, binnen den eigen kring blijft besloten, niet tot andere bevolkingskringen doordringt.', in Struycken, *Het bestuur der buitenlandsche betrekkingen*, 74 en ook: 'Dat idee van morele superioriteit is de venijnigste kant van standsbesef (...) Standsbesef houdt in dat men vlak achter zijn eigen hielen een grenslijn trekt', in Montijn, *Leven op stand*, 36-37.

³¹⁰ Bleich, *De stille diplomaat*, 153

³¹¹ Ibidem.

³¹² Ibidem, 147; Insinger, *De achterkant van de diplomatie*, 179.

³¹³ Bot, *Achteraf bezien*, 121.

der Stoel moeilijk in: 'ik heb al heel wat meegemaakt op dit terrein, maar dat een van Harer Majesteits ambassadeurs nog nooit van de Nacht van Schmelzer heeft gehoord, dat had ik me tot nu toe niet kunnen voorstellen'.³¹⁴

Minder verbaasd was Karel van het Reve. De hoogleraar Slavische Letterkunde had zich al eerder kwaad gemaakt over het niveau van de Nederlandse diplomaten. 'Ook wie de populaire opvatting niet deelt volgens welke Neerlands diplomaten bij voorkeur uit Haagse *dégéné*'s worden gerecruteerd zal moeten toegeven dat het 'bepaaldelijk' niet de bloem der natie is die ons in het buitenland vertegenwoordigd', stelde van het Reve in 1964.³¹⁵ Hij signaleerde 'onwetendheid' die 'vaak samengaat met een huiveringwekkende domheid, zodat veler zich op hun deskundigheid laten voorstaan als betroof het een deugd'. Weinig vlammender betogen kreeg de Nederlandse diplomatie te verduren dan deze satirische tirade van de Leidse prof, die tijdens zijn reizen in het Slavische taalgebied veelvuldig in aanraking kwam met diplomaten.

De datering, een kleine twintig jaar na de oorlog, illustreert de lange duur van de ingezette koerswijziging. Daar had Van het Reve nog niets van meegekregen, getuige zijn pessimistische interpretatie van het personeelsbeleid. 'Tegen de tijd dat laat ons zeggen onze ambassadeur in Spanje gepensioneerd of ergens diep in Zuid-Amerika is weggestopt heeft hij twee drie soortgenoten de dienst binnengehaald, en zo blijf je aan de gang', somberde hij. Zijn afsluitende observatie geeft een beeld van het in zijn ogen ontoereikende instrumentarium waarover een diplomaat destijds beschikte: 'deze lieden hebben goede manieren, zij onthouden je naam, dragen keurige pakken en sokken, gaan op tijd naar de kapper, weten hoe ze je een vuurtje of een kopje thee moeten geven – kortom ze hebben alles wat een slavist vaak niet en iedere automobielverkoper wel heeft – maar *weten*, weten doen zij niets'.³¹⁶

Later opperde Van het Reve om iedereen te ontslaan en opnieuw te beginnen. In zijn kenmerkende provocerend tegendraadse stijl pleitte hij voor positieve discriminatie ten opzichte van 'joden, kleurlingen, katholieken, oud-leden van C.P.N. en S.D.A.P.' Daarentegen mochten gegadigden 'niet in Den Haag wonen of daar kennissen hebben (...). Afgewezen worden zij, die de plaatsnaam Leiden als 'Leie' uitspreken en/of lid geweest zijn, hoe kort ook, van enig studentencorps'.³¹⁷

***

---

³¹⁴ Bleich, *De stille diplomaat* 148-149; anekdote door haar opgetekend uit de mond van Peter van Walsum, die zelf als schrijvende diplomaat in dit onderzoek is opgenomen.

³¹⁵ K. van het Reve, 'Tegen de bierkaai', *Hollands Maandblad* 6 (1964) 3-7, aldaar 5; 'bepaaldelijk' is verwijst naar een stopwoordje dat Luns veel gebruikt.

³¹⁶ *Ibidem*.

³¹⁷ K. van het Reve, 'Heine's Münchense vriend, en andere fragmenten' *Hollands Maandblad* 7 (1965-1966) 21-24, aldaar 21.

De paradoxale situatie doet zich een paar jaar later voor waarbij ongeschikte diplomaten op ambassadeursposten belanden omdat de groeistuipe van het naoorlogse ministerie geen gelijke tred hielden met de werving van jong talent. De oude garde werd daarbij geconfronteerd met de nieuwe wind die was gaan waaien, het meest nadrukkelijk onder kabinet Den Uyl vanaf 1973. Voor het eerst had de democratisering een stadium bereikt waarbij 'het buitenlandse beleid ook een factor van ideologische identificatie' werd voor een groep die er tot dan toe niet aan te pas gekomen.³¹⁸ In dit geval ging het om het sociaaldemocratische electoraat dat middels PvdA-ministers van der Stoel en Pronk drastische veranderingen in gang gezet zag worden.

Er werd in deze kabinetsperiode grootscheeps ingezet op ontwikkelingssamenwerking; Nederland zou als gidsland op het gebied van mensenrechten moeten fungeren en ook het op eigen benen laten staan van een reeks derdewereldlanden werd onderdeel van de taakopvatting.³¹⁹ Dat leverde vanaf het begin beroering op. Boon, die lovend was over Van der Stoel maar niet naliet te wijzen op diens 'zwakke positie (...) in eigen kring', beschrijft Pronk als diens 'niets ontziende medebewoner binnen de ambtelijke organisatie', onder wiens leiding ontwikkelingshulp uitgroeide 'tot een zodanige Pronkkamer van ons beleid, dat het de neiging kreeg alle andere activiteiten te overschaduwen'.³²⁰ Ontwikkelingssamenwerking was bij de oudgedienden niet onomstreden. Stork herinnerde zich de toespraak van een net aangetreden ambassadeur in Madrid, die zijn onderschikten voorhield: 'Maar één ding, nemen jullie op dit moment alstublieft geen voorbeeld aan ons vaderland, waar de miljoenen in het water gegooid worden om de negers met hun tenen te leren spelen'.³²¹

Charles Rutten (1920-2010) nam een 'bijna revolutionaire ommekeer in het beleid' waar en 'vooral ook in de atmosfeer waarin gewerkt werd'. Deze knipoog naar de activistische tendens van Pronk, aan wie hij een 'duidelijke sympathie voor de toen, veelal communistisch georiënteerde bevrijdingsbewegingen in Afrika' toeschreef, is illustratief voor de nieuwe koers, die regelmatig tot wrijving tussen Pronk en van der Stoel zou leiden.³²² Van Gorkom herinnerde zich dat de twee er zulke verschillende ideeën op na hielden dat 'ambtenaren aan beide kanten de neiging hadden 'plus royaliste que le roi' te zijn'. Dat Van der Stoel daarbij genoodzaakt was bezuinigingen door te voeren terwijl 'de Pronksector' ogenschijnlijk geen strobreed in de weg gelegd kreeg 'zette kwaad bloed en dreigde de eenheid van het beleid te ondergraven'.³²³

Naast de factiestrijd binnen het ministerie, leidden de nieuwe ambities ook tot een inflatie

---

³¹⁸ Coolsaet, 'Diplomatie en de tijdbreuk', 529.

³¹⁹ M.L.J. Dierikx, 'Policy versus practice. Behind the scenes in Dutch Development Aid, 1949-1989', *The International History Review* 39 (2017) 638-653, aldaar 640; Van Gorkom, *Door Europa en de wereld*, 123.

³²⁰ Boon, *Uitgevaaren, thuisgevaaren*, 106.

³²¹ P.H. Steenhuis, *De rode ambassadeur. De twintigste eeuw door de ogen van Coen Stork* (Amsterdam 2012) 91; vgl.

'Mijn zware jaren in de Buitenlandse Dienst begonnen in Madrid, in de zomer '72, toen de ene baron de andere als ambassadeur afloste: C.W.A. van Haersolte ging en E.J. Lewe van Aduard kwam.', in Kuethe, *De eeuwige drenkeling*, 91.

³²² C. Rutten, *Aan de wieg van Europa en andere Buitenlandse Zaken. Herinneringen van een diplomaat* (Amsterdam 2005) 116.

³²³ Van Gorkom, *Door Europa en de wereld*, 158.

in het postennetwerk, met tientallen nieuwe ambassades in de gebieden waar de ontwikkelingshulp zich concentreerde. 'Een wildgroei, waar niemand ooit het mes heeft ingezet', concludeerde Salomonson aan het eind van kabinet-Den Uyl in 1977, waarbij het *corps diplomatique* 'binnen een generatie uitgroeide van "cricketclub" tot volwassen, volwaardig apparaat'.³²⁴ Dat ging stroef omdat het bij de Buitenlandse Dienst aan de doortastendheid ontbrak 'om met het traditionele patroon te breken en een zakelijk gefundeerd personeelsbeleid te voeren, aangepast aan de eisen van de moderne niet-elitaire diplomatie'. Voor Salomonson was het falende personeelsbeleid mede het gevolg van de groeispurt die qua capabele bezetting onmogelijk bij te benen was: 'hele jaargangen van diplomaten vielen moeiteloos naar boven op fraaie ambassadeursposten. Is het een wonder dat zich daaronder ook zeurpieten, reactionairen en erger bevonden?'.³²⁵

De klaagzang over de diplomatie was vanaf het ministerschap van Van der Stoel een nieuw element in het toch al rijke arsenaal aan clichés dat in de media opdook. De frustratie liep in deze periode zo hoog op dat ook prominente BZ'ers van zich lieten horen. Zoals Ernst van den Beugel (1918-2004), die in de jaren vijftig zijn entree had gemaakt op het ministerie en in Kabinet-Drees IV in 1957 staatssecretaris was geworden onder Luns en Beyen en over een groot internationaal netwerk beschikte.³²⁶ Al vlak na zijn aantreden had hij zijn onvrede uitgesproken over de bevoordeling van de Buitenlandse Dienst ten opzichte van de Haagse ambtenaren, waar hij met name Luns en secretaris-generaal Van Tuyl van Serooskerken verantwoordelijk voor hield. Van der Beugel sprak van 'enorme discriminatie' die er in essentie enkel op gericht was het 'liberaal conservatieve, maar fantasieloze en weinig vitale beleid van dit apparaat te continueren'.³²⁷

In 1983 verschijnt een kritisch artikel van zijn hand waarin de frustraties eerder toe- dan afgenomen zijn. Van den Beugel, in zijn nadagen als hoogleraar Westerse samenwerking te Leiden, een leerstoel die hij sinds 1966 had bekleed, ageert in felle bewoordingen tegen de Nederlandse diplomatie en het gehanteerde prioriteitenstelsel, dat 'een kwart eeuw achterloopt'. Er was geen interesse voor economische zaken en diplomaten gaven onterecht de voorkeur aan politiek rapportagewerk dat aan relevantie sterk had ingeboet. 'Kom nou. Een uur na verschijnen kan de *Economist*, de *Herald Tribune*, de *Frankfurter*, de *Financial Times*, *Die Zeit*, de *Wall Street Journal* (...) ten departemente liggen en niemand kan mij wijsmaken, dat de meest intelligente diplomaat die informatie kan benaderen'. Wat hij de Buitenlandse Dienst vooral kwalijk neemt is 'dat men zich niet alleen conformeert aan dat stelsel maar het zorgvuldig in stand helpt houden'.³²⁸

Zijn kritiek is ook terug te voeren op 'een preoccupatie met de buitenkant'. Het belang van

---

³²⁴ A. Salomonson, 'Buitenlands beleid kreeg bij Van der Stoel eigen profiel', in *NRC Handelsblad*, 21 december 1977.

³²⁵ Ibidem.

³²⁶ Van der Zwan e.a., *In dienst van Buitenlandse Zaken*, 164-169.

³²⁷ Ibidem, 166-167.

³²⁸ E.H. van der Beugel, 'Buitenlandse Dienst moet zijn prioriteiten nodig bijstellen', in *NRC Handelsblad*, 30 juli 1983.

recepties en diners in ambassades en residenties - het stokpaardje van diplomaten die onder opeenvolgende bezuinigingsrondes ten onder dachten te gaan – zou worden overschat. ‘Het hoeft allemaal niet zo bloedserieus te zijn. Maar het moet wel relevant zijn’, vond Van den Beugel. Hij besluit hij met een persoonlijke ‘kanttekening’. De bereisde erudiet met topfuncties bij overheid en bedrijfsleven, kende ‘buiten de BD geen milieu waar zoveel gezemeld wordt over geld, personeel, huisvesting, de catastrofes die de overgang naar de pensioenfase met zich meebrengen en waar zoveel aan “adoration mutuelle” wordt gedaan, niet alleen onder elkaar, maar ook tegenover buitenstaanders’. Hij vond het ‘onbeleefd, verwend en onverstandig’.³²⁹ Toch is die ervaren zwaarte van het diplomatenbestaan – *hardship* in vaktaal – een terugkerend onderwerp, terwijl het voor de Tweede Wereldoorlog niet aan de orde was. Het wordt door de Buitenlandse Dienst in de jaren tachtig ingezet als argument dat hun voorrechten moest rechtvaardigen. Naast financiële tegemoetkoming ging het dan om ambassadeursposten en hoge posten op het ministerie.

Een kookpunt werd bereikt in januari 1983 als voormalig minister Van der Stoel benoemd wordt tot hoofd van de Permanente Vertegenwoordiger bij de VN in New York. Bij monde van Peter van Walsum (1934-2019) protesteerde diplomatenvakbond *Vereniging van de Buitenlandse Dienst* in *NRC* tegen de benoeming. Hij toonde zich bewust van de netelige positie waarin hij zich bevond, want ‘de buitenlandse dienst was nu eenmaal onbekend en onbemind, en Van der Stoel had de media zo duidelijk op zijn hand’ dat een stroom van kritiek haast ingecalculereerd was. Hij anticipeerde op de verwachte tegenwind, nu ‘de aap uit de mouw komt en de Buitenlandse Dienst eindelijk zijn ware gedaante laat zien: een elitair en exclusief gezelschap dat geen pottekijkers duldt, een “closed shop” zonder boodschap aan het landsbelang en zonder gêne over het feit dat het kaliber van Van der Stoel in zijn eigen gelederen niet voorhanden is’. Het was in zijn ogen té belangrijk om onbenoemd te laten dat dergelijke posten simpelweg door diplomaten bekleed dienden te worden.³³⁰

Het zou een onwenselijk precedent scheppen en anderen misschien op het idee brengen ‘dat naast het burgemeesterschap blijkbaar ook het ambassadeurschap beschikbaar is als passende werkkring voor hen die in de Nederlandse politiek zijn vastgelopen of er op zijn uitgekeken’. Van Walsum zag het landsbelang in gevaar komen als, afgeschrikt doordat er ‘voor de eigen mensen van de dienst de topfuncties niet meer beschikbaar zijn’ er ‘alleen nog volslagen halvegaren bereid zijn voor een loopbaan in de dienst te tekenen’. Want het was op veel posten allesbehalve aangenaam, ‘de “glamour” die vroeger aan dit vergulde nomadenbestaan werd

---

³²⁹ Ibidem; vgl. ‘Diplomats (...) experienced above-average levels of anxiety and isolation, as a result of which endogamy in the service has always been common. Few understand the trials and tribulations of the life better than those raised or trained in a diplomatic household.’, in Mori, *The culture of diplomacy*, 17.

³³⁰P. van Walsum, ‘Parachutisten’ in buitenlandse dienst niet in landsbelang’, in *NRC Handelsblad*, 24 januari 1983.

toegedacht' ging in rap tempo tot het verleden behoren.³³¹

Nog diezelfde week schreef historicus Maarten Brands (1933-2018) een weerwoord waarin hij Van Walsum om de oren sloeg met de argumenten die deze zelf had aangeleverd. 'Hij poogt breedvoerig duidelijk te maken dat het tegenwoordig geen lolletje is'. Hij plaatste de brief een 'groeïende categorie van groepen die hun eigen groepsbelang pogen veilig te stellen' en daarin het eigenbelang regelmatig gelijkstellen met het landsbelang: 'wanneer er minder gestorven wordt in ons land, dan zullen begrafenisondernemers de regering vragen maatregelen te nemen'. Dat mocht dan de aard van het beestje zijn, 'van een diplomaat verwacht men toch dat hij de verheffing van groeps- tot landsbelang wat minder doorzichtig laat blijken'.³³²

3.5 Chagrijn

Het chagrijn dat zich vanaf de jaren zeventig ophoopt in de Buitenlandse Dienst is de frustratie van de club die de wedstrijd al heeft verloren, maar in de resterende speelminuten de onmacht daar verandering in te brengen op rancuneuze wijze uit. Er is daarbij een onderscheid te maken tussen drie groepen. In de eerste plaats de groep die de verandering waarneemt, die stilzwijgend accepteert met de gedachte: 'het zal mijn tijd wel duren'; in de tweede plaats is er een kleine, maar invloedrijke groep die zich verzet en tot slot is er de groep die bestaat uit een nieuwe generatie diplomaten en hervormingsgezinde diplomaten op leeftijd die het standpunt uitdragen dat de Buitenlandse Dienst geen andere keus heeft dan zich aan te passen aan de eisen van de moderne diplomatie.

Een van die eisen is de voorgenomen integratie van de binnen- en de buitendienst.³³³ Over die plannen werd begin jaren '70 al geschreven en minstens drie ministers bogen zich over de kwestie. Berucht werd 'integratie-architect' Peter Zwartkruis die in *het Parool* uithaalde naar de dwarsliggers: 'zeikerds zijn het soms, die diplomaten, (...) Puur verzet tegen een logisch democratiseringsproces dat men toch niet kan tegenhouden. Je zou ze met een eind hout willen bewerken'. Zwartkruis is werkzaam op het ministerie en al een aantal jaar de voornaamste pleitbezorger van de integratie. Hij zag weinig overtuigende argumenten bij zijn tegenstanders: 'Het soort dat ook klaagt als in het buitenland het leertje van de kraan stuk is. Terwijl ze, als ze even naar buiten kijken, een land zien dat er uitziet als een Bounty'.³³⁴

Patrick Rutgers (1927-2013) was zo'n kritische dwarsligger en kon wel begrip opbrengen voor de jarenlange tegenwerking van minister Luns tegen de integratieplannen. 'Immers, toen de "integratie" jaren later tot stand kwam, gebeurde dat op de bekende "permissieve" en egalitaire wijze, (...) zonder dat er enige evaluatie van geschiktheid voor het vak werd gemaakt. Jan en

---

³³¹ Ibidem; Bleich, *De stille diplomaat*, 314.

³³² M.C. Brands, 'Diplomaten denken wel erg aan hun eigen belangen', in *NRC Handelsblad*, 27 januari 1983.

³³³ Bot, *Achteraf bezien*, 118.

³³⁴ B. Bommels en P. Grijpma, 'Integratie moet doelmatigheid bevorderen', in *Het Parool*, 8 juni 1982.

alleman, die op het ministerie werkten, konden voortaan door het simpele plaatsen van hun handtekening het vliegende tapijt bestijgen'.³³⁵

Bot zag ook gegronde tegenargumenten. Naast het doorlopen van het diplomatenklasje hadden diplomaten 'vaak vele jaren op zware posten doorgebracht en zaten vastgeklonken in een rigide promotiesysteem op basis van anciënniteit'. 'Je krijgt ambtenaren niet snel uit de plooi, behalve wanneer je aan hun rang, werkplek of salaris torent', stelde hij.³³⁶ Emile Schiff (1918-2007) was als secretaris-generaal juist vastbesloten werk te maken van de integratie en besteedt als één van de weinigen aandacht aan het perspectief van de Haagse ambtenaren. Zij werden voor de integratie bij voortduur geconfronteerd met terugkerende diplomaten die alle hoge posten op ministerie vulden. Zij beschouwden die plekken jarenlang 'alsof ze voor hen gereserveerd waren' en dat zorgde voor ergernis bij de ambtenaren op het ministerie.³³⁷

Hoe lang de problematiek bleef bestaan valt op te maken uit een artikel dat begin jaren negentig in *het Parool* verschijnt. De integratie is afgerond, een nieuwe generatie diplomaten bevolkt de posten en de atmosfeer bij BZ is aan het veranderen. Getalsmatig behoren de 'doorgewinterde ambassadeurs-oude stijl' nu tot een absolute minderheid, maar ze 'blijken de lange arm van Den Haag nog wel eens te kunnen ontwijken', gebruikmakend van 'een ongrijpbaar netwerk van relaties, kruiwagens en veel geroddel, dat vanouds een rol speelde in het spel waarin met amice-briefjes de bal werd rondgespeeld'.³³⁸

Ontwikkelingssamenwerking werd door de oude garde weggehoond als 'nieuwlichterij', maar op BZ werd toen al de draak gestoken met hun beperkte blik die niet verder reikte dan 'de kamers van Hilton en conversaties met de krijttrekker op de tennisbaan.' Een anonieme diplomaat vertelt 'over de tijd van tien tot twintig jaar geleden, toen niet zozeer kwaliteit, maar loyauté de belangrijkste eigenschap was voor de buitenlandse dienst.' Het was een karakterschets van het verleden, van 'een cultuur met geaffecteerde spraak, dubbele achternamen en ambassadeurs die zich zelfs op tweemansposten niet zelden met excellentie lieten aanspreken.'³³⁹

De transformatie van de buitenlandse dienst is dan al onomkeerbaar. 'Merites werden de norm, in plaats van afstamming en achtergrond', stelde Bot vast. De functie van de ambassadeur had nog altijd status, maar het aanzien was afgenomen: 'wel werd hij nog met 'excellentie'

---

³³⁵ Pelegrinus (Rutgers, P.S.J.), *Voor Buitenlandse Zaken met de koffers op stap*, 21.

³³⁶ Bot, *Achteraf bezien*, 119; vgl.: 'Vroeger ging je carrière met de regelmaat van de klok. Je kwam binnen als aspirant, kwam na drie jaar in vaste dienst als ambtenaar buitenlandse dienst rang 5, klom dan na zes jaar dienst op tot bij voorbeeld eerste secretaris (rang 4) en was na nog eens zes jaar lid van de zogenoemde raad of werd chef de poste (rang 3). Tot die tijd was er een soort eeuwige groentijd. Eenmaal beland op rang 3, keerden je kansen. (...) Pas daarna werd het echt duwen en trekken, want er zijn maar zes grote hoofdsteden voor diplomaten met rang 1 of 2.', in P. Calzone en T. Damen, 'Ambassadeur wordt echt vak', in *Het Parool*, 29 mei 1991.

³³⁷ Schiff, *Van Plein tot Apenrots*, 176.

³³⁸ Calzone en Damen, 'Ambassadeur wordt echt vak'.

³³⁹ Ibidem; 'Op een dag dat wij samen in de dienstauto zaten, zei Lewe tegen mij: 'wilt u wel geloven dat ik het jammer vindt niet vóór de Franse Revolutie te hebben geleefd?' 'Jawel, Excellentie, dat kan ik mij goed voorstellen,' antwoordde ik.', in Kuethe, *De eeuwige drenkeling*, 30.

aangesproken, wel was hij nog de onbetwiste *chef de poste*, maar de angst voor een blinde gehoorzaamheid aan de luimen van hoger geplaatsten begonnen plaats te maken voor een meer kritische benadering door ondergeschikten.³⁴⁰

3.6 *Esprit de corps*

Filosoof en schrijver Maxim Februari kwam het begrip *esprit de corps* tegen bij de Britse schrijver Lawrence Durrell die in 1957 zijn korte dienstverband bij de Foreign Office – ‘those happy days passed in foreign capitals “lying abroad” for our country’ – in een boekje verwerkte.³⁴¹ Februari spiegelde de satirische sketches van Durrell aan zijn ervaringen met de Nederlandse ambtenarij en snapte toen ‘waarom ze niet spreken over de werkelijkheid zoals die is, maar zoals die het beste uitkomt voor hun partij, hun dienst, hun bedrijfsafdeling, hun organisatie’. Dat was de ‘korpsteest. *Esprit de corps*, een kameraadschappelijke vorm van egocentrie’.³⁴²

Februari brengt twee elementen bijeen die bij veel diplomaten terugkomen. Het verwoordt hoe de kameraadschap die aan de binnenkant als smeerolie kon dienen – want gebaseerd op gedeelde normen, waarden, humor, netwerk en in veel gevallen vriendschappen die uit de studententijd stamden – voor de buitenwereld steeds meer als een onwenselijke op het eigenbelang gerichte uitzondering in een gedemocratiseerd overheidsapparaat werd ervaren. De combinatie van een warme gemeenschap die op kille wijze de rangen gesloten wil houden, is tegelijk de laatste stuip trekking van een stand die de stand op wil houden. Een poging te verdedigen waar men recht op dacht te hebben. Toch daalt het besef in dat de toekomst van de Nederlandse diplomatie er anders uit gaat zien.

Patrick Rutgers (1927-2013), situeert zijn meest dierbare periode in de vroege jaren '50: ‘onze ‘broederschap’ was een microkosmos (...). Wij konden ons binnen ons clubje in de waan verkeren dat wij met onze subalterne geestigheden iets betekenden, een illusie, die werd gestimuleerd door het gezellige va-et-vient van diplomaten met verlof, op Plein 23 en (...) in onze trefpunten zoals het luxebad van Scheveningen, diplomatieke cocktails, borrels- en eetgelegenheden (...)’.³⁴³ Het lachen verging ze toen de parlementaire bemoeienis met Buitenlandse Zaken toenam, waarna ook, ‘met een linkse inhaalmanoeuvre’, de journalistieke aandacht begon te groeien.³⁴⁴ Hij zag weinig intrinsieke motivatie achter die toegenomen interesse anders dan ‘om daarmee een goedbelegde boterham te gaan verdienen’.³⁴⁵

---

³⁴⁰ Bot, *Achteraf gezien*, 76.

³⁴¹ L. Durrell, *Esprit de corps. Sketches from diplomatic life* (Londen 1957) 9.

³⁴² M. Februari, ‘Ik was blij dat ik op het verhelderende begrip *esprit de corps* was gestuit’, in *de Volkskrant*, 5 februari 2008.

³⁴³ Pelegrinus (Rutgers, P.S.J.), *Voor Buitenlandse Zaken met de koffers op stap*, 13-14.

³⁴⁴ Vgl. ‘Waar bemoeien ze zich mee,’ hoorde ik nogal eens, als er weer kamervragen waren gesteld. Buitenlandse Zaken had er moeite mee dat de binnenlandse politiek een steeds grotere interesse in het buitenlands beleid toonde.’, in Van der Klaauw, *Een diplomatenleven*, 209.

³⁴⁵ Pelegrinus (Rutgers, P.S.J.), *Voor Buitenlandse Zaken met de koffers op stap*, 12.

De generatie van Rutgers bemerkte hoe alles waar zij voor stonden op de helling kwam te staan. Het verheven isolement was voorbij en dat werd betreurd. BZ liep inmiddels “in het gelid”, wat inhield dat ‘als iemand spreekt over het dienen van het staatsbelang, hij eigenlijk bedoelt: het dienen van het aan het bewind zijnde kabinet, c.q. de betreffende minister van Buitenlandse Zaken’, en dat dienen was niet meer dan ‘door voor hen in hun geworstel met de media, als gedresseerde dwergpaardjes door hoepels te springen’.³⁴⁶

Dat alles was aan Rutgers en zijn geestverwanten niet besteed, te meer omdat het een onomkeerbaar proces leek, ‘de druk van de ‘dresseurs’ was bezig toe te nemen, hetgeen een afspiegeling was van de tijden, waarin wij leefden’. Somberen was niet de wijze waarop zij de nieuwe toestand verwerkten, gelukkig kon men altijd terugvallen op een subalterne geestigheid: ‘het ‘kliekje’ sprak schertsend dat het tijd was om terug te keren naar de ‘latifundia’, de huizen ten plattelande’.³⁴⁷

Zij waren ook binnen de Dienst niet onomstreden. Coen Stork (1928-2017), een leeftijdgenoot dus, spuwde daarover zijn gal in een interview met Twan Huys en lijkt letterlijk te refereren aan types als Rutgers, ‘die wel heel erg weinig geëngageerd raakten met wat dan ook. Het enige waarin ze geïnteresseerd waren, was het voorbereiden van hun eigen pensioentijd of de zorg voor hun huis ergens op het platteland in Nederland’.³⁴⁸ Ook Bot signaleerde de weerstand tegen het nieuwe regime onder veel oudere diplomaten. Jarenlang verblijf in het buitenland versterkte dat effect, want ‘ze waren soms van Nederland vervreemd geraakt en leefden in hun geprivilegieerde wereldje van diners, partijen en eersterangsbehandeling’.³⁴⁹

Van Gorkom maakte de transformatie van begin tot einde mee. Bij zijn aantreden werd hij samen met andere kersverse attachés bij het hoofd Personeelszaken geroepen om te horen wat hun eerste post zou worden. De heer Fledderus had voor die feestelijke gelegenheid sigaren uitgedeeld ‘die we niet lekker vonden, maar uit beleefdheid opstaken’.³⁵⁰ Van Eekelen, zes jaar jonger dan Van Gorkom, kreeg het behaalde attaché-examen een andersoortige levensles. Meuffrouw Jurriaanse, ‘het erudiete hoofd van de post en archiefzaken’, gaf aan het klasje van Van Eekelen mee: ‘Jullie worden het vet op de soep, je drijft boven, ziet veel interessante mensen, maar de soep is anders dan jullie denken’.³⁵¹

Generatiegenoot Frans van Dongen (1922-2011) beschreef de trots die hij voelde om deel uit te maken van een ‘*corps d’elite*’. ‘Het mocht dan een weinig democratisch gevoel zijn’, concludeerde hij in 2009, ‘maar het was van betekenis’. Dat exclusieve karakter ‘droeg bij tot de onderlinge saamhorigheid in een dienst waar politieke benoemingen hoge uitzonderingen waren’.

---

³⁴⁶ Ibidem, 13-14.

³⁴⁷ Ibidem, 19.

³⁴⁸ vgl. Huys, *In opdracht van Hare Majesteit*, 83.

³⁴⁹ Bot, *Achteraf gezien*, 77.

³⁵⁰ Van Gorkom, *Door Europa en de wereld*, 18.

³⁵¹ Van Eekelen, *Sporen trekken*, 9.

Belangrijk was het perspectief dat lonkte. Al waren de mooiste posten niet voor iedereen weggelegd, de gedachte daar ooit nog eens te belanden ‘vergemakkelijkte de aanvaarding van de *ups-and-downs* in de carrière, van ongewenste plaatsingen en klimatologische of andere ongemakken’. Of zoals dat in *Parool* wat cynisch geparafraseerd werd: ‘de beloning die tot ver in de jaren tachtig iedere diplomaat voor de ontberingen in een of ander apeland stond te wachten, was onvermijdelijk het ambassadeursschap. Gebrek aan kwaliteit kon die promotie wel vertragen, maar nooit tegenhouden.’³⁵²

Hoewel van Dongen erkende dat de samensmelting van het diplomatenbestand met de Haagse ambtenaren pijnpunten oploste, zoals diplomaten die de aansluiting met Nederland totaal kwijtraakten door jarenlang verblijf in het buitenland, werd dat ‘betaald met verambtelijking en het verlies van veel van die corpsgeest’.³⁵³ Hij zag dat ook terug in uiterlijkheden zoals ‘het veel gesmade streepjespak’, waar hij juist veel waarde aan hechtte. Daarover botste hij met nieuwkomers, want ‘vooral degenen die afkomstig waren uit wat ik de ‘stal Pronk’ placht te noemen, vergaten vaak dat correcte kleding bij het afleggen of ontvangen van bezoeken een vorm van beleefdheid is die niet mag worden veronachtzaamd’. Een pak met das werd gezien als ‘ouderwets conservatisme’ terwijl het voor Van Dongen juist zonneklaar was ‘dat het dragen van een sporthemd en spijkerbroek bij een bezoek aan een hoge ambtenaar als beledigend wordt ervaren, omdat het inhield dat de gesprekspartner niet belangrijk genoeg werd gevonden om de moeite van het aantrekken van formele kleding te rechtvaardigen’.³⁵⁴

De schaalvergroting en bureaucrativering van het ministerie was op zich al reden genoeg voor ergernis. ‘Vergeleken met de toestand van 1950 bleek het departement fors uit de kluiten te zijn gewassen’, vond Fack toen hij halverwege de jaren zestig tijdelijk terugkeerde naar Den Haag. Het leek alsof ‘hier en daar ambtelijke potentatjes bezig waren geweest een eigen imperium op te bouwen’.³⁵⁵ Het is een klacht die in diverse verschijningsvormen terugkeert en nooit meer zou verdwijnen. Het ministerie groeide uit tot een modern bedrijf, inclusief boekhouders, managers en inspectierondes.

3.7 Studentikozeiteit

‘Het lijkt wel alsof ik door mijn studententijd achtervolgd wordt’, begint Jerome Heldring (1917-2013) in 1999 zijn vaste *NRC*-rubriek “*Dezer Dagen*”. Heldring, conservatief, liberaal en volgens zijn bewonderaars misschien wel de beste diplomaat die Nederland nooit heeft gehad, was als hoofd van de Leergang Buitenlandse Betrekkingen vanaf de jaren zeventig verantwoordelijk voor het klaarstomen van talloze jonge Nederlandse diplomaten. ‘Hij zette een geopolitiek dak op het buitenlands beleid’, aldus oud-minister en voormalig secretaris-generaal van de NAVO Jaap de

---

³⁵² Calzone en Damen, ‘Ambassadeur wordt echt vak’.

³⁵³ Van Dongen, *Van Timor naar Jakarta*, 207.

³⁵⁴ *Ibidem*, 210.

³⁵⁵ Fack, *Gedane zaken*, 124.

Hoop Scheffer.³⁵⁶

Afkomstig uit het milieu waar van oudsher gerekruteerd werd voor de Buitenlandse Dienst en decennialang bivakkerend in de sociale kringen waar de maatschappelijke voorhoede elkaar ontmoette, behoorden ook de ambtelijke top van BZ en diverse prominente diplomaten tot het netwerk van Heldring. Op 72-jarige leeftijd verbaasde hij zich over de levenslange studentikoziteit die hij daar tegenkwam. 'Ik ken leeftijdgenoten die hun studententijd nooit ontgroeid zijn en, wanneer zij aan het graf van een vriend een paar woorden moeten zeggen, alleen herinneren aan zijn exploten als student, alsof die man niet daarna nog een heel leven geleid heeft'.³⁵⁷

Heldring noemde geen namen, maar het is duidelijk dat hij – reünist bij Minerva – doelt op verenigingsgenoten uit zijn Leidse tijd. Gedurende zijn lange loopbaan bij de *NRC* ging hij regelmatig in op de connectie en de overeenkomsten tussen het ministerie van Buitenlandse Zaken en de corpora. Hij was een uitgesproken voorstander van de behoudende, regenteske bestuurscultuur die niet los te zien is van zijn afkomst.³⁵⁸ Hij had grote bedenkingen bij de bemoeienis met buitenlandse politiek door types die daar volgens hem niets te zoeken hadden. Deze 'revolutie van de kleine leiden' was een ongewenst gevolg van wat hij op zichzelf als een onvermijdelijke ontwikkeling zag: democratisering.³⁵⁹

Het is logisch dat veel diplomaten van traditionele snit Heldring als een richtinggevende intellectueel zagen die als geen ander kon verwoorden hoe beklagenswaardig het was dat gecompliceerde materie als de buitenlandse politiek nu mede bepaald werd door mensen die zich door emoties en utopische ideeën lieten leiden. Heldring ging daar in het defensief omdat hij de teloorgang van de regenten als iets treurigs beschouwde, een gevolg van 'plebejische elementen' die een 'patricische traditie' om zeep hielpen. Terwijl 'een op belangen gerichte, pragmatische traditie, voortgekomen uit regentendom, wars van ideologie' 'de enig juiste' was voor een land als Nederland.³⁶⁰

'Corpora zijn meestal niet geliefd in hun omgeving', opent *Dezer Dagen* op 28 januari 2010, 'zij zijn – het woord zegt het al, aparte lichamen, die zich van hun omgeving onderscheiden door eigen gebruiken, taal en humor. Ze worden vaak arrogant gevonden – al hoeft dat natuurlijk niet voor elk individueel lid van zo'n corps te gelden'.³⁶¹ Hoewel Heldring zelf de brug slaat van

---

³⁵⁶ Arlman, *De eeuw van J.L. Heldring*, 212-213.

³⁵⁷ J.L. Heldring, 'Dezer Dagen', in *NRC Handelsblad*, 31 augustus 1999.

³⁵⁸ Luns zag een helder verband tussen Heldrings standpunten en afkomst: 'Heldring is een voorbeeld hoe het bij iemand te merken is dat hij uit een goed nest komt. Zijn achtergrond als zoon van een patriciërsfamilie heeft veel invloed op zijn denkpatroon en wijze van optreden gehad.', in H.N. Boon e.a., *Dezer jaren. Buitenlands beleid & internationale werkelijkheid. Beschouwingen aangeboden aan J.L. Heldring bij diens afscheid als directeur van het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken* (Baarn 1982) 36.

³⁵⁹ J.L. Heldring, 'Dezer dagen – De revolutie van de kleine luiden', in *NRC Handelsblad*, 19 april 1975.

³⁶⁰ Boon e.a., *Dezer jaren. Buitenlands beleid & internationale werkelijkheid*, 68; overgenomen citaat van Heldring, uit *Haagse Post*, 10 december 1977.

³⁶¹ J.L. Heldring 'Dezer Dagen', in *NRC Handelsblad*, 28 januari 2010.

arrogantie in de corporale studentenwereld naar hetzelfde verschijnsel in ‘de echte wereld’ – ‘zo geldt Buitenlandse Zaken bij de andere departementen vaak als arrogant’ – laat het onderscheid dat hij aanbrengt niet expliciet blijken of Heldring onderschreef dat corporale studentencultuur rechtstreeks doorwerkte in de diplomatieke dienst. ‘Toevallig (of niet) zitten in het corps diplomatique nogal wat oud-leden van studentencorpora’, klinkt de voor tweeërlei uitleg vatbare observatie, ‘maar het is meer door zijn eigen cultuur dat dit departement zich onderscheidt van de andere’,³⁶²

Studentikoziteit is een aspect dat regelmatig terugkomt. De corporale sfeer die bij BZ dominant was, verwatert vanaf de jaren '70. Vanaf het moment dat de toonaangevers die functie verliezen, wordt de herinnering daaraan in leven gehouden door de opgetekende ervaringen en een schat aan anekdotische bewijslast die het beeld van het Nederlandse *corps diplomatique* van contour en kleur voorziet.

Hoe het er in de praktijk aan toe ging tijdens de nadagen van het *ancien regime* bij BZ werd in 1967 al eens opgetekend in de polemische proteststijl die Jan van de Berg hanteerde voor zijn politieke terreinverkenning van Nederland. ‘Leiden en Utrecht bepalen dus voor een groot deel het effen, gemanierde gezicht van de dienst, oude corpsgrappen worden tot in het oneindige herhaald, er wordt tot in het oneindige om gelachen, de toon is – zoals dat heet – bij voorkeur verneukeratief, in ieder geval ongeëngageerd, onserieus’, concludeerde Van de Berg over de 370 diplomaten die de dienst op dat moment telde. Van die 370 waren er 200 afgestudeerd als jurist en leverden Leiden (120) en Utrecht (70) inderdaad de meeste aspiranten af.³⁶³

De atmosfeer die Van den Berg had waargenomen haalt bij sommigen juist dierbare herinneringen naar boven. Lodewijk van Gorkom (1925-2012) spreekt in louter superlatieven over zijn eerste chef, die hem in de vijftiger jaren op het consulaat in Keulen altijd bij zich riep door op een belletje te drukken: ‘Zo, Van Gorkom, wat zie je er weer lullig uit, nog lulliger dan gisteren, ga zitten’.³⁶⁴ Vanaf 1966 was hij werkzaam op de ambassade in Thailand waar hij te maken kreeg met ambassadeur Berend Jan Slingenberg, ‘actief corpslid; dat is hij altijd gebleven’. Zo had de ambassadeur de gewoonte om tegen het middaguur – ‘we werkten van half acht tot half twee’ – zijn ondergeschikten te amuseren ‘met het zingen en citeren van scabreuze fragmenten uit zijn groenentoneel’.³⁶⁵

Voorzien van ‘een zekere vlotte bonhomie’ was zijn ‘niet-gemeende ruwe taal’ een terugkerend handelsmerk. Een gedetacheerde medewerker kreeg steevast de wind van voren: ‘g.v.d., Boeles, wat heb je weer een gekreukeld pak aan, kun je niet een fatsoenlijk pak aantrekken

---

³⁶² Ibidem.

³⁶³ Van den Berg, *De anatomie van Nederland*, 185.

³⁶⁴ Van Gorkom, *Door Europa en de wereld*, 17.

³⁶⁵ Ibidem, 109.

als je op de ambassade komt?'. Grapjes over de lokale bevolking beheerste Slingenberg ook als geen ander. 'Als we samen naar een nationaledagreceptie op een of andere ambassade waren geweest (...): 'Even gauw m'n handen wassen, al die vuile syphanden!'.³⁶⁶

Het voortgezette studentenleven bij Van der Klaauw was een meer onschuldige vorm van corpsgeest. Zoals zijn eerste jaren op het ministerie, waar hij zich vanaf 1954 met 'Atlantische en Europese veiligheidsvraagstukken' bezighield. Op dit kleine 'NAVO-bureau' zwaaide zijn Leidse jaargenoot Heike Kamerlingh Onnnes de scepter en er 'heerste een corpsachtige sfeer'. Verderop spreekt hij van een 'studentikoze sfeer', er staan 'oude houten meubels' en er hangt 'een affiche van het lustrum van de Leidse universiteit in 1905'. De drie heren koesterden deze setting 'en [we] verzetten ons tegen nieuwlichterij, zoals stalen bureaus'. Van der Klaauw, die zich onderaan de hiërarchische trap van dit trio bevond, 'moest aan het vergadertafeltje werken' en dat 'betekende dat ik elke dag mijn werk geheel klaar moest hebben, omdat ik niet over laden beschikte om iets in op te bergen!'.³⁶⁷ Jaren later betreurde hij in 1970 een tussentijds verlof in rook te zien opgaan – 'het was lustrum in Leiden' – maar hij moest direct door van zijn post in Brazilië naar de Verenigde Staten.³⁶⁸

Na zijn ministerschap (1977-81) zocht Van der Klaauw direct weer zijn toevlucht in de Buitenlandse Dienst. Hij werd ambassadeur in Brussel. Voor Van der Klaauw voelde de diplomatenwereld als een warm bad. Hij hield zich graag en het liefst alléén met politieke zaken bezig. Ontwikkelingssamenwerking trok hem niet en dat gold in eerste instantie ook voor het Directoraat Europese Samenwerking, daar zaten in zijn ogen – 'en dat waren de traditionele ogen van de Buitenlandse Dienst' – toch vooral technocraten.³⁶⁹

Van der Klaauw was de belichaming zijn van de traditionele diplomaat. Hij wilde tijdens zijn ministerschap (1977-1981) in geen geval die oude garde voor het hoofd stoten, want 'Van der Klaauw, historicus en diplomaat, houdt van continuïteit en tradities. 'Wat ik persé niet accepteer', zei hij in een interview op de middag van zijn beëdiging, 'is dat de oude traditionele garde ten gunste van nieuwe lichten wordt afgeschreven, omdat ze elitair en onbruikbaar zouden zijn'.³⁷⁰

Het studentikoze betrof vaak omgangsvormen die de buitenstaander niet direct thuis kan brengen, maar een logische voortzetting waren van het voortdurende laveren tussen ernst en spel die ook de studententijd kenmerkte. 'Dick had me altijd lichtelijk getikt toegeschenken', schrijft Kuethe over een dierbare collega met wie hij nauw had samengewerkt op de directie Verenigde Naties, 'als Dick je in de gangen ontmoette, kon hij je plotseling aan je revers vastgrijpen en je dicht naar zich toetrekken onder de uitroep: 'Zeg, weet jij wel dat jij een verdomd goeie vent bent.' Zo

---

³⁶⁶ Ibidem.

³⁶⁷ Van der Klaauw, *Een diplomatenleven*, 62.

³⁶⁸ Ibidem, 117.

³⁶⁹ Van der Klaauw, *Een diplomatenleven*, 192.

³⁷⁰ A. Salomonson, 'Buitenlands beleid kreeg bij Van der Stoel eigen profiel', in *NRC Handelsblad*, 21 december 1977.

iemand'.³⁷¹

Maar niet voor iedereen was duidelijk wanneer het nu menens was. Of omgekeerd, ontstond juist ergernis omdat de meest gruwelijke voorvallen er met een ironische kwinkslag vanaf kwamen. Het zou Luns na zijn aanvankelijke sterrenstatus steeds meer opbreken, want 'de meer serieuze Nederlanders – en die zijn in de meerderheid – konden steeds minder vrede hebben met wat zij als oppervlakkigheid en gebrek aan ernst beschouwden.'³⁷²

Hij was het pertinent oneens met de beschuldiging dat hij 'de wereldproblemen te luchtig zou hebben beschouwd', al erkende hij dat hij in zijn 'natuurlijke behoefte om de ernstige zaken te kruiden met een relativerende opmerking' soms te ver was gegaan. Luns vermoedde dat de oppositie hem prefereerde in de rol van een 'gekwelde man, een Atlas die zichtbaar gebukt ging onder het torsen van al het wereldleed', daar kon en wilde hij niet in mee gaan. Liever verwees hij naar een artikel uit de Britse *Times*, waar men refereerde aan zijn 'desire to play the gallery' en het feit dat zijn 'jokes and clowning have added a lighter touch to meetings that were badly in need of one'. Dat was een constatering die Luns zich graag liet aanleunen.³⁷³

3. 8 Epiloog

'Elk ambtenaarlijk organisme is zo taai en verzet zich uit gewoonte en gemakzucht zo hardnekkig tegen ingrijpende wijzigingen, dat de noodzakelijke democratisering van Buitenlandse Zaken slechts door een buitenstaander kan worden voltrokken.'³⁷⁴

De kern van waarheid in de stelling van Van Heuven Goedhart en de zijnen was er wel degelijk, moesten decennia later ook Boon en Schiff beamen. 'De romantiek maakte plaats voor zakelijkheid, maar niemand kan volhouden dat dat op de lange termijn geen goede zaak was.'³⁷⁵ Hoezeer de traditioneel ingestelde diplomaten ook tegen Luns hadden opgekeken, zijn sterke persoonlijkheid had innovatie in de weg gestaan. 'In feite is door Luns' lange aanblijven een gehele generatie van aankomende politici met belangstelling voor BZ en ook bepaalde ambtenaren die hem niet lagen, van het toneel weggedrukt', concludeerde Boon.³⁷⁶

Het zou te kort door de bocht zijn om de grote veranderingen die de Nederlandse diplomatie vanaf de Tweede Wereldoorlog doormaakte allemaal te laten samenvallen met de persoon Luns. Toch mag hij symbool staan voor het vooroorlogse diplomatenbestand en haar traditionele taakopvatting en dito cultuur. Feit is dat de meest ingrijpende koerswijzingen allen

---

³⁷¹Kuethé, *De eeuwige drenkeling*, 69.

³⁷²Boon, *Uitgevaren, thuisgevaren*, 105.

³⁷³M van der Plas, *Luns: 'Ik herinner mij...'*. *Vrijmoedige herinneringen van Mr. J.M.A.H. Luns* (Leiden 1971) 70-71.

³⁷⁴Van Heuven Goedhart e.a., *Democratisering van de Buitenlandse Dienst*, 21.

³⁷⁵Schiff, *Van Plein tot Apenrots*, 169.

³⁷⁶Boon, *Uitgevaren, thuisgevaren*, 104.

plaatsvonden na zijn vertrek.

De transformatie van BZ had een grillig verloop met zo nu en dan zichtbare mijlpalen. Zoals de uitbreiding van het ministeriele vastgoed dat meegroeide met het ambtenarenbestand. Dat ging in eerste instantie nogal chaotisch. 'In 1946 waren er 188 ambtenaren en in 1982 1700', rekende Schiff voor. De acht panden uit 1950 waren er in het begin van de jaren tachtig meer dan twintig geworden. Met alle ongemakken van dien: 'Er was een sterke concentratie in de Lange Houtstraat die, toen er halfstok moest worden gevlagd voor een overleden Nederlandse ambassadeur, een vlaggenzee vertoonde die eerder feestelijk aandeed dan rouw uitstraalde'.³⁷⁷

De latere verhuizing naar de Apenrots aan de Bezuidenhoutseweg in 1986, die bijna samenviel met de afronding van het integratieproject, was een grote stap. Van 'mooi en intiem' naar 'groot en lelijk', vond Rutten, al moest hij erkennen dat het alle afdelingen onder één dak wel een vooruitgang was.³⁷⁸ Voor Boon wogen de voordelen uiteindelijk wel op tegen de nadelen: 'In een konijnenhol was het eenvoudiger wegwijs worden dan in de gangen en trappen van een departement als dat van Buitenlandse Zaken. (...) Veel van de charme van de huidige onoverzichtelijkheid zal dan teloor zijn gegaan, maar de doelmatigheid moet het uiteindelijk winnen van wat te lang door sleur en gewoonte bleef gehandhaafd.'³⁷⁹ De overeenkomsten van die slotsom met de veranderingen in de Nederlandse diplomatieke cultuur mag gerust treffend worden genoemd.

---

³⁷⁷ Schiff, *Van Plein tot Apenrots*, 178.

³⁷⁸ Rutten, *Aan de wieg van Europa*, 178.

³⁷⁹ Boon, *Afscheidsaudiëntie*, 118.

CONCLUSIES

In dit onderzoek heb ik allereerst, vanuit historiografisch perspectief, het gebruik van diplomatieke memoires als cultuurhistorische bron in de context van *New Diplomatic History* geplaatst om daarna het nut en de noodzaak te bepleiten voor een specifieke Nederlandse casus. Voor een kruisbestuiving van cultuurhistorische, sociologische, antropologische en sociaalwetenschappelijke inzichten bieden memoires een dankbaar vertrekpunt en zij leggen bovendien bloot hoe het persoonlijke aspect dat in de historiografische traditie vaak een ondergeschikte rol vertolkte, ook in de diplomatie van grote betekenis was.

De persoonlijke verhalen maken tastbaar, zoals in het tweede hoofdstuk duidelijk werd, hoe het rekruteringsbeleid bij BZ tot na de Tweede Wereldoorlog zo ingericht was dat het vrijwel alleen voor gefortuneerde mannen uit de hoogste klassen mogelijk was binnen te treden. Uit wat de memoires prijsgeven over de periode voor de toetreding tot de diplomatieke dienst blijkt dat vaak een cruciale rol wordt toegekend aan deze vormende jaren.

Studentencorpora golden als logische en functionele tussenstations omdat zij dienden als voorportalen van de maatschappelijke elite. Hoe de socialisatie binnen de sociëteitsmuren doorwerkte in de latere carrière, hoe het daar gevormde netwerk later van pas komt en hoe het hiërarchische systeem met een op anciënniteit gebaseerde route naar de top ook de diplomatieke loopbaan van richting voorzag, kwam aan bod in het derde en laatste hoofdstuk. Getracht is om de veranderingen in habitus en persona van de Nederlandse diplomaat in de twintigste eeuw een gezicht te geven tegen de achtergrond van een democratiserende samenleving. Zoals de corporale dominantie in de studentenwereld langzamerhand afnam, maar in kleine kring in stand werd gehouden, kon die corporale sfeer in de diplomatieke dienst lange tijd voortbestaan.

De verhouding tussen het volk, haar volksvertegenwoordigers én haar vertegenwoordigers in den vreemde veranderde drastisch. De opkomst van massamedia, technologische vooruitgang die de omloopsnelheid van zowel informatie- als fysieke stromen naar nieuwe hoogtes stuwde; het droeg bij aan een onomkeerbare en complexe dynamiek die het diplomatieke bedrijf transformeerde. De voortschrijdende democratisering wijzigde de spelregels van het politieke proces. Een naar binnen gekeerde parlementaire traditie liep ten einde omdat volksvertegenwoordigers zich genoodzaakt zagen te appelleren aan een uitdijend electoraat. Op termijn werd daardoor de regenteske bestuursvorm van BZ onhoudbaar. Voor veel diplomaten gaf het aanleiding de traditionele diplomatieke praktijk te verdedigen, te reflecteren op haar transformatie of juist nostalgisch de herinnering levend te houden van hoe het er ooit aan toe ging. De memoires gelden in dat licht als apologie van een wereld die niet meer bestaat, maar ook als geboortegeschiedenis van de moderne diplomatie vanuit het perspectief van de oudste generatie.

Diplomatieke cultuur is niet los te zien van politieke cultuur. Diplomaten ervaren die verbinding doordat zij het beleid van de minister dienen. Die minister is sinds de Tweede Wereldoorlog steevast een partijpoliticus. Zo had de overgang van parlementarisme naar partijpolitiek ook binnen het ministerie zijn weerslag, hoezeer haar ambtenaren die realiteit aanvankelijk ook trachtten tegen te gaan, niet onder ogen wilden zien of ronduit betreurden. Het verklaart de hakken in het zand van de oude garde en zet ook de overgang in perspectief van een paternalistische naar een meer cynische houding onder de aanhangers van de regenteske bestuurscultuur.

Het staat als een paal boven water dat de aristocratische dominantie bij Buitenlandse Zaken tot na de Tweede Wereldoorlog bijdroeg aan een gevoel van kameraadschappelijkheid. Men kon van elkaar op aan en de stap naar de diplomatie was regelmatig een weerzien met oude studievrienden. Een gedeeld normen- en waardenpatroon, ironische levenshouding, standsbesef en het gevoel tot een *corps d'elite* te behoren waren belangrijke fundamenten in de traditionele cultuur bij BZ. De daaruit voortvloeiende taakopvatting resulteerde in veel gevallen tot een weinig assertieve dagtaak. Lange tijd was dat geen enkel probleem, omdat het strikte neutraliteitsbeleid gericht was op het in stand houden van de status quo. Vanaf de jaren zeventig leverde dat steeds meer frictie op, zeker als sociaaldemocraten hun intrede doen op het ministerie, er grootscheepse veranderingen in gang worden gezet en er een meer ideologische invulling aan het buitenlandbeleid wordt gegeven.

De functionaliteit van de aristocratische diplomatie, met nadruk op vormelijkheid en decorum, werkte omdat het eeuwenlang dé manier was om het internationale verkeer in goede banen te leiden. Het kon de aandacht op de inhoud houden, want alle logistieke en praktische zaken gingen volgens protocol. Het voorkwam verrassingen. Al het decorum en ceremonieel vertoon vond zijn oorsprong in een kosmopolitische aristocratische levensstijl. Het was deze groep die van oudsher de diplomatieke ambten bekleedde. Zij waren grootgebracht met de etiquettes en omgangsvormen die in de diplomatie gebruikelijk waren. Dat tot na de Tweede Wereldoorlog uit deze kringen gerekruteerd werd is in dat licht een logische gang van zaken. Het had lange tijd zonder al te veel problemen gefunctioneerd en bovendien speelde het diplomatieke gewoel zich vrijwel volledig af buiten het zicht van de meeste Nederlanders.

In de journalistieke perceptie van de diplomatie wordt het beeld omarmd van BZ als elitair bolwerk dat niet met de tijd mee wil gaan en daardoor steeds verder af komt te staan van de dagelijkse praktijk in Nederland. Het relatief grote aandeel adellijke diplomaten was daarbij een dankbaar doelwit. In een democratiserende samenleving die meritocratische principes ging omarmen vielen de diplomaten uit de toon. De norm veranderde, daardoor gingen voorheen geaccepteerde gebruiken hoe langer hoe meer tot de uitzonderingen behoren. Feit is dat het imago van de diplomatie decennialang onlosmakelijk verbonden bleef met hardnekkige stereotype

kenmerken.

Dat is terug te zien in de *reactive representations* van de diplomatie die, hoewel de moderne Nederlandse diplomatie in veel opzichten een radicale breuk met het verleden vormt, nog veelvuldig teruggrijpt naar de karakteristieken van de aristocratische 'microkosmos' om in een paar woorden de diplomatieke wereld te schetsen terwijl de praktijk inmiddels opgeschoven is. Anderzijds lieten diplomaten zich ook niet onbetuigd. Er kwam vanaf de late jaren zestig een dynamiek op gang waarbij diplomaten zelf ook actief de publiciteit gingen zoeken. Zij realiseerden zich dat via kranten en tijdschriften zich ook mogelijkheden voordeden om het publiek te informeren over de uitdagingen van het diplomatieke bestaan. Als een soort verdediging of poging tot dialoog die de strijd aanging met heersende stereotypes. Journalisten maakten hier gretig gebruik van omdat het ook voor hen kansen bood. De beroepsgroep die zich altijd had laten voorstaan op discretie leek van koers te wijzigen en begon openheid van zaken te geven in de hoop daarmee de gunst van publiek te verkrijgen.

Progressieve aanjagers van hervormingen binnen de Nederlandse diplomatie blijken in veel gevallen doortastende analyses te hebben afgeleverd van de tekortkomingen in de traditionele diplomatieke cultuur. Met name Struycken, die al voor de Tweede Wereldoorlog pleitte voor meer openheid van zaken en een einde aan de uitzonderingspositie van BZ, gaf blijk van visionaire ideeën. Veel van de door hem geformuleerde pijnpunten kwamen in de naoorlogse jaren aan de oppervlakte. Ook het Comité voor Actieve Democratie, dat in 1947 een rapport uitbracht waarin democratisering van de buitenlandse dienst als noodzakelijkheid geponeerd werd, getuigde van een vooruitziende blik. Die conclusie kan getrokken worden op basis van de memoires die de basis vormden van dit onderzoek. Het uitgangspunt was de vraag in hoeverre dat bronnencorpus licht kon werpen op de ontwikkeling van de Nederlandse diplomatieke cultuur vanaf de Tweede Wereldoorlog. De diplomatieke egodocumenten, die een dwarsdoorsnede bieden van zowel sympathisanten van democratisering als meer traditioneel georiënteerde diplomaten, bevestigen zowel de hoge drempels van het oude systeem als de dominante cultuur die grote overeenkomsten vertoonden met de corporale studentencultuur.

De conclusie dat de Nederlandse diplomatie tot ver na de Tweede Wereldoorlog een elitaire aangelegenheid was, waar vrijwel uitsluitend mannen van goede komaf – opvallend veel aristocraten en reünisten van corporale studentenverenigingen – met doorgaans conservatieve inslag zich mee bezig hielden, lijkt dan ook gerechtvaardigd. Diplomatie was, uitzonderingen daargelaten, op veel plekken tot in de late jaren zestig een zeer rustiek tijdverdrijf.

Anno 2021 is daar geen sprake meer van. Er mag met recht gesproken worden van een transformatie. Er heeft een overgang plaatsgevonden naar een moderne bedrijfsvoering en BZ is een groot bureaucratisch apparaat geworden. Dat wordt door zowel pleitbezorgers van modernisering als door nostalgische diplomaten van de oude stempel onderschreven. Er is

vermoedelijk niets dat de veranderingen van de afgelopen eeuw treffender symboliseert dan het feit dat er inmiddels boeken worden uitgebracht door echtgenoten van vrouwelijke topdiplomaten die de tijd doden met het optekenen van hun belevenissen.³⁸⁰

***

‘Hij kreeg mavo-advies, ook al verdiende hij beter. Zijn verkeerde afkomst was gewoon pech. Na de mavo ging hij door, met de hoogste cijfers, via de havo naar het vwo. Toen hij dan eindelijk mocht gaan studeren koos hij voor het verbreden van zijn horizon. Daarom sloot hij zich aan bij het Leidse studentenkorps [sic] Minerva – en niet bij een Marokkaanse of islamitische studentenvereniging. Na zijn studie ging hij naar de prestigieuze *École d’Administration* in Straatsburg. Daarna werd hij diplomaat voor Nederland, zijn land. Vijftien jaar lang werkte hij in onder meer Rusland, Afghanistan, Hongarije en als plaatsvervangend ambassadeur in Cuba. Door negen talen te spreken en met hart en ziel het belang van zijn land te behartigen, bouwde hij een internationaal netwerk op waar je u tegen zegt. Nu is hij Tweede Kamerlid. (...). Ik heb het over Achraf Bouali van D66.’³⁸¹

Wat NRC-columnist Zihni Özdil hier beschrijft is een succesvolle sprong over horden van exclusiviteit en coterieëndom. Bouali verschaftte zichzelf sociaal en cultuur kapitaal. Hij verdiepte zich in de spelregels, hij paste zich aan om succesvol te zijn op de velden waar hij zijn zinnen op had gezet. De tijden zijn veranderd. Het discours dat zich tachtig jaar geleden richtte op de emancipatie van de autochtone Nederlander, vertoont veel overeenkomsten met de wijze waarop men anno 2021 pleit voor radicale kansengelijkheid voor alle Nederlandse ingezetenen. Wat andermaal de status van democratisering als voortdurend proces bevestigt.

Diplomatieke memoires tonen ons een concreet decor waar deze ontwikkeling tegen afgezet kan worden zodat dit proces in al zijn gelaagdheid bij een specifieke beroepsgroep zichtbaar wordt. De onvermijdelijke kanttekening is dat ook de meritocratische samenleving een elite kent. Standsbesef is alleen niet langer gebaseerd op afkomst maar op diploma. Of beter gezegd, op het idee van zelf gecreëerd succes. Als met de integratie eind jaren tachtig een einde komt aan de diplomatie als *closed shop*, is dat niet noodzakelijk het een einde van de diplomatie als elitair bedrijf. Er is sprake van een andersoortige elite, een meritocratische elite. De meerwaarde van onderzoek dat zich richt op in- en uitsluitingsmechanismen en het gedrag van groepen die zich in hun status aangetast voelen krijgt zo een tijdloos aspect.

---

³⁸⁰ H. Vos, *Een fantastische tijd. Dagboek van een meereizend diplomaat* (Delft 2019).

³⁸¹ Zihni Özdil, ‘Praat je bekakt, dan ben je niet zwart genoeg’, in *NRC Handelsblad*, 25 juli 2020.

Aanbevelingen

Toekomstig onderzoek op basis van diplomatieke memoires zou in de Nederlandse context nog veel op kunnen leveren. In de eerste plaats omdat dat, afgezien van dit product en de zeer lezenswaardige bloemlezing van Bob de Graaff die mede de aanzet vormde voor mijn onderzoek, nog niet gebeurd is. Te denken valt aan een meer complete prosopografie waarin de netwerken van de memoireschrijvers volledig in kaart gebracht worden.

Inhoudelijk zie ik voor de memoires ook andere mogelijkheden die ik hier nagenoeg volledig buiten beschouwing heb gelaten. Zoals de rol van vrouwen in de Nederlandse diplomatie. Het gezinsleven en alle implicaties die het diplomatieke bestaan daarbij met zich mee bracht komen in vrijwel alle memoires aan bod. De beschreven studententijd zou ook op een andere manier tot nieuwe inzichten kunnen leiden. Daarbij denk ik aan manier waarop gereflecteerd wordt op het universitaire leven en de academische vorming. De *persona* van de professoren in de periode voor de grote toestroom naar de universiteiten is een actueel onderzoeksgebied waar memoires wellicht een bijdrage kunnen vormen uit onverwachte hoek.

Tot slot zie ik een rol weggelegd voor memoires in het actuele debat rond het Nederlandse koloniale verleden. Veel diplomaatschrijvers waren actief betrokken bij de afwikkelingen van de onafhankelijkheidsoorlog in Indonesië. Reflecties op de mentaliteit van de beleidsbepalers uit deze periode kunnen waardevolle inzichten opleveren.

BIBLIOGRAFIE

- Arlman, H., *De eeuw van J.L. Heldring (1917-2013). Een biografie* (Amsterdam 2018).
- Abbenhuis, M.M., *The art of staying neutral. The Netherlands in the First World War, 1914-1918* (Amsterdam 2006).
- Aerts, R., *Het aanzien van de politiek. Geschiedenis van een functionele fictie* (Amsterdam 2009).
- Alloul H., en M. Auwers, 'What is (New in) New Diplomatic History?', *Journal of Belgian History* 48 (2018) 112-122.
- Ammerlaan, R., *Het verschijnsel Schmelzer. Uit het dagboek van een politieke teckel* (Leiden 1973).
- Anderson, R., *British universities. Past and present* (Londen 2006).
- Auwers, M., 'Framed in times of democratization. The changing representation of Belgian diplomats in the newspaper press, 1890s-1930s', *Media History* (2020) 1-14, online publicatie via <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13688804.2020.1827379>
- Auwers, M., *The island and the storm. A social-cultural history of the Belgian diplomatic corps in times of democratization, 1885-1935* (niet gepubliceerde dissertatie; Antwerpen 2014).
- Auwers, M. en N. Biltekin, 'Remembering personal heroism in times of democratization: some thoughts about the functionality of Belgian and Swedish diplomatic memoirs', *Transnational Subjects: History, Society and Culture* 2 (2012) 95-103.
- Auwers, M. en N. Biltekin, 'La diplomatie en mémoires. Étude sur les mémoires de diplomates belges et suédois du XXe siècle', in L. Badel, G. Ferragu, S. Jeannesson en R. Meltz (red.), *Écrivains et diplomats. L'invention d'une tradition XIXe-XXIe siècles* (Parijs 2012) 181-192.
- Babík, M., *The poetics of international politics. Fact and fiction in narrative representations of world affairs* (Abingdon 2019).
- Badel, L., G. Ferragu, S. Jeannesson en R. Meltz (red.), *Écrivains et diplomats. L'invention d'une tradition XIXe-XXIe siècles* (Parijs 2012).
- Baehr, P.R. e.a., *Elite en buitenlandse politiek in Nederland. Een onderzoek naar de structuur, houdingen en opvattingen van de Nederlandse buitenlands-politieke elite* (Den Haag 1978).
- Baldi, S. en P. Baldocci, *Through the diplomatic looking glass. Books published by Italian diplomats since 1946* (2007) (e-book via <http://baldi.diplomacy.edu/italy/diplomaticglass.htm>).
- Baggerman, A. en R. Dekker, "'De gevaarlijkste van alle bronnen". Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven', *TSEG/ Low Countries Journal of Social and Economic History* 1 (2004) 3-22.
- Barkman, C.D., *Ambassadeur in Athene. 1969-1975, van dictatuur tot democratie* (Den Haag 1984).
- Barkman, C.D., *Bestemming Jakarta. Het herstel der Nederlands-Indonesische betrekkingen*, (Amsterdam 1993).
- Barkman, C.D. en H. de Vries-van der Hoeven, *Een man van drie levens. Biografie van diplomaat, schrijver, geleerde Robert van Gulik* (Amsterdam 1993).

- Baudet, F., *Voordracht uitgesproken ter gelegenheid van de presentatie van Van Timor tot Jakarta* (23 april 2009) 1-3 (via https://www.researchgate.net/profile/Floribert_Baudet).
- Berg, J. van den, *De anatomie van Nederland. Deel een* (Amsterdam 1967).
- Berridge, G.R., *Diplomacy. Theory and practice* (Basingstoke 2002; 2nd edition).
- Beus, J.G. de, *In Rusland. Momentopnamen en perspectieven* (Haarlem 1963).
- Beus, J.G. de, *Morgen, bij het aanbreken van de dag. Nederland driemaal aan de vooravond van oorlog* (Rotterdam 1977).
- Beyen, J.W., *De zin van het nutteloze. Rarekiek van de 19e eeuwse jaren der 20ste eeuw* (Rotterdam 1970).
- Beyen, J.W., *Het spel en de knikers. Een kroniek van 50 jaren* (Rotterdam 1968).
- Bibeb (E.M. Lampe-Soutberg), *Bibeb & VIP's* (Amsterdam 1965).
- Bleich, A., *De stille diplomaat. Max van der Stoel, 1924-2011* (Amsterdam 2018).
- Bloemendal, A., 'Between dinner table and formal diplomacy: Ernst van der Beugel as an unofficial diplomat for an Atlantic community', *New Global Studies* 8 (2014) 103-119.
- Bloemendal, A., *Reframing the diplomat. Ernst van den Beugel and the Cold War Atlantic Community* (Leiden 2018).
- Boon, H.N., *Afscheidsaudiëntie. Tien studies over de diplomatieke praktijk* (Rotterdam 1976).
- Boon, H.N., *Bagatellen uit de Diplomatieke Dienst. Herinneringen van 35 jaar Buitenlandse Zaken* (Rotterdam 1972).
- Boon, H.N., *Uitgevaren, thuisgevaren. Schetsen en silhouetten uit het leven buitengaats en binnenboord* (Rotterdam 1978).
- Boon, H.N. e.a., *Dezer jaren. Buitenlands beleid & internationale werkelijkheid. Beschouwingen aangeboden aan J.L. Heldring bij diens afscheid als directeur van het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken* (Baarn 1982)
- Bot, B., *Achteraf bezien. Memoires van een diplomaat en politicus* (Amsterdam 2016).
- Broeder, L. en M. Polak, 'Buitenlandse Zaken. Gesprek met Mr. Max van der Stoel', *De Gids* 170 (2007) 1202-1215.
- Brom, G., *De omkeer in 't studenteleven* (Delft 1923).
- Brom, G., 'Het geslacht van Klikspaan', *De Gids* 86 (1922) 487-499.
- Bruner, J. 'The narrative construction of reality', *Critical Inquiry* 18 (1991) 1-21.
- Buma, D., *Donderdag komt de koerier. De kleurrijke levensreis van een diplomatenvrouw* (Amsterdam 2000).
- Burgt, M. van der, R. Slangen en M. van der Weerd, 'De Nijmeegse studenten in bezettingstijd' in idem e.a., *Tot hier en niet verder! De RK Universiteit in oorlogstijd* (Nijmegen 1993).
- Buwalda, P., *De laatste vlag gestreken. Een persoonlijke herinnering aan Djakarta: 17 augustus 1960* (Amsterdam 2002).

- Buwalda, P., *Diplomatiek dagboek Moskou* (Den Haag 1992).
- Buwalda, P., 'Respons Piet Buwalda. Nederlandse Buitenlandse Dienst géén gesloten bolwerk', *Internationale Spectator* 63 (2009) 461.
- Caldwell, D. en W.G. Hocking, 'Jet lag: a neglected problem of modern diplomacy?', *The Hague Journal of Diplomacy* 9 (2014) 281-295.
- Caljé, P., 'Introvert engagement. Student en politiek in de tweede helft van de negentiende eeuw', in L.J. Dorsman en P.J. Knegtman (red.), *Stille wijkplaatsen. Politiek aan de Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum 2006) 13-25.
- Craig, G.A., 'The historian and the study of International Relations', *The American Historical Review* 88 (1983) 1-11.
- Constantinou, C.M., P. Kerr en Paul Sharp (red.), *The SAGE Handbook of Diplomacy* (Croydon 2016).
- Coolsaet, R. 'Diplomatie en de tijdbreuk', *Internationale Spectator* 51 (1997) 527-533.
- Dam, N. en J. Keulen, *De vrede die niet kwam. Twintig jaar diplomatie in het Midden-Oosten* (Amsterdam 1998).
- Dauids, S. 'Tussen Plein en Oudemanhuispoort', *De Nieuwe Stem* 3 (1948) 44-49.
- Deibel, T.L., 'Teaching foreign policy with memoirs', *International Studies Perspectives* 3 (2002) 128-138.
- Der Derian, J., *On diplomacy. A genealogy of Western estrangement* (Oxford 1987).
- Dierikx, M.L.J., 'Beyond the records: paper, memory and fiction', in idem (red.), *Diplomacy and development. Proceedings of the 10th international conference of editors of diplomatic documents* (Den Haag 2010), 93-100.
- Dierikx, M.L.J., 'Policy versus practice. Behind the scenes in Dutch Development Aid, 1949-1989', *The International History Review* 39 (2017) 638-653.
- Dingemans, H.H., *Bij Allah's bureu* (Rotterdam 1973).
- Ditzhuyzen, R.E. van e.a., *Tweehonderd jaar ministerie van Buitenlandse Zaken* (Den Haag 1998).
- Dongen, F. van, *Van Timor naar Jakarta. Bestuursambtenaar in diplomatieke dienst* (Amsterdam 2009).
- Dronkers, J., *De maatschappelijke relevantie van hedendaagse Nederlandse adel* (Amsterdam 2000).
- Dronkers, J., en F.N. Stokman (red.), *Nederlandse elites in beeld. Rekrutering, samenhang en verandering* (Deventer 1984).
- Dronkers, J., en H. Schijf, 'Van de publieke naar de culturele of economische sector? Een vergelijking tussen de Nederlandse adel en het patriciaat in de twintigste eeuw', *Virtus. Jaarboek voor Adelsgeschiedenis* 11 (2004) 104-117.
- Dronkers, J. en S. Hillege, 'Het lidmaatschap van besturen van drie verschillende studentenverenigingen (Corps, RK, SSR) tussen 1920 en 1960 en de toegang tot de Nederlandse elites tussen 1960 en 1980', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 24 (1997) 253-267.

- Durrell, L., *Esprit de corps. Sketches from diplomatic life* (Londen 1957).
- Ebben, M., en L. Sicking, 'Nieuwe diplomatieke geschiedenis van de premoderne tijd. Een inleiding', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 127 (2014) 541-552.
- Eekelen, W. van, *Sporen trekken door strategische jaren* (Den Haag 2000).
- Egerton, G., 'Politics and autobiography: political memoir as polygenre', *Biography* 15 (1992) 221-242.
- Egerton, G. (red.), *Political Memoir. Essays on the politics of memory* (Londen 1994).
- Erlandsson, S. 'Off the record: Margaret van Kleffens and the gendered history of Dutch World War II diplomacy', *International Feminist Journal of Politics* 21 (2019) 29-46.
- Essen, R. van, 'Een voorschot op een plaats in de geschiedenis. De politieke autobiografie', *Biografie Bulletin* 15 (2005) 15-25.
- Fack, R., *Gedane zaken. Diplomatieke herinneringen* (Amsterdam 1984).
- Fasseur, C., 'Hemelse godin of melkgevende koe: de Leidse Universiteit en de Indische ambtenaarsopleiding 1825-1925', *BMGN – Low Countries Historical Review* 103 (1988) 209-224.
- Feith, P., *Met het oog op vrede. De ervaringen van een internationale crisisdiplomaat* (Amsterdam 2014).
- Fennema, M., *Goed fout. Herinnering van een meeloper* (Amsterdam 2015).
- Fennema, M. en H. Schijf (red.), *Nederlandse elites in de twintigste eeuw. Continuïteit en verandering* (Amsterdam 2004).
- Fennema, M. en E. Heemskerk, *Nieuwe netwerken. De elite en de ondergang van de nv Nederland* (Amsterdam 2008).
- Finney, P., 'Hayden White, international history and questions too seldom posed', *Rethinking History* 12 (2008) 103-123.
- Fullbrook, M. en U. Rublack, 'In relation: the 'social self' and ego-documents', *German History* 28 (2010) 263-272.
- Gaag, J. van der, *Vrijgevochten. Verzetsstrijder en diplomaat* (Naarden 1984).
- Galen Last, A.J. van, *Diplomaten, consuls en tolken. De 'buitenlandse dienst' van Nederland 1814-1946* (Leiden 2021).
- Gids van het Departement van Buitenlandse Zaken en de Buitenlandse Dienst* (1953).
- Gienow-Hecht, J.C.E., 'On the division of knowledge and the community of thought: culture and international history', in J.C.E. Gienow-Hecht en F. Schumacher (red.), *Culture and international history* (New York 2004) 3-26.
- Gietman, C. 'Nederland's Patriciaat. Een geschiedenis', in D.C. de Clercq (red.), *Nederland's Patriciaat. 95e jaargang* (Hilversum 2018), ix-xviii.
- Gijzen, M., A. Helman en M. Mourik (red.), *Per diplomatieke koerier. Proza en poëzie van Nederlandse en Belgische diplomaten* (Amsterdam 1965).

- Gorkom, L. van, *Door Europa en de wereld. Een trektocht in Buitenlandse Dienst* (Amsterdam 2009).
- Gossman, L., 'Anecdote and history', *History and Theory* 42 (2003) 143-168.
- Goudoever, A., 'Nederlandse diplomaten rond Rusland en het bolsjewisme', in J. Driessen, M. Jansen en W. Roobol (red.), *Rusland in Nederlandse ogen. Een bundel opstellen* (Amsterdam 1986), 152-162.
- Gram-Skjoldager, K., 'Bringing the diplomat back in. Elements of a New Historical Research Agenda', *Robert Schuman Centre for Advanced Studies / European University Institute Working Paper* (2011) 1-22.
- Gram-Skjoldager, K., 'Never talk to strangers? On historians, political scientists and the study of diplomacy in the European Community/European Union', *Diplomacy & Statecraft* 22 (2011) 696-714.
- Graaff, B.G.J. de, *Het belang van de anecdote in diplomatenmemoires voor de historische kennis van de buitenlandse dienst* [geannoteerde versie van de jaarlijkse historische lezing op Ministerie van Buitenlandse Zaken, uitgesproken op 9 juni 2005] 1-24 (online via <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/308743>).
- Graaff, B.G.J. de, '*Kalm temidden van woedende golven*'. *Het ministerie van Koloniën en zijn taakomgeving, 1912-1940* (Den Haag 1997).
- Graaff, B.G.J. de, 'Kijken of doen. De anecdote in de memoires van Nederlandse diplomaten', *Biografie Bulletin* 15 (2005) 9-14.
- Graaff, B.G.J. de, D. Hellema en B. van der Zwan, *De Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2003).
- Graaff, B.G.J. de en D. Hellema (red.), *Instrumenten van buitenlandse politiek. Achtergronden en praktijk van de Nederlandse diplomatie* (Amsterdam 2007).
- Graaff, B.G.J. de en E. Locher-Scholten, *J.P. Graaf van Limburg Stirum, 1873-1948. Een tegendraads diplomaat* (Zwolle 2007).
- Groskamp-Ten Have, A., *Hoe hoort het eigenlijk* (Amsterdam 1939).
- Grunberg, A., *Het aapje dat geluk pakt* (2^e druk; Amsterdam 2005).
- Haan, I. en H. te Velde, 'Vormen van politiek. Veranderingen van de openbaarheid in Nederland 1848-1900', *BGMN – Low Countries Historical Review* 111 (1996) 167-200.
- Hagendijk, R., *Het studentenleven. Opkomst en verval van de traditionele studentenkultuur* (Amsterdam 1980).
- Hampton, T., 'Literary diplomacy: the margins of representation', *Diplomatica* 1 (2019) 26-32.
- Happe, K., *Mensen maken verschil. Persoonlijke perspectieven uit de bezettingstijd in Nederland*, [Cleveringarede, uitgesproken op 26 november 2019 te Leiden] 1-9.
- Hazelhoff Roelfzema, E., *Soldaat van Oranje, '40-'45* (Den Haag 1971).
- Heldring, J.L. (red.) *Moraal en buitenlandse politiek*
- Hellema, D., *Nederland in de wereld. De buitenlandse politiek van Nederland* (5^e druk; Houten 2014).

- Hellema, D., B. Zeeman en B. van der Zwan (red.), *De Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken in de twintigste eeuw* (Den Haag 1999).
- Heuven Goedhart, G.J. van (e.a.), *Democratisering van de Buitenlandse Dienst* (Amsterdam 1947).
- Henssen, E.W.A. (red.), *Het Corps als Koninkrijk. 150 jaar Delftsch Studenten Corps* (Hilversum 1998).
- Hillege, S. en M. Fennema, 'Studentencorpora en elitevorming', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 19 (1992) 96-117.
- Hofland, H.J.A., *Tegels lichten of ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten* (Amsterdam 1972).
- Hucker, D. 'International history and the study of public opinion: towards methodological clarity', *The International History Review* 34 (2012) 775-794.
- Huydecoper van Nigtevecht, J.L.R., *Nieuw-Guinea: het einde van een koloniaal beleid* (Den Haag 1990).
- Huys, T., *In opdracht van Hare Majesteit. Diplomaat in crisistijd* (Weert 1994).
- Huyskens, P. en J.M.A.H. Luns, *Geloof u mij, het was een genoeg* (Amsterdam 1988).
- Idenburg, P.J.A., 'Buitenlands beleid nieuwe stijl', *Anti-Revolutionaire Staatkunde* 40 (1970) 116-130.
- Insinger, J.H.O., *De achterkant van de diplomatie* (Baarn 1986).
- Jackson, P., 'Pierre Bourdieu, the 'cultural turn' and the practice of international history', *Review of International Studies* 34 (2008) 155-181.
- Janssen, J. en P. Voestermans, *Studenten in beweging. Politiek, universiteit en student* (Nijmegen 1984).
- Jonkman, P.H.J., 'De Buitenlandse Dienst onder vuur', *Socialisme en Democratie* 12 (1974) 557-563.
- Jurriaanse, M.W., *De Nederlandse Ministers van Buitenlandse Zaken, 1813 – 1900* (Den Haag 1974).
- Keats-Rohan, K.S.B., 'Biography, identity and names: understanding the pursuit of the individual in prosopography', in idem (red.), *Prosopography approaches and applications. A handbook* (Oxford 2007) 139-181.
- Kemseke, P. van (red.), *Diplomatieke cultuur* (Leuven 2000).
- Kersten, A.E., *Buitenlandse Zaken in ballingschap. Groei en verandering van een ministerie, 1940-1945* (Alphen aan den Rijn 1981).
- A.E. Kersten, 'J.H.O. Insinger, De achterkant van de diplomatie', *BMGN - Low Countries Historical Review* 103 (1988), 305-306.
- Kersten, A.E., *Luns. Een politieke biografie* (Amsterdam 2010).
- Kets, A., M. Lenders en O. Praamstra (red.), *Klikspaan: Studentenschetsen*, Studieuitgave Deel I (Den Haag 2002).

- Kikkert, J.G., *De wereld volgens Luns* (Utrecht 1992).
- Klaauw, C.A. van der, *Een diplomatenleven* (Amsterdam 1995).
- Kleffens, E.N. van, *Belevenissen I, 1894-1940* (Alphen aan den Rijn 1980).
- Kleffens, E.N. van, *Belevenissen II, 1940-1958* (Alphen aan den Rijn 1983).
- Korthals Altes, E., *Mens of marionet. Waarom verlaat een ambassadeur de Buitenlandse Dienst. Het conflict tussen gehoorzaamheid en geweten* (Amsterdam 1987).
- Kreiwirth, 'Merely telling stories? Narrative and knowledge in the human sciences', *Poetics Today* 21 (2000) 293-318.
- Krol, R.A., 'Discordia. De historicus als verleider', *Groniek* 204 (2014) 353-360.
- Kuethé, R., *De eeuwige drenkeling en andere waargebeurde verhalen* (Amsterdam 2013).
- Kuethé, R., *Het badpak van mevrouw Bos. Enerverende ontmoetingen* (Amsterdam 2017).
- Kuiper, Y., 'Naar een antropologie van adellijke identiteitsvorming. Een beschouwing over Ursula den Tex, *Anna baronesse Bentinck 1902-1989*, Een vrouw van stand', *Virtus. Jaarboek voor Adelsgeschiedenis* 10 (2003) 165-184.
- Kuijk, O. en M. Deelen, *Bepaaldelijk... Luns* (Amsterdam 1965).
- Leenders, G., 'Bolwerk van de oude adel? Een kwantitatieve benadering van de adellijke vertegenwoordiging in het Belgische diplomatieke korps (1840-1940)', *BMGN – Low Countries Historical Review* 131 (2016) 52-76.
- Leerssen, J., 'The rhetoric of national character: a programmatic survey', *Poetics Today* 21 (2000) 267-292.
- Lepeltak, T., *Meer zeg ik niet* (Amsterdam 2005).
- Linthorst Homan, J., 'Wat zijt ghij voor een vent'. *Levensherinneringen* (Assen 1974).
- Locher-Scholten, E., "Gelukkig heb ik tenminste mijn eigen zilver meegebracht.' Adellijk zelfbesef bij mr. J. P. graaf Van Limburg Stirum (1873–1948)', in *Virtus, Jaarboek voor adelsgeschiedenis* 20 (2013) 108–126.
- Maar, R. van der, 'Keukengeheimen van een Amerikaanse diplomaat', *Internationale Spectator* 66 (2012) 51-52.
- Maar, R. van der, 'Repliek Rimko van Maar. Dagboeken vormen de basis', *Internationale Spectator* 66 (2012) 158.
- Maar, R. van der en H. Meijer, *Herman van Roijen, 1905-1991. Een diplomaat van klasse* (Amsterdam 2013).
- Mascuch, M., R. Dekker en A. Baggerman, 'Egodocuments and history: a short account of the *longue durée*', *The Historian* 78 (2016) 11-56.
- Melissen (red.), *Raderwerk van de internationale politiek* (Assen 1999).
- Meulen, D. van der, *Hoort gij de donder niet? Begin van het einde der Nederlandse gezagvoering in Indië. Een persoonlijke terugblik* (Franeker 1977).

- Meulen, D. van der, *Mijn weg naar Arabië en de Islaam* (Amsterdam 1954).
- Moes, J., *Onder aristocraten. Over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland, 1848-1914* (Hilversum 2012).
- Montijn, I., *Hoog geboren. 250 jaar adellijk leven in Nederland* (Amsterdam 2012).
- Montijn, I., *Leven op stand, 1890-1940* (Amsterdam 1998).
- Mori, J., *The culture of diplomacy. Britain in Europe, c. 1750-1830* (Manchester 2010).
- Mori, J., 'The state of the art. The way of the future', *Diplomatica* 1 (2019) 5-12.
- Mösslang, M en T. Riotte (red.), *The diplomats' world. A cultural history of diplomacy, 1815-1914* (Oxford 2008).
- Munk, K., 'Meneer de ambassadeur', *HP/De Tijd* (16 mei 2008) 42-46.
- Nederbragt, J.A., *Herinneringen. Oud en nieuw uit het boek mijner gedachtenis* (Den Haag 1950).
- Nederbragt, J.A., *Jeruzalem indien ik u vergete...* (Den Haag 1953).
- Neumann, I.B., 'The English School on diplomacy: scholarly promise unfulfilled', *International Relations* 17 (2003) 341-369.
- Neumann, I.B., 'To be a diplomat', *International Studies Perspective* 6 (2005) 72-93.
- Niezing, H., 'De Nederlandse diplomaat: adel of niet-adel. Een incompleet stukje sociale kaart van Nederland', *Trans-aktie* 1 (1972).
- Otte, T.G., 'Outdoor relief for the aristocracy? European nobility and diplomacy, 1850-1914' in M. Mösslang en T. Riotte (red.), *The diplomats' world. A cultural history of diplomacy, 1815-1914* (Oxford 2008) 23-58.
- Otten, F.J.M., *Gids voor de archieven van de ministeries en de Hoge Colleges van Staat, 1813-1940* (Den Haag 2004).
- Otterspeer, W., *Het bolwerk van de vrijheid. De Leidse universiteit in heden en verleden* (Leiden 2008).
- Oudendijk, W.J., *Ways and by-ways in diplomacy* (Londen 1939).
- Pauw van Wieldrecht, A., *Borduursels buiten het stramien* (Amsterdam 1994).
- Pauw van Wieldrecht, A., *Vin-je dat we een hoed op moeten? Persoonlijke herinneringen aan een bijna vervlogen levensstijl* (Amsterdam 2003).
- Pelegrinus (Rutgers, P.S.J.), *Voor Buitenlandse Zaken met de koffers op stap. Soms tijds ondiplomatieke herinneringen* (Rotterdam 2000).
- Plas, M. van der, *Luns: 'Ik herinner mij...' .Vrijmoedige herinneringen van Mr. J.M.A.H. Luns* (Leiden 1971).
- Pekelder, J., 'Onze laatste man in Oost-Berlijn', *Internationale Spectator* (2012) 161-162.
- Pekelder, J. R. Raben en M. Segers (red.), *De wereld volgens Nederland. Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015).

- Poldervaart, C.D. (red.), *Het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken ter gelegenheid van de officiële opening van het nieuwe Departementsgebouw door H.M. Koningin Beatrix op 7 mei 1985* (Den Haag 1985).
- Quack, H.P.G., *Herinneringen uit de levensjaren van H.P.G. Quack, 1834-1914* (2^e druk; Amsterdam 1915).
- Raalte, F. van, *De wereld als werkplaats* (Nijkerk 1986).
- Rak, J., 'Are memoirs autobiography? A consideration of genre and public identity', *Genre* 37 (2004) 483-504.
- Reiding, H., 'Vrouwen in de Nederlandse diplomatie', *Internationale Spectator* 63 (2009) 332-333.
- Riemens, M.J., *De passie voor vrede. De evolutie van de internationale politieke cultuur in de jaren 1880-1940 en het recipiëren door Nederland* (Groningen 2005).
- Riemens, M.J. (red.), *'Majesteit, u kent het werkelijke leven niet'. De oorlogsdagboeken van minister van Buitenlandse Zaken mr. E.N. van Kleffens* (Nijmegen 2019).
- Righart, H., *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995).
- Roberts, G., 'History, theory and the narrative turn in IR', *Review of International Studies* 32 (2006) 703-714.
- Rooy, P. de, "'Kapitalist moet je geloof ik niet zijn". Over de heruitvinding van de student in de jaren zestig', in L.J. Dorsman en P.J. Knegtman (red.), *Stille wijkplaatsen. Politiek aan de Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum 2006) 97-106.
- Rooy, P. de, *Ons stipje op de wereldkaart. De politieke cultuur van modern Nederland* (Amsterdam 2014).
- Rutten, C., *Aan de wieg van Europa en andere Buitenlandse Zaken. Herinneringen van een diplomaat* (Amsterdam 2005).
- Scott-Smith, G., 'Edges of diplomacy: literary representations of the (honorary) consul and the public-private divide in diplomatic studies', *New Global Studies* 11 (2017) 133-150.
- Scott-Smith, G., *Ghosts in the machine? Ernst van der Beugel, the transatlantic elite, and the 'New Diplomatic History'* [oratie; Leiden] 5 oktober 2009.
- Scott-Smith, G. en K. Weisbrode, 'Editorial', *Diplomatica* 1 (2019) 1-4.
- Scheffers, J., *Ambassadeur in Zagreb, 1994-1998* (Den Haag 1999).
- Scheffers, J., *Een leven zoals bedoeld* (Bodegraven 2018).
- Schiff, E.L.C., *Van Plein tot Apenrots. Ambtenaar in Buitenlandse Dienst* (Amsterdam 2005).
- Schoemaker, I., *Op haar post. In gesprek met vrouwelijke topdiplomaten* (Amsterdam 2009).
- Schneiders, A.L. 'Als stikstof in de lucht', in *Hollands Maandblad* 35 (1994) 22-26.
- Secker, W.P., *Heren van stand: de Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken, 1848-1981. Doorlichting van een politieke elite* (Leiden 1981).

Secker, W.P., *Ministers in beeld. De sociale en functionele herkomst van de Nederlandse ministers (1848-1990)* (Leiden 1991).

Schijf, H., J. Dronkers en J. van den Broek-George, 'Recruitment of members of Dutch noble and high-bourgeois families to elite positions in the 20th century', *Social Science Information* 43 (2004) 435-475.

Sharp, P., *Diplomatic Theory of International Relations* (Cambridge 2009).

Smit, C. *Diplomatieke geschiedenis van Nederland. Inzonderheid sedert de vestiging van het koninkrijk* (Den Haag 1950).

Staden, A. van, *Over de studie van de diplomatieke geschiedenis* [oratie; Leiden] 23 juni 1978.

Stark, J., 'British and American diplomatic memoirs as factual narratives: a resource for the linguistic and cultural analysis of the specialised domain of diplomacy', *ILCEA* 31 (2018) 1-16 (online via <http://journals.openedition.org/ilcea/4680>).

Steenhuis, P.H., *De rode ambassadeur. De twintigste eeuw door de ogen van Coen Stork* (Amsterdam 2012).

Steiner, Z., 'Beyond the Foreign Office papers: the making of an international historian', *The International History Review* 39 (2017) 546-570.

Steiner, Z., 'On writing international history: chaps, maps and much more', *International Affairs* 73 (1997) 531-546.

Steiner, Z., 'The diplomatic life: reflections on selected British diplomatic memoirs written before and after the Great War', in G. Egerton, (red.), *Political Memoir. Essays on the politics of memory* (Londen 1994), 167-188.

Steiner, Z., *The Foreign Office and Foreign Policy, 1898-1914* (Cambridge 1969).

Steiner, Z. (red.), *The Times survey of foreign ministries of the world* (Londen 1982).

Stienen, P., *Dromen van een Arabische lente. Een Nederlandse diplomate in het Midden-Oosten* (Amsterdam 2008).

Stikker, D.U., *Memoires. Herinneringen uit de lange jaren waarin ik betrokken was bij de voortdurende wereldcrisis* (Den Haag 1966).

Struycken, A.A.H., *Het bestuur der buitenlandsche betrekkingen. Een staatsrechtelijk en politiek vraagstuk* (1918).

Tamse, C.A., 'De diplomatieke revolutie van 1919 en de omslag in de internationale politieke cultuur', *Groniek* 137 (1997) 443-456.

Tamse, C.A., *Jhr. Mr. A.W.L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer. Herdenkingsrede uitgesproken op de Borg Verhildersum* (z.p.; 1988).

Telders, B.M., 'William J. Oudendijk, Ways and by-ways in diplomacy. - London, Peter Davies, 1939' *De Gids* 104 (1940) 253-255.

Tuyl van Serooskerken, H.P. van, *The Netherlands and World War I. Espionage, diplomacy and survival* (Leiden 2001).

Udink, B., *Achter Mekka* (Amsterdam 1990).

- Udink, B., *Allah & Eva* (Amsterdam 2006).
- Velde H. te, 'Egodocumenten en politieke cultuur', in Aerts, R., J. de Jong en H. te Velde, *Het persoonlijke is politiek. Egodocumenten en politieke cultuur* (Hilversum 2002) 9-32.
- Velde, H. te, 'Politieke cultuur en politieke geschiedenis', *Groniek* 137 (1997) 391-401.
- Velde, H. te, *Stijlen van leiderschap. Persoon en politiek van Thorbecke tot den Uyl* (Amsterdam 2002).
- Verboven, K., M. Carlier en J. Dumolyn, 'A short manual to the art of prosopography', in K.S.B. Keats-Rohan (red.), *Prosopography approaches and applications. A handbook* (Oxford 2007) 35-70.
- Viktorin, C., J.C.E. Gienow-Hecht, A. Estner en M.K. Will, 'Introduction: beyond marketing and diplomacy. Exploring the historical origins of nation branding', in idem (red.), *Nation branding in modern history* (New York 2018) 1-26.
- Vollenhoven, M.W.R. van, *Memoires. Beschouwingen, belevenissen, reizen en anecdoten* (Brussel 1946).
- Vos, H., *Een fantastische tijd. Dagboek van een meereizend diplomaat* (Delft 2019).
- Vredenburg, H.F.L.K., van, *Den Haag antwoordt niet. Herinneringen van jhr. mr. H.F.L.K van Vredenburg* (Leiden 1985).
- Waldeck, P., *Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826]. Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken* (Nijmegen 2017).
- Walsum, P. van, *Verder met Nederland. De kritische terugblik van een topdiplomaat* (Amsterdam 2001).
- Weenink, W.H., *Bankier van de wereld. Bouwer van Europa. Johan Willem Beyen, 1897 – 1976* (Amsterdam 2005).
- Weisbrode, K., *The Atlantic century. Four generations of extraordinary diplomats who forged America's vital alliance with Europe* (Cambridge MA, 2009).
- Wels, C.B., *Aloofness & neutrality. Studies on Dutch foreign relations and policy-making institutions* (Utrecht 1982).
- Wels, C.B., 'Netherlands: the foreign policy institutions in the Dutch Republic and the Kingdom of the Netherlands' in Z. Steiner (red.), *The Times survey of foreign ministries of the world* (Londen 1982) 363-389.
- White, H., 'The value of narrativity in the representation of reality', *Critical Inquiry* 7 (1980) 5-27.
- Wiseman, G., 'Pax Americana: bumping into diplomatic culture', *International Studies Perspective* 6 (2005) 409-430.
- Zutphen van Dedem, mevr. van, *Goede manieren. Nieuwe begrippen over omgangsvormen, wellevendheid en etiquette. Voor allen die anderen daarin willen voorgaan* (Amersfoort 1928).
- Zwan, B. van der, 'Respons Bert van der Zwan. Egodocumenten van diplomaten', *Internationale Spectator* 66 (2012) 157-158.

Zwan, B. van der, B.G.J. de Graaff en D. Hellema (red.), *In dienst van Buitenlandse Zaken. Achttien portretten van ambtenaren en diplomaten in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2008).

Internet

Via krantendatabase [<https://www.delpher.nl/>] de volgende kranten geraadpleegd:

Algemeen Handelsblad

De Volkskrant

De Telegraaf

Het Parool

NRC Handelsblad

Biografisch Woordenboek van Nederland [<http://resources.huygens.knaw.nl/bwn/>]

Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren [<https://dbnl.org/>]

Hollands Maandblad

De Gids